

వ చ న ప ద్యం

లక్షణ చర్చ

నాయని ఎనభయ్యో పుట్టినది

మొదటి ముద్రణ
1978 అక్టోబరు 26
కాశీయం కె. శ్యామసుందరం
అమరావతి గజెటింగ్

(1) పేరిట ఉన్న పాఠ్య పుస్తకములను

అక్టోబరు 26, 1978
శీతావతి

కాశీయం కె. శ్యామసుందరం
అర్. రావేరిం

ప్రచురణ :
నాగార్జున ప్రెస్, పండుకల్, ప.
మహారాష్ట్ర, మైదానాపూర్.

వెల : రూ. 10.00

ప్రచురణ : 2011

దేశ ప్రచురణ

కారాచి, మైదానాపూర్ - 500 020

వచన పద్యం

ఒకే లక్ష్యం : రెండు మార్గాలు

వచనపద్య లక్షణాలను గురించి ఇద్దరు పరిశోధకులు వాదవివాదాలుగా చేసిన అన్నేమద ఇది. ఈ అన్నేమదలో 'చందోమూలకత్వ' పరిశీలన కూడా విశేషంగా బరగటం వలన 'తేవలం వచన పద్యాని మానులతే కాక చందస్సత్వం పరిశీలనలకు కూడా యీ చర్చలనైతే కరంగా ఉంటుందని భావిస్తున్నాం.

విషయానికి ముత్రమే పరిమితమయి బరిగే చర్చలు అప్పు యంత్రం వచ్చిన తరువాత ఆరుదయి పోయినట్టు కనిపిస్తుంది. చర్చల్లో అనేకాలకు తోచకయ్యే అవకాశాలే ఎక్కువయ్యాయి! అవకలిపాడిన లీల వరచాలనే ప్రత్యేకానికి తొంగిపోయే ప్రమాదం కూడా ఇట్లాంటి చర్చల్లో ఎక్కువగానే ఉంటుంది. అయితే, ఆరంభమైన వాస్తవాలకు తోచుకాకుండా, తత్వాత్మకమైన దృష్టియంగా వాదించుకోలేనారు వరపురం గౌరవించుకుంటూ చేసిన కృద్ధిప్రతి చర్చల్లో మా యీ చర్చకు ప్రాధాన్యముంటుందని విశ్వసిస్తున్నాం.

ఈ ఇద్దరు పరిశోధకుల్లో ఒకరు చందశాస్త్రంలో, మరొకరు భాషాశాస్త్రంలో విశేషమయిన కృషి చేసినవారు. ఇద్దరికీ రెండింటినీ గురించి తమకు తెలిసినదే కాక, ఇంకా తెలుసుకోవాలనే కోరిక, అణకువా ఉన్నాయి.

సాంప్రదాయిక చందశాస్త్ర పరిశోధన చేస్తున్న సంవత్సర మార ఆధునిక లిఖితసాహిత్య రంగాన అధిక ప్రసారంలో ఉన్న 'వచనపద్య' లక్షణాలను నిర్వచించే ప్రయత్నం చేస్తే, భాషాశాస్త్రంలో పరిశోధన చేస్తున్న రామారావు ఆలోచన నుంచి వచనపద్యానికి ప్రతిపాదించబడ్డ లక్షణాలనూ, సాంప్రదాయిక చందశాస్త్రాన్ని పరిశీలిస్తున్నాడు. మాయీ మార్గార్థాన్ని లిఖితం చర్చకు గుణాన్నే పమకూర్చినట్టు భావిస్తున్నాం. మేమింకా ఒక అంగీకారానికి రానిమాట నిజమే. ఇట్లాంటి విషయాల్లో అంగీకారానికి రావటం అంత ముఖ్యంగా సాధ్యం కాదేమోకూడా. తేదించే అంశాలు కాస్త ఎక్కువగానే ఉన్నట్టు

మొదట్లో గుర్తించాం. అయితే, చివరి చివరి వ్యాపార్థ్లో ఒప్పుదలకు వచ్చిన అంశాల సంఖ్య పెరగటం నిశితబుద్ధులయిన వేదాధ్యయలు గమనించగలరు.

వచన విద్యానికీ, గద్యానికీ భేదం లేదని మొదటి వ్యాపార్థ్లో రామారావున్నాడు కానీ, తరువాతి వ్యాపార్థ్లో అమాటనంత గట్టిగా అవటంలేదు. రామారావు ప్రతిపాదించిన అంతర్విద్యుత, అంతర్విద్యుత మితి అనే విద్యుతపద లక్షణాలు ఇప్పుడు సంపత్కుమార మొదట్లో వలె గట్టిగా కాదవటం లేదు. అవతలివారి వాదంలో నిలం ఉంటేమో నన్ను స్పృహ ఇద్దరికీ ఉంది. కనీసం ఇప్పుడిప్పుడు కలుగున్నది.

వద్యనిర్మాణంలో ద్విమూల, వాటి సంయోజన కనుమూ ప్రధానపాత్ర వహిస్తాయి ఇది వృత్త, జాతి, మూలావద్యాల కున్న సమాన భర్తం. వదన వద్య నిర్మాణానికి భర్తంల సంబంధం అత్యల్పమని, అక్షర నిర్వచనానికి అవి వనికీరావని ఇద్దరమూ ఒప్పు కుంటాం. అంతేకాదు, వచనవద్య తత్వాభివృద్ధి ద్వారా మూలాల్లో జగలని రూపా మూ అభిప్రాయం. అయితే ఈ అభివృద్ధికి భావ - భావాంశాలు సహాయకారులని సంపత్కుమార మతం. భావగల పలి పాదపకు మూలం ఇదే. మగి భావ వృత్తి కరణ భావలో చాల్కా అద్వైతా అరుగుతుంది కాబట్టి. భావం ఒకటే అయినా వృత్తి కరణ భేదాల్నిబట్టి వాళ్ళభేదాలుంటాయి కాబట్టి, వాళ్ళ నిర్మాణ-ప్రయోగరీతులు ఆధారంగాపరిశోధన సాగాలని రామారావు మతం. ఇట్లామత భేదాలతో సాగినచర్యలో తీగెగాలితే డొంకంతా కడిలింది. చందోవ్యాకరణ భాషా సాహిత్యాలకు సంబంధించిన ఎన్నో విషయాలు ప్రస్తావనకు వచ్చినాయి. అనలు విషయాల్ని చాటి కాస్తకాస్త దూరం పోయినట్టు లక్క దక్కిడ అనిపించినా, విషయ విశదీకరణ క్లిష్టమైనవలు ఉపయోగ పడుతున్నాయనే అనుకుంటున్నాం.

మో మూలాలు వేరైనా, మో అక్షర ఒక్కటే. అధునికంగా లిఖిత రచిత రూపంగా అవతరించిన వచన వద్య స్వరూప నిరూపణ అ అత్యం. అనే మమ్మల్ని ఒక చర్యావేదిక మీదికి చేర్చింది. ఒక పుస్తకానికి కర్తలుగా మార్చింది.

ఈ పుస్తక ప్రచురణ మా తత్త్వజ్ఞేపణకు సమాప్తి కాదు. మా అజ్ఞేపణ మా మా మార్గాల్లో ఇంకా సాగుతూనే ఉంటుంది. అయితే, ఫిన్ల ఫిన్ల మార్గాల్లో ఇట్లాంటి కృషివే ఇంకా చేస్తున్న పరిశోధకులకు మా యీ కృషి వెతుక్కోకుండా ఒకే తోట దొరికి ఉపయోగిస్తుందనే ఉద్దేశ్యంతో మా చర్చా వ్యాసాలను ఈ పుస్తకంగా మార్చాం.

తత్త్వ నిరూపణ జ్ఞేయమైన పరిశోధకులు ఈ వ్యాసాల్లో మృత్యుమయిన అంశాలను విశేషంగా పరిశీలిస్తారని అతిస్తున్నాం.

ఆంధ్రప్రదేశ్ (ఉగాదిపంచిక) లో మొదలై 'భారతి'లో సాగిన ఈ వ్యాసాలను ఇట్లా ఒక పుస్తకంగా అచ్చువేస్తే వాటింటుందని చాలా కాలంగా మూచనలు సమూహే ఉన్నాయి. కానీ, అచ్చువేసే స్తోమతలేక ఆ మూచనల వంతగా పట్టించుకోలేదు. కానీ, మా చర్చను తమ పత్రికల్లో సాగించి, పలువురు ఆకృష్టులయి ఈ కేవలం అను గూర్చి గాఢంగా అలోచించే అవకాశం కల్పించిన ఆంధ్రప్రదేశ్-భారతి సంపాదకులను గూర్చి మా మానస్సులు కృతజ్ఞతా భరితా అయినాయి.

అయితే ఇప్పుట్ల తరవాత ఈ సాటిరీ వాగార్జున ప్రేమితుర్లు అధికారి నిమ్మగడ్డ వెంకట వారాయణ గారి ప్రయత్నం వల్ల ఈ వ్యాసాలను పుస్తకంగా తీసుకురావటం సాధ్యమయింది. మా మీద చూపు కొద్దీ పుస్తకం వెయ్యండంటూ మమ్మల్ని వెంటగడి తరమటమే కాక కానీ ఈ కాథ్యంత తీసుకొని ఈ పుస్తకాన్ని తెలుగు పాఠకుల కందిందారు. భాషా సాహిత్యాల మీద ఆయనకున్న ప్రేమాభి మావాలే వారితో ఈ పని చేయించినయి. ఇదంతా ఆయన వ్యభావాని కనుగుణమయినదేగునుక ఆయనకు ప్రత్యేకంగా అచ్చులో మేం కృతజ్ఞతలు చెప్పటం లేదు.

కోవెల సంపత్కుమారాచార్య
వరంగల్లు

చేకూరి రామారావు
హైదరాబాదు.

నాయని సుహృద్రాపుగాడు

గత శతాబ్దం చివర్లో, వికారి ఆశ్రయంగా బహుళదళమి (1899 అక్టోబరు 29) నాడు అన్నింటి తమ 79 ఏళ్ల బీజాపూర్లో పేదనామయ కవిత్వా ప్రస్థానంలో సౌఖ్యద్రుని ప్రణయయోగ, మాతృ గీతాలు, భాగ్యవగర కోరిక, పేదనా ఐశ్వర్యము, విహారయోహనము, అష్టభూమి అనే వర్ణన కృతులను గ్రహీత యులైన తెలుగు కవిత్వాభిమానులకు అందించి కాళయుక్తి ఆపాద తుక్ల తృతీయ ద్విపాద (1978 అక్టో 8) కాశ్యతంగా కన్ను మూశారు. వారి వ్యక్తిత్వం మీద మాత్రాన్ని గౌరవాన్ని వారి కవిత్వంమీద మాత్రాన్ని ప్రేమను పురస్కరించుకొని వారు మా వయి చూపిన ప్రేమాభిమానాలను సంగ్రహించుకుంటూ ఆ స్మృతి చిహ్నంగా వారి ఈ ఎనభయోగ్గ అప్పగింపు ఈ పుస్తకాన్ని ఆంధ్ర పాఠకులకు అందిస్తున్నాం.

రామారావు

సంవత్సరము

రచయితల గురించి

చేరూరి రామారావు జన్మించిన ఇల్లందలపాడు అనే పల్లెటూరు ఖమ్మం జిల్లా, మధిర తాలూకాలో ఉంది. భారతస్వతంత్ర్యం తల్లిదండ్రులు, పుట్టివరోజు వెనకూ రాసిపెట్టి ఉంచలేదు. కాని, నోటిమాటగా యువ (1935) అపొధగ్య ప్రభవమివ్వే.

నాయని మహారావుగారు హెచ్.మాస్టర్ గా పనిచేస్తున్నప్పుడు వరసరావుపేట మునిసిపల్ హైస్కూల్ లో బి.ఎ. పాఠశాలగాదు నిజాంకాలేజిలో చదువు నగుచూడడం ధర్మానివర్తినిలో B.A. అనర్వు 1961 లో పూర్తిచేసి విశ్వా విద్య, కోల్కత్తాలో యూనివర్సిటీకి భాషాశాస్త్రాన్నిగా వెళ్ళాడు. 1965 లో M.A. డి.గ్రీ కోసాటు, A Transformational Study of 'Telugu Nominals' నే అంశంపై చేసిన పరిశోధన 1968 లో Ph.D. డి.గ్రీ తెచ్చుకున్నాడు.

భారతప్రభుత్వ సాంస్కృతిక శాఖవారి కోరిక పై 1969 లో పండ్ల తెలుగు వ్యాకరణం ఒకటి ఇంగ్లీషులో రాసి యిచ్చాడు. వారు ప్రచురించలేదు. దానిదేభాషా వ్యాకరణాల సంపుటంలో అచ్చుకావల్సి ఉంది. 1975 లో ఆంధ్ర సర్వే సాహిత్య అకాడమి, 'తెలుగువాక్యం' ప్రచురించింది.

ఇంగ్లీషులోనూ, తెలుగులోనూ పత్రికల్లో వచ్చిన భాషా, చందస్సాహిత్య విమర్శవాక్యాసాలు తెండు మూడు సంపుటాలయ్యే వీలుంది. పత్రికల్లో అచ్చయిన విద్యాలూ, గేయాల్నూ సంకలనం కావేదు.

ప్రస్తుతం ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, భాషాశాస్త్ర విభాగంలో ప్రొఫెసర్.

నివాసం : OUB/L-20 ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ కాంపస్, హైదరాబాదు-500007.

రచయితల గురించి

కోవెల సంపత్కుమారాచార్య (సంపత్కుమార) జననం పెరంగల్లులో శ్రీముఖ అమాధ కుళ్ల చతుర్థి, 1922 జూన్ 26 నాడు. ఇల్లిదండ్రులు చూడమారా రంగారావులు. మొదట తగ్గడిగారివద్ద సంస్కృత విద్యాభ్యాసం. ఆ తరువాత చిట్ట గూడూరు (ఐందూరు) ప్రాచ్యణికాశాల నుండి 1953లో 'భాషా ప్రవీణ'గా బయటపడ్డాడు. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం నుంచి 'తెలుగులోనూ' (1968), హిందీలోనూ (1968) ఎం. ఏ. డిగ్రీలు 'తెచ్చుకుక్కాడు', 'తెలుగులో ఆధునిక సాహిత్య విమర్శ : సంప్రదాయము' గూర్చి చేసిన పరిశోధనకు 1978లో కాళశీయ విశ్వవిద్యాలయం డాక్టరేట్ డిగ్రీ ఇచ్చింది. ఆ విశ్వవిద్యాలయంలో తొలి డాక్టరేట్ డిగ్రీ ఇచ్చింది.

లక్షణ దీపిక (1960), తెలుగు ఛందో వికాసము (1962), మధుర గాథలు (1967), మన శవులు - పండితులు - రచయితలు (1970) ఈ రచయిత ఇతర గ్రంథాలు.

ఈయన పరిష్కరించి విపుల పీరికలు రచించిన 'లక్షణ సార సంగ్రహము' (కూచిమంచి తిమ్మకవి), 'సుకవి మనోరంజనము' (కూచిమంచి వెంకటరాయడు) అనే లక్షణ గ్రంథాలను ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ 1971, 1976 ల్లో ప్రచురించింది. 'తెలుగు ఛందః పదకోశము' అనే నిఘంటువును తెలుగు అకాడమీ 1977లో వెలువరించింది.

వివిధ పత్రికల్లో వచ్చిన సాహిత్య వ్యాసాలు అనంతరంగా ఒక అరవై దాకా ఉండవచ్చు. అట్లాగే అనంతరీక పద్య, గేయ, వచనపద్యరచనలు ఒక సూరుదాకా ఉండవచ్చు.

ప్రస్తుతం కుంతకునికాపల్ల సిద్ధాంతం గూర్చి, రాజశేఖరుని కావ్య మిమాంసగూర్చి, 'తెలుగులో సమాసకల్పన మిదాకృతి'.

హనుమకొండ - 508001, ప్రభుత్వ డిగ్రీ కళాశాల (తెలుగు విభాగం) లో అధ్యాపక వృత్తి.

నివాసం : 15-729/1 రామప్పపేట, పరంగల్లు-508002.

వ్యాస క్రమం

1. వచన పద్యం : ఆధాన లక్షణనిరూపణం
2. వచన పద్యం : లక్షణ నిరూపణం
3. వచన పద్యం : ఛందో విభాగం కాదు
4. వచన పద్యం పద్యమే
5. పద్యం, గద్యం, వచన పద్యం, వ్యగ్రం
6. వచన పద్యం : వాద సమీక్ష

అనుబంధాలు

వచన పద్యం : ఒక పరిశీలన

వచన పద్యం : ఛందోరీతి

వచన పద్యం :

ఆభాస లక్షణ నిరాకరణం

—చేమూరి రామారావు

ఇటీవల వస్తున్న ఒక రకం కవితా స్వరూపానికి వచన కవిత, వచనపద్యం ఇత్యాదీగా చాలా పేర్లు వాడుకలో ఉన్నాయి. దీని పేర్లను గురించి సంవత్సరముల (1968), వరసింహారెడ్డి (1968) విశేషమైన చర్చచేశారు వరసింహారెడ్డి వచన కవితకు అనే పేరును, సంవత్సరముల వచనపద్యం అనే పేరును ఎన్నికచేశారు. వరసింహారెడ్డి మొత్తం 15 పేర్లను పేర్కొన్నారు. వీటిని రెండు గ్రూపులుగా విభజించవచ్చు. మొదటి తరగతి వచన అనే పూర్వపదంతో ఉన్న గమక పదాలు అవి : 1. వచనకవిత, 2. వచనపద్యం, 3 వచనగేయం, 4 వచనగీతం. ఇతరమైనవి రెండో తరగతి. ఇవి ముక్కచుండం (పోమమండం) పృథ్వీంద కవితకు (వరవరరావు) మొదలైనవి. వీటిలో మొదటికప్పు పేర్లు ఎక్కువ ప్రచారంలో ఉన్నాయి. మొదటి తరగతిలో ఉన్న నాలుగు పేర్లను చివ్వుకోదగిన లేదం లేదు. పద్యం, గేయం, గీతం అనేవి కవిత్వానికి పర్యాయ పదాలుగానే పై పేర్లలో ప్రయుక్తమయ్యాయి. వచనగేయం, వచనగీతం అని శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు, కుందురి అంజనేయులు వాడారు. వచనపద్యం అనే పేరు మొదట పట్టాభిరామి రెడ్డి (పలాభి), తరువాత సంవత్సరముల వాడారు. వచన కవిత అనే పేరు కుందురి అంజనేయులు, టి. వి. రమణారెడ్డి, కోవెల సుబ్రహ్మణ్యం మొదలైనవారు వాడుతున్నారు. ఈపేరే ఎక్కువ ప్రచారంలో ఉన్నట్లు సంవత్సరముల (1968), వరసింహారెడ్డి (1968) ఇద్దరూ పేర్కొన్నారు. ప్రేమర్స ప్రంటువారు కూడా ఈ పేరే ఎన్నికచేశారు. (అంజనేయులు, గోపాలకృష్ణం (1967). అంజనేయుల ఈ వ్యాసంలో - వచనకవిత అనే పేరు అప్పుడప్పుడు వాడుక పద్యం అనే పేరే స్వీకరిస్తున్నాను. దానికి కారణం వచన పద్యం అనే పేరు verse కి సమాపార్థకంగా తెలుగులో ఉన్నందున. 2. పృథ్వులు, జాతులు, ఉపజాతులు, రగడలు - ఇవన్నీ పూర్వపదాలతో

ప్రాచీనులు పరిగణించారు. 3. సంపత్కు మాల లభ్యతే ఈ కవితా స్వరూపానికి లక్షణాలు చెప్పటానికి సరియమగా ప్రయత్నించారు. అయిన అభిప్రాయాలన్నీ ప్రధానంగా పరిశీలించగా ప్రస్తావించదలచుకున్నాను గనుక ఆయనకు వచ్చినప్పటి ప్రధాన పదలకుటలు.

ఆనలు లక్షణాలను పరిశీలించిన తోచేమిదగు అవినీతి. కలయ్యండా ఉండటానికి ఒక విషయం స్పష్టంగా చెప్పబడింది. పదసంహితాస్థి (1971) ఇటీవల భారతీ - "వచనవిశ్లేషణ-అభిమాన లక్షణములు" అనే పేరుతో ఒక వ్యాసం రాసారు. ఈ దుర్లభ అయిన వచనపద్య స్వరూపాన్నే కాక అందులో వస్తువు, భావము, గుణాన్ని వ్యతిరేకిస్తున్నట్లు తెలుస్తుంది. వచనపద్య తత్వాలను అర్థం చేసుకోవడానికి ప్రాచీన చందః పద్ధతిని పరిశీలించటమూ, ఆధునిక పద్ధతిని వ్యతిరేకించటమూ, అయిన అర్థం చేసుకోవడానికి ప్రధాన లక్షణాలుగా కనిపిస్తున్నాయి. వాటి వచనపద్య స్వరూపం మీదగాని ఆ రూపంలో వస్తువు కనిపించును గాని వ్యతిరేకత లేదు. కవిత్వం ఏ తోడుగునో కున్నా నా కథనంలేదని లేదు. ఒక్కొక్కొక్కటి ఒక్కొక్క ప్రయోజనం ఉండవచ్చు. ఆ ప్రయోజనాల్లో ఒకానొకటి వారు గమనించారు. అది వేరే విషయం. ప్రస్తుత పరిశీలన చందస్వరూపానికి ముగిసిన మిగిలినది.

ఈ వ్యాసంలో నేను ప్రస్తావించని విషయాలు బాలాశ్రీని. వచనపద్యం చారిత్రక పరిణామాన్ని గురించి విమర్శకుల్లో చాలా అభిప్రాయాలున్నాయి. కొందరు దీనికి సమాజ పరిణామంతో ఉన్న సంబంధాన్ని విరూపించటానికి ప్రయత్నించారు. ఇన్ని గురించి ఈ వ్యాసంలో ప్రస్తావించను.

వచన గేయం ఒక ఉద్యమమని కుందుర్తి అంజనేయులు (నవక-2) ప్రకటించారు. ఈ విషయంలో నేను రమణారెడ్డి (1907)తో ఏకీభవిస్తాను. అయినా అందుకు కారణాలు ఈ వ్యాసంలో ప్రస్తావించను.

వచన పద్యంలో కథాకావ్యాలు రావాలని కుందుర్తి అంజనేయులు, శిలా వీరాజు, కోవిల సుప్రసన్నాచార్యులు వంటివారు

అభిప్రాయపడాలి. కీలక శీల జాతగంగాధర తిలక్ ఇందుకు వ్యతిరేకులు. ఈ విషయంలో పాదీ అసీప విధానం.

ఈ పార్లమెంట్లో నేను గెయ్యదల్చుకున్నది వచన పద్ధానికి అడ్డదాటుగా చెప్పబడుతున్న వాటిని పరామర్శించటమే. ఈ అడ్డదాటు శీల అభిప్రాయ మూలకానీవని, అది శాస్త్ర వర్తకు నిలవ్వని వా అభిప్రాయం. అందుకే వాటిని నిరాకరిస్తున్నాను. అది హేతుబద్ధంగా చెప్పబడుతుంది ఈ పార్లమెంట్లో నేను చేసిన ప్రయత్నం.

వచన వర్తకం నిజాన్ని గురించి, దర్శి ను గురించి ఇటీవల (అంటే దాదాపు ఒక దశాబ్దకాలం) భారతీ, అగ్రధర్మ తిక, నవత, న్యూతన, అనధర్మ వంటి పత్రికల్లో విశేష మైన చర్చ జరిగింది. వాటిల్లో రుందుర్తి అంబినేయులు, కె. వి. రమణారెడ్డి, దేవరకొండ జాతగంగాధర తిలక్, శ్రీనాథ గోపాలకృష్ణమూర్తి, కోవెల సంపత్కుమార, కోవెల సుప్రసన్నచారి, వే. నరసింహారెడ్డి, అద్వైత రామమోహన రావు, పెంజ్యూన వరదరావు, వేగుంట మోహన్ ప్రసాద్, అవంత్య సింహసుందర్, టి. యల్, కాంతారావు, అరిపిరాల విశ్వం - ఇంకా అనేకులు పాల్గొన్నారు. వీటిలో కొన్నిటిని వచన కవిత అనే పేరుతో ప్రచురిస్తుంటారు కుందుర్తి అంబినేయులు, గోపాలకృష్ణ (1967) సంపాదకత్వాన ఒక సంకలనం వేశారు.

వచన వర్తకం చాలామంది దృష్టిని ఆకర్షించింది. కొత్తకవులు దాదాపు అంతా వచన పద్ధాత్లోనే రాస్తున్నారు. అంతేకాదు, పాత కాలపు కవులు కూడా ఈ పద్ధతిలో రాయడానికి ప్రయత్నించారు. (చూ. భాగవతుల శంకరశాస్త్రి (అరుద్ర) రాసిన పీఠివాటికి కాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగారి వీరిక.) ప్రధానంగా కథలూ, నవలలూ రాసి రచయితలు వచన పద్ధతి ద్వారా కవులై వచ్చారున్నారు. (స్పందన సాహితీవారు 1959 లో ప్రచురించిన 'స్పందన' అనే సంకలనంలో వాని రెడ్డి వీరాచారి రచించిన 'అశ్వేన' అనే ఖండిక ఉంది. దీనివల్ల సాంబశివరావు వచన పద్ధతి 'రాసి పితా' అనే పేరుతో 1968 లో ప్రచురితమయ్యింది) అలాంటివూ రేడియో యువవాణి కార్యక్రమాల్లో ముద్రవాళ్ళు ఆవేశంతో వచన పద్ధతి చదువుతున్నారు. ఎన్నికల

ప్రచార కరవృత్తాల్లోకి కూడా ఈ వచన వద్యం వ్యాపించింది. ఒక ఏడాది కిందట జరిగిన పోల్లమొంటు ఎన్నికలకు పోగోచేసిన పి.వి. రంగా రావు వచన వద్యంలో కరవృత్తం వేశారు.

ఇంతగా ప్రచారంలో ఉన్న కవితా ప్రక్రియను గురించిన చర్చకూడా ఇగత విస్తారంగానే జరిగింది. చాలామంది వచన వద్యం అంటే ఏమిటో చెప్పకుండానే దానిమీద పెద్దపెద్ద వ్యాసాలు రాశారు. కొంతమంది వచన కవిత్వాన్ని గురించి కవిత్వామయ నిర్వచనాలిచ్చారు. కవిత్వాన్ని గురించి కవిత్వంలో చెప్పినే అది అడదం కాదు. స్పష్టంగా కాస్త్ర పరిధానంలో పాఠాబద్ధంగా దాని అడదం చెప్పాలి. (అట్టేంటి ప్రయత్నం చేసింది నాకు తెలిసినవరకు ఒక్క సంగమ మూల మాత్రమే. ఆయన అడదాన్ని వేసు నిరాకరించటం, ఆయన ప్రయత్నాన్ని కించపరచటంగా అర్థం చేసుకోవడం) వేసి ఆరోపణలను నిరాధారంగా చెప్పుటం లేదు. మచ్చుకు ఈ వాక్యాలు గమనించండి.

‘వచన గీతానికి ప్రాచీనదమైన అడదా గమనమై విధ్యం. ఇది సంభాషణలోని యానలూ, కాకుపులూ, ఉచ్ఛ్వాసం విశేషాలమీద ఆధారపడి ఉంటుంది.’

—శ్రీగంగం శ్రీనివాసరావు (1989)

‘వచన గేయం సమాజాన్ని గురించి సూటిగా చెబుతుంది. సమాజంమీద యాపెలుగా విరుచుకుపడుతుంది. సమాజంలో అనేక మందికి అర్థమవుతుంది ప్రజాస్వామ్యాన్ని పెట్టడంకేటూ, ప్రజాస్వామ్యాల్లోని విప్లవ దృక్పథాన్ని విడదీసి సంపూర్ణ సామాజిక వికాసానికి దోహదం చేస్తుంది.’

—అద్దేపల్లి రామమోహనరావు (1989)

ఇట్లాంటి వాక్యాలు చాలా వ్యాసాలనుంచి చూపించవచ్చు. చాలామంది వచన వద్యం ఎట్లా పుట్టిందో, ఎప్పుడు పుట్టిందో, ఏం చెయ్యగలదో చర్చించారేగానీ దాని అడదాలేమిటో ఎవరూ చెప్పరు. వచన వద్య ప్రవక్తలు, విప్లాంతకర్తలుగా వృత్తికల్లో శనిపిస్తున్న కుందుర్తి అంజనేయలు, అరిపిరాతి విశ్వం, అద్దేపల్లి రామమోహన

రావు, కోవెల సువసన్నాచారి, టి. ఎల్. కాంతారావు, మొదలయిన వారంతా వచన పద్ధతిమీద పెద్ద పెద్ద వ్యాసాలు రాసినవారే కాని వారి వ్యాసాల్లో వచన పద్ధతిలను గురించి పొగడ్తలు తప్ప కావు సంక్షిప్తత అసలు కనబడదు. అయినా అక్కడక్కడ కొన్ని అభావ అక్షరాల ప్రస్తావన కనిపిస్తుంది. వాటిని ఒక్కటొక్కటే వరామర్శించి ఖండిస్తాను.

తూగు, విమరు, ఊవు, విరువు, అయ, భావలయ, అంతర్లయ, అంతర్నాదం, భావగణాలు అక్షరాలలో కొందరు ప్రతిపాదించారు. వీటిలో తూగు, విమరు, ఊవు, విరువు అనేవాటిని ఒక గణంగాను; అయ, భావలయ, అంతర్లయ, అంతర్నాదం, భావగణాలు అనేవాటిని ఇంకో గణంగాను వేరుచేసి పరిశీలిస్తాను. ముందుగా ఈ ప్రవచనాలు చూడండి.

‘వచన గేయానికి మొట్టమొదటి అక్షరం నిరాదంబరత వచన గేయాన్ని కుంటుపడనియకుండా అదృశ్యం చదివేటట్లు చేయగల సాగను, ఎటుది అలవరచటం శందోబద్ధమయిన పద్యరచనకంటే కష్టమయిన పని— వచన గేయంలో ఒక్క ఉపమానాల విషయంలోనే కాదు. ఇతర సందర్భాల్లో కూడా ఈ ఎటుది ఒక ముఖ్య అక్షరంగా ప్రతిపాదిస్తున్నాను.’

—అంజనేయులు (1958)

‘వచన గేయానికి ఒక స్థిరత్వం, ఒక నిమిశత్వం ఏర్పడాలంటే సంక్షిప్త విరూపణలో ఒక తూగు కూడా అవసరం.

—అంజనేయులు (1967)

పదిలేసిన శందస్సుయొక్క ‘ఇస్సెట్టు’ మరోరూపంలో పాదించబడుతున్నవి. ఆధునిక వచన గేయాల్లో విరువూ, విమరూ, ధోరణి, పలుకుబడి ఇందుకే పుట్టివని.’

—అంజనేయులు (1985)

‘మాతా వందస్తువత్సా, కాష్ట భావో గుణావత్సా మన్యో
పూతా విసుయా తెలుగు నుడికావపు పొంపువల్ల ఉపాసన ప్రయత్నం
వచన గేయంగా గూఢొందింది.’

—అంజనేయుని (1960)

ఇన్ని చోట్ల ఇన్ని విధాలాగా కుండు రి అంజనేయుని ప్రతి
పాదించిన పూత, విసుయ, యాన అనేకాదీని గుర్తు స్తుతానికి ఇదిగ
పాదనాలు లేవు నిజాని పొంగిపొర పంపాలాగా ఉద్దేశించి స్తుతానాడం వారు
తోచటం లేదు. మన్త వందనకు విరుపు అయినా ఏమిటా ద్రోణ అయితా
ఉండవచ్చు. అది కవిత్వ లిపి సుఖాభించిన విధంగా. భావోక్త్యం
విసురయితే అది వందనకుతో సుఖాభం లేకుండా నిరసానికీ ఉంటే
అవధానం. ఈ పూపు పీఠాతో బాటుకెలీడు. ఇదే వివరంగా మనెమో?
సమభారతాన్ని తూగు అంటారు అందుకు శ్రీవాహనీ వందనాన్ని
ఉదాహరణగా సాహిత్య విమర్శకులు చూపి స్తుతానాడం. సమభారతం
సమచరిత్రాగాం గల గదాల ప్రయోగంవల్లనే పాద్యం. అట్లాంటి గదా
నియమంలేని వచన గద్యాల్లో తూగు ఎట్లా ఉంటుంటే? అదే వేళ ఉన్నా
అది మాతా వత్సావపుతే గాని వచన విధానం గావు. అదే పంపువుడు
కొన్ని అవధాని ప్రతిపాదించేటప్పుడు అలవడాన్ని తెలిపే
మాటకు అర్థం చేసుకోదగిన వివరణ ఇయ్యటం ఉదాహరణగా ఉన్న
ధర్మం. అట్లాంటి ధర్మాన్ని వచన వద్ద విధానాత్మక రీతి పోగొందా
దోవడం మన దురదృష్టం. అలవడాన్ని గురించి ఎవరో మన్తమే
అవగాహన లేదని తీర్మానించుకోవాల్సి ఉంటుంటే అందు రి అంజ
నేయుని కానీ ప్రతిపాదించిన విసుయ ఉదాహరణగా గోపాల
చక్రవర్తి కానీ ఈ పాదాలకు ఉదాహరణగా

అకను నిండా మేఘాలు

ప్రేలాడు వస్తూవలె

దేవవేళ; దుర్గ శిరోజావలె

ఉన్నత మనో సత్పితం

ఉద్ధంగా ప్రయోచే వేడి వేడి వలపువలె

మహిమనును మీసాలవలె

అనన్యదయవాది అతఃచప వలె

నేనె వ దొడ్లో పక్కనిపించిన గుణం ఒక ఉపమేయానికి అనేక ఉపమానాలు వాడటం. ఇది మాతోపమ అవుతుంది. ఇదే విషయ అని అంగనేయులుగారి ఉద్దేశమా? ఇది వచన పద్యానికి మూత్రమే ఎందుకు పరిమితం? చందస్వరూపానికి ఉపమాన భావాలన్నిటికి ఉన్న అవివాధాట సంబంధ మేమిటి? ఇంత అపవృత్తమైన, అనన్యమైన ప్రతిపాదనలు చెప్పుటానికి కారణం కవులై వాడుకుని సిద్ధాంతకర్తలు కూడా కావా లన్న గణాంకమే.

ఇక తెండో వర్గతలాలు. మొదటి వర్గాన్ని కుండుర్తి అంజ నేయులుగానీ, ఆయన అనుయాయులుగానీ పరిభాషగా ఉద్దేశించారని చెప్పలేం. సీరియస్ గా చర్చించదగిన విలువ నిజానికి ప్రతిపాదనలకు లేదు. కాని తెండోవర్గంలో అయ, అంతర్లయ, అంతర్లయం, భావ గణాలు అనేవాటిని పరిభాషగా ఉద్దేశించిస్తూ రిసెపిస్తున్నది కొద్ది భేదాలతో ఇప్పిస్తూ పమానార్థకాలుగా కనిపిస్తున్నాయి. కాని అంతర్లయ, అంతర్లయం వేరు వేరని మూలరూప రంగాంపు (1969) ఉద్దేశించి నట్లు కింగి వాచ్య అనిల్ల తెలుస్తున్నది.

‘అగుభూతి ప్రమాణంలో, ఆవేశపు బాంగులో మహాగతిని బట్టి, కల్ల పంయోజనమూ, పాశ్చరీతి, భావవివృతమూ, రూపాందిన రచనలివి. ఇందులో ఏ చందస్సూ ఉద్దేశించలేదు అంతర్లయ కన్నా అంతర్లయం అనుభవానికి వచ్చే స్వేచ్ఛా కవితగా భావిస్తాను.

— రంగాంపు (1969) యుగసంశ్లేషం పీఠికలో

అంతర్లయమంటే ఏమిటో రంగాంపు చెప్పలేదు. అంతర్లయ ఏమిటో ఇతరులు చెప్పలేదు. ఇక తెంటికి తడా తెలుసుకునే మాగ్గమేమిటి?

అయ, అంతర్లయ, భావఅయ, అనే మాటల్ని చాడాపు ఒకే అర్థంలో రచయితలు వాడుతున్నట్లు కనిపిస్తున్నది. సి. నారాయణ రెడ్డి (1967) తన సిద్ధాంత గ్రంథంలో ఇట్లా అంటున్నారు :

‘పదవ గేయమునకు అయ ముఖ్యము. ఈ అయ గణములను రూపుటలోనే ఉత్కృష్టము కాదు. ఒకానొక హాస్యలో, విమర్శలో పదములను గుప్పించుట వలన ఈ అయ వర్పడును. ఏ నియమానుసారమున తెలుగునకు ఉద్దేశపదమును అయాత్మకముగ మార్చినచో అది పదవగేయ మగును.

‘పాఠకునిలో భావోద్వేగమును గలిగించు అంశర్యయ దీని ప్రధాన లక్షణము. దీనిలో శేవలము అనుప్రాసాదులవలన సంక్రమించు శబ్దాలయ అనుషంగికమైనది. దీనికి అతితమైన పాఠకుని ముఖ్యమైనది. భావాలయ యవగా పూనలలో చారములై నుండు అంశర్యయ.’

—నారాయణరెడ్డి (1907)

నారాయణరెడ్డిగారి ప్రకారం పదవపద్యానికి అయ ముఖ్య లక్షణం. ఈ అయ ఒకానొక (?) హాస్యలో, విమర్శలో పదాన్ని గుప్పించటం వల్ల వస్తుంది. ఒకానొక అంటే ఎలాంటి? మర్రి మొదటికే వచ్చాం ఆ హాస్య, విమర్శ అర్థం అయితేకాని ఈ అయ అర్థం కాదు. అదే పుస్తకంలో ఇంకోచోట భావాలయ ముఖ్యమంటున్నారు. భావాలయ అంటే ఏమిటి? “పూనల్లో చారంలాగా ఉండే అంశర్యయ.” అది తెలిస్తే గదా ఇది తెలియటానికి. మార్గాల మంటే విడాలం!

‘పై వాక్యాల్లో నారాయణరెడ్డి కొంతగా చెప్పిందేమీ లేదు. కుందుర్తి ఆంజనేయులు, అరివిరాళ విశ్వం మొదలైనవారూ చెప్పిందాన్నే వేరే మాటల్లో చేశారు. వాళ్ళ ప్రతిపాదన లెంత అస్పష్టంగా ఉన్నయో ఇది అంతే.

ఈ భావాలయను అరివిరాళ విశ్వం ప్రతిపాదించినట్లు కుందుర్తి ఆంజనేయులు అమోదపూర్వకంగా రావిన ఈ వాక్యాలవల్ల తెలుస్తున్నది.

‘ఆ మార్గం (పదవ కవిత్వా మార్గం - చేరా) పూర్తిగా వృద్ధి పొందటానికి ముందు డా॥ అరివిరాళ విశ్వంగారు ప్రతిపాదించిన భావాలయ

సిద్ధాంతము, కోవల సంసర్ము మారాచార్య ప్రతిపాదించిన భావ గదా సిద్ధాంతము కాగా ఉపయోగపడే పాఠాలు.

--అంజనేయులు (1967 ఎ)

శబ్దా, కృష్ణాశ్రిత 1941 జనవరి 7, 14 సంచికల్లో 'ప్రాచీన వాఙ్మతావళి' అనే పేరుతో ఒక పెద్దవ్యాసం ప్రకటించారు. ఈ వ్యాసంలో ఒక్కోకవి పద్యాలను ఉదాహరించి ఇందులో భావలయ ఉంది చూడమంటూ గాని అదేమిటో చెప్పలేదు. చాదాపు వచన కవితానికి అదనాలను ప్రతిపాదించినవాళ్ళందరూ ఇదే పని చేశారు. (ఒక్క సంసర్ము మారాచారి ఇందుకవవాడం.) అయినా గురించి రుందుర్తి అంజనేయులు (1967. బి) ఇట్లా అంటున్నారు.

'శబ్దానికిగాని, భావానికిగాని ఆ నాటి వచనాలలోని అయ వచనపు అయ. వచన గేయంలోని అయ కవిత్వం అయ. ఈ రెంటి మధ్య గల సరిహద్దు కేవలం బుద్ధికి మాత్రమే తోచే స్వభావం కలిగి చాలా సున్నితంగా ఉంటుంది. వచన గేయమైతే విశ్లేషణల విహారం చెయ్యరాదని, దాని నడకలోనూ ఒక (1) అయ పంక్తిలో ఒక నిర్మాణ వద్దతి ఉండాలని సారాంశం.'

--అంజనేయులు (1968)

ఒక అయ అంటే ఎట్లాంటి అయో తెలియ. పైగా అది కవిత్వం అయ అట! అదేట్లా ఉంటుందో స్పష్టంగా ఎవరూ చెప్పరు. దాన్ని విడదీసి చూడటం కష్టమని అంజనేయులుగారి అభిప్రాయం లాగా కనపడుతున్నది.

వచన పద్యంలో శబ్దాలను పీఠికలూ అంత ప్రధానంగా పరిగణిస్తున్నట్లు లేదు (శబ్దాలను అనేటప్పటికీ మళ్ళీ మార్తా చందస్సు అవుతుందేమోనని వీరి భయం కావచ్చు!) శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు రాసిన 'కవితా ఒక కవితా' అనే ఖండికను కొందరు వచనవద్దంగా గుర్తించకపోవటానికి ఇదే కారణమవుతుంటాను. శబ్దాని కవితమైన

అంతర్లయగాని, భావలయగాని, వచనపదాన్ని ముఖ్యమున పేరి అభిప్రాయం, అది ఇంగ్లీషులో వాడుతున్న Rhythm of thought అనే పదానికి తెలుగులో సమావార్థకంగా కనిపిస్తున్నది.

వద్యంలో అర్థవంతమైన శబ్దాల కూర్పు (Morphological Arrangement) ధ్వనుల కూర్పు (Phonological Arrangement) ఉంటై. ధ్వనుల కూర్పు అక్షరపరిమాణం మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. ఆ అక్షరాలనే గురు లఘువులని చందశాస్త్ర ప్రకారం విభజించారు. గురు, లఘుక్రమం నిర్ణీతమైన అక్షరగణచ్ఛందస్సు అవుతుంది. మూత్రాగణచ్ఛందస్సు అట్లాశాక గురు లఘు సమూహాల పరిమాణాన్ని తీసుకొని త్ర్యస (త్రిశ్ర) చతుర్సాది ఖేదాలుగా విభజించి ప్రయోగిస్తే మూత్రాగణచ్ఛందస్సు అవుతుంది. మూత్రాగణచ్ఛందస్సు అయి పదాన మైనది. నియతమైన మూత్రాపరిమాణంగల గురు లఘు సమూహాల (మూత్రాగణాల) క్రమావృత్తిని చంచస్సులో అయిగా నిర్వచించడమై అయితే వీటిలో పద ప్రయోగం కూడా సహజరిస్తేనే అయి సాధ్యమవుతుంది. ఇక్కడ అర్థ వంతమైన శబ్దాలిక్కడ ఉంటుంది. దీన్నే (Morphological Arrangement) అంటున్నాను. ప్రయోగించిన పదాలు మూత్రాగణాంతలో విరిచి చదివినా అర్థలో భరు అటంకం కలక్కపోవే పద ప్రయోగం అయినుకూలమవుతుంది. పూర్వపదాంతాక్షరంతో మూత్రాగణాన్ని ప్రారంభించినట్లయితే అయి భంగమవుతుంది. పదాంత విరామము (word juncture), గణాంత విరామము లివివస్తే అయి స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఒక్కోసారి పదాంత విరామం అదులు పదాంత విరామం (Morpheme juncture) గణాంత విరామంతో కలిపినా అయి కనిపిస్తుంది. ఈ రెండూ సాధ్యం కానపుడు ఊనిక (breath) ఉన్న అక్షరంతో గణం ప్రారంభమైనపుడు అక్షరం పదమధ్యమైనా అయినానుకూలమే. తెలుగులో ఒక పదంలో రెండో అక్షరం గురువుకాక పోతే మొదటి అక్షరమేద ఊనిక ఉంటుంది. రెండో అక్షరం గురువు కామొదటి అక్షరం కూడా గురువే అయితే మొదటి అక్షరం మీదలే ఊనిక ఉంటుంది. మొదటి లఘువు తరువాత గురువుంటే ఆ గురువు

మీద ఊనిక ఉంటుంది. మూడవరాల వదలను ప్రమాణంగా తీసుకుంటే ఊనిక ప్రవ గ్రహము ఈ విధంగా చూపించవచ్చు.

(అక్షరం మీద (-) ఈ గుర్తు ఊనిక వి సూచిస్తుంది)

రెండవరాలరూ ఇదే పద్ధతి వర్తిస్తుంది. నాలుగవరాలయూడా ఇది వర్తిస్తుంది గాని అక్కడ వదాంశ విభాగమూ (Morpheme Division), వదాంశ గణమూ (Morpheme class) ఊనిక ప్రవ ర్తనలో మార్పు తీసుకురావచ్చు. తెలుగులో ఊనిక ప్రవ ర్తన మీద పరిశోధన అంతగా జరగలేదు. కనుక ఇంతకన్నా ఊనిక మీద ఎక్కువ చెప్పటం ప్రస్తుతం సాధ్యంకాదు. పై వాటిల్లో మొదటి అక్షరం మీద ఊనిక ఉన్నవాటిని అనులోమ గణాలని, రెండో అక్షరం మీద ఊనిక ఉన్నవాటిని విలోమ గణాలని అనవచ్చు.

ఈ ఊనిక సహాయంతో వద మధ్యాక్షరంతో గణం ప్రారంభమైనా అక్షరం ఊనిక ఉన్నదయితే అయ సరిపోతుంది. ఉదాహరణకు :

చక్ర : వర్తి అ : శోకు : డెక్కడ

అన్న పదంలో వర్త తో పదం అయిపోలేదు కాని వర్త అర్థవంతమైన రూపం. అందువల్ల వర్త తరువాత వదాంశాంత విరామం (Morpheme juncture) ఉంది. ఇక్కడికి ఒక మూడుమాత్రల గణం అక్షరశబ్దం అన్నప్పుడు శో మీద ఊనిక ఉంది. అందుకు కారణం దీని పూర్వాక్షరం వదాది అనువు. ఊనికతో ఉన్న అక్షరంతో గణం ప్రారంభమయింది. వర్తి - అవిశ్రాంతమైన రెండు గణాలమధ్య ఉండటంవల్ల ఇది గణం కాగలిగింది. శబ్దం అన్నప్పుడు వద విభాగం చేస్తే అకాది పదం వస్తుంది. ఊనిక ఎప్పుడూ అచ్చమీదనే ఉంటుంది. అందువల్ల అర్థస్ఫురణకు భంగం ఉండదు.

అడగ నిర్ణయంలో స్థల మే ప్రధానమని నిశ్చయించి (1921) ఇట్లా అంటున్నారు.

'ఈ సంగతులను మాత్రా విమర్శన అయ్యమ గుర్తి చెప్పవలెను. వ్యంజనము గుర్తి చెప్పమడదు. అచ్చుబట్టి అడగము లేర్పడుమగాని వ్యంజనములట్టి వర్ణింపు. 'క్షప్' ఈ' ఎన్ని వ్యంజనములున్నా అచ్చు ఒక్క చే గమన అగి ఒక్క అడగమని చెప్పవలెను'

ఇక్కడ కీ. శే. గిడుగు సీతావతి ఉద్దేశించింది - ప్రధానంగా అడగ నిర్ణయాన్ని గురించి, అడగ మంతా నిర్ణయించుట అధికంగానే చెయ్యాలనే సీతావతిగారి నిర్ణయ భాషాశాస్త్ర పట్టుకనుంగు. మాత్రా పరిమళాలలో వ్యంజనాలికి అగ్రా ప్రాధాన్యం లేదని సీతావతి గారి అభిప్రాయంగా నేననుకోను. అచ్చు అడగానికి తిరు | పాయ మైదరి (Syllable fork) బాట్టి అడగలేదాన్ని బట్టి గురు అఘం లేదా లేర్పడతై గాబట్టి మాత్రా పరిమళ ప్రధానంగా అచ్చు అగిడ ఆధార పడి ఉంటుంది అనేది సీతావతిగారి అభిప్రాయం. అందుకే ఇంక స్పష్టంగా చెప్పక పోవటంవల్ల ఇది పోటీపడ మార్గవర్గంగా (1936) విమర్శకు గురిఅయింది.

అయస్కుండకు, పద, పదాలక విరామాలు, పదంలో ఊనిక ప్రధానప్రకృత పరిమితుస్థయ్యింది వైత నిర్ణయించబడింది. ఇంకా పరిశోధిస్తే తేవలం ఊనికనే అయకుండాంకం నిగూఢంచవచ్చుననుకుంటాను. అయితే ఈ ఊనిక ప్రసంగిత పద, పదాలక విరామం మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. పద, పదాలక విరాగ విరామాలు పరిష్కారం పద కాస్తాస్త్రానికి ఎట్లాగూ నివ్వవనుకుంటాను.

మాత్రా పద్యంలో సాధారణంగా అయ నియమంగా ఉంటుంది. అయభంగమైన ఘట్టాలు లేవని కాదు అడిగతి (6 + 5) పద్యాల్లో ఒక్కసారి మి. తగతి (8 + 4 + 3) కనిపిస్తుంది మాత్రా పద్యాల్లో ఎక్కువగా మాత్రా గణాల ఎని, తతోనే అయ విద్ధి తమవుతుంది అడగ గణచ్చందస్కుల్లో అయ గణాల ఎని, తమబట్టి విద్ధి తంకాదు. పదాల ఎన్నికను బట్టి విద్ధి తమవుతుంది అడగగణచ్చందస్కుల్లో గురు అఘం ప్రయోగంతో కవికి స్వేచ్ఛే లేదు. అయమ ఎప్పుడోవటంలో మాత్రం

స్వేచ్ఛ ఉంది అయితేమీద (అంటే అయిష్కరణ లేకుండా) అక్షరం వంకా రానివ పద్యాలున్నాయి. మూత్రా పద్యంలో పరిగ్నా నియమాన్ని పాటిస్తే అయి విషయంలో స్వేచ్ఛ లేదు. (కవితా పరిగ్నా) గురు అక్షర ప్రయోగంలో మూత్రం చాలా స్వేచ్ఛ (స్వేచ్ఛ అనేకంటే Choice అనటం సరియ) ఉంది. సాధారణంగా అయిష్కరణ లేని మూత్రా పద్యముండదు. కాని అయితేని వృత్తం ఉండవచ్చు.

దీర్ఘబట్టి అయి ప్రధానంగా అక్షరగుణం (Syllabic quality) అని, దీనిని నియతపరిమాణం (Quantity) గల గణాలుగా ప్రయోగించటం వలన అయి నిర్దిష్టమైనది, దీనికి గణాలకాల దగ్గర విడిచి చదివినా అర్థంకానివి విధంగా పదాలగుర్తు ఉండాలనే తేలుతున్నది. ఒక నియత పరిమాణం గల గణాలు క్రమావృత్తమొనర్చుతే అయి ఉంటుంది. ఈ అక్షరాల వచనపద్యంలో ఉంటే, అదే మూత్రా పద్య మవుతుంది. మూత్రా పద్యంలో ఒకే కాలపు అయి సాధారణంగా పద్యమంతా ఉంటుంది. వచన పద్యంలో అవసరమైన బట్టి భిన్న అయిలు ఉండవచ్చువంటే, అది గురులు మార్చిన మూత్రా పద్య మవుతుంది గాని వచన పద్యం కాదు. అంటే పైప వివరించిన పద్యముల్లో, అయి ఉన్న పద్యమూత్రాపద్యమో, సర్వకాలమో అవుతుందిగాని వచనపద్యం కాదన్నమాట. వచన పద్యంలో స్వేచ్ఛమైన అక్షరం అందమైన అయిఉండదని సారాళం అవలంబి ఇది గుర్తించే కాలాలు విశ్లేషణ (1901)భావ అయిలు, సంవత్సర మార (1907) భావగణాలు ప్రతిపాదించారు. పేరుగా కనిపిస్తున్నా ఈ రెండూ ఒకటే. శబ్ద రూపంలో అక్షర సమూహాల పరిమాణాన్ని బట్టి మూత్రాగణాలుంటాయి. పద్యాల సాధించిన అయి శబ్దం అవుతుంది దీన్ని అక్షరాల అనికూడా అనవచ్చు. అది చెవికి వినిపించేది. అక్షరాల నిర్దిష్టమైనందు కారణం గుర్తించేది. అట్లాకాదుగా భావగణాల ద్వారా సాధించేది భావాల భావగణాలుంటే భావాల ఉంటుంది భావగణాలు లేనివి నిరూపిస్తే భావాల నిర్దిష్టత కూడా నిరూపమవుతుంది.

చందశాస్త్రంలో గణాలు - అని మూత్రా గణాలుగానీ, అక్షర గణాలుగానీ, పరిమిత సంఖ్యాకాలు. అంటే పరిగణనీయాలు, వాటి

మిత్రమాలు. పట్టించిన పరిమితినిబట్టి అధిక సంఖ్యాకాలు కావచ్చు. కాని గణాలు మాత్రం పరిమిత సంఖ్యాకాలే. అవి నిష్పత్తి, ఇంద్ర, చంద్ర, సూర్యగణాలు కావచ్చు. తెండు, మూడు, నాలుగు, ఐదు మాత్రం గణాలుగా కావచ్చు. కాని ఈ భావగణాల సంఖ్య ఎంత? భావాలు ఎన్ని ఉంటాయో భావ భావ గణాల సంఖ్య అంతన్నమాట? భావాలు ఎన్ని ఉంటాయో ఎవరు అంచనా చెయ్యగలరు? అనంత మైన భావ గణాలన్నప్పుడు పాటికి వ్యవస్థ ఏమిటి?

అతర గణ్యాలో కాని, మాత్రా గణ్యాలోగాని, లోకో- గణం పరిమితిని ఉచ్చారణతో కొలవవచ్చు. లోకో- భావగణం పరిమితిని భావంతో కొలవగలమా? భావాలు వ్యక్తమయ్యేవి భావశక్తి వాక్య వాక్యాల ద్వారా కాబట్టి పాటిద్యారానే కొలవాల్సి ఉంటుంది. సంవత్సరమార్ (1987) ఇచ్చిన ఉదాహరణలుబట్టి చూస్తే ప్యాగరణ రూపై రక (grammatical similarity in form) ఉన్న వాక్యాల కాదు ఒక గణంగా భావిస్తున్నట్లు కనిపిస్తున్నది. కి. శి. బాలగంగాధర తిలక్ కవితలో మంచి ఈ భాగాన్ని సంవత్సరమార్ ఉదాహరించారు.

ప్రతిమాటకీ : శక్తి ఉంది. పదును ఉంది.

ప్రతిమాటకీ : అర్థం ఉంది. పోలిక ఉంది.

ఇక్కడ కి-విశక్తి బంధం ఒక గణం, తరువాత వచ్చిన నామం, క్రియ కలిపి ఒక గణం. శక్తి, పదును, అర్థం, పోలిక, అనేవి ఒక రకపు (నామ) గణాలుగానూ, ఉంది అనేది ఒక (క్రియా) గణంగానూ ఎందుకు విశదీకరించగలము? శక్తి ఉంది అనేది ఒక భావమా? తెండు భావాలా? ప్రతిమాటకీ శక్తి అనేది ఒక గణం ఎందుకు కావచ్చు? భావగణాలను చేరుచేసే నిర్దిష్టమైన మాత్రాలేమిటి? అనేది కిష్కె-రియా ఏమైనా ఉన్నాయో? కేవలం arbitrary గా చేసే విభాగమేనా ఈ సందర్భంలో చేసిన పరిమాణాలు దొరకవు. అందుకే సంవత్సరమార్ (1987)లో ఇక్కడ అర్థాన్ని బట్టి గణవిశేషం అభావరూపంగా చెయ్యవచ్చునన్నాడు. వారి భావగణాలు అభావాలే కాని నిర్దిష్టమైనవి కావని భారే అంగీకరిస్తున్నారు ఈ ఆశయగణాలు వచనరూపాన్ని నిర్మా

చించలేవు గాబట్టి వాటిని నిరాకరించాల్సివస్తున్నది. అవలు విషయ మేమిటంటే భావాన్ని గణాలుగా విభజించటం సాధ్యంకాదనీ, వీరు విభజించింది వ్యాకరణ రూపై కత ఉన్న పదసమూహాలు కాబట్టి, వీటిని పూర్వయంగా వ్యాకరణ గణాలు అని అవాల్సి ఉంటుందనీ తెలుతున్నది. వ్యాకరణ గణాలు వాక్య, శబ్ద నిర్మాణానికి సంబంధించినవి. వాటి ఆవృత్తి ఒకే శబ్దంతో అయితే పునరుక్తి, ఫిన్న శబ్దాలయితే అను ప్రాస అనుతుంది, సంవత్సర మార భావ గణాలంటున్న వ్యాకరణ గణాలు పద్య భావ్య స్వరూపానికి అవసరమైన గణాలు కావనీ, వాక్య నిర్మాణానికి అవసరమైన రూపు అని తెలుతున్నది. పద్య నిర్మాణం వేరు, వాక్య నిర్మాణం వేరు. వేటి సూత్రాలు వాటితో ఉన్నై. భావగణాలే తీవ్రముడు వాటిమీద ఆధారపడి ఉంటే భావలయ కూడా ఉండదని చెప్పక తప్పదు.

ఇవికాక సంవత్సర మార 1982 లో పది అక్షణాలు 1985లో 8 అక్షణాలు ప్రతిపాదించారు. ఇక వాటిని పరామర్శిస్తాను. 1982 లో అక్షణాన్ని సంక్షిప్తంచేస్తే వచ్చినవే 1985 లో ప్రతిపాదితమైన అక్షణాలు. అందువల్ల 1985 లో అక్షణాలే ఇక్కడ ఇస్తాను.

1. భావాన్ని భావాంశాన్ని బట్టి పాదాలను విభజించటం.
2. క్రియాపదాలతో ప్రారంభించటం, పూర్తి చేయటం.
3. క్రియారహితంగా భావాన్ని వాక్యంగా రూపించటం.
4. అనియతంగా యతిప్రాసల్ని అంతర్వ్రాసల్ని ఉపయోగించటం
5. ఒక్కొక్క పాదాన్ని కమ్యూర్స్ పాదంకన్నా పొడిగిస్తూ తగ్గస్తూ భావోద్ధీపిని కలిగించడం.
6. భావాన్ని లయబద్ధంగా స్ఫురింపేట్టు పాదాలతో పదాలూర్పు ద్వారా ఇమడ్చటం.

వీటిని ఈ క్రమంలో కాకుండా వారు వీలైన క్రమంలో పరిశీలిస్తాను. వీటిల్లో 2, 3, 4 అక్షణాలను ఆధారంగానై వా అక్షణాలుగా అంగీకరించలేం. క్రియాపదాలతో ప్రారంభించటం, పూర్తిచెయ్యటం

పద్మలక్ష్మణ మెట్లా అవుతుంది. మాటవరసకు అవుతుందనుకుందాం. క్రియాపదం మధ్యలో ఉండదా? క్రియాపదం అంటే సమాపకమా? అసమాపకమా?

గోపేంద్రా అని దండం పెట్టటోలే
ఉన్నట్టే తండీ ఎగిరి మీదపడుతుంది

-సంవిక్రమ మార, "నేలబడిచివసం"
(చేతనావర్తం - పేజీ 2)

వాడెప్పుడు రెడదించరాలో తెలవదు
ఏ ఘట్టంలో మరి ఈ బాటకం ముగుస్తుందో
అనుకోకం అయిపోయిందనే అని పిస్తుంది
అయితే ఇది మోహలంబాదు ఎందు

- సంవిక్రమ మార 'అశ్వాశయం'
(చేతనావర్తం-2 పేజీ 18)

క్రియాపదం సమాపక మైనా, అసమాపక మైనా పైబండిగల్గో
పాదం మధ్యలో వచ్చినట్లు స్పష్టమే గదా, అంటే క్రియా పదం
పాదాది మధ్యాంతాల్లో ఎక్కడైనా రావచ్చున్నమాట. ఈ మూడు
చోట్లా కాకుండా ఎక్కడా ఉన్నాయి?

క్రియారహితంగా భావాన్ని బాక్కుంగా రూపించడం మూడో
అక్షణం. దీనికి మూడరాళ్ళ రంగారావు కవితనుంచి ఉదాహరణలు
చూపించారు. వాక్యప్రయోగ విశేషం పద్మలక్ష్మణంగా చెప్పటం
విచిత్రం. క్రియ అవసరమైనచోట లేకుండా చెప్పటం వాక్యదోషం
అవుతుంది. అయితే కవులకు ఈ లై సెన్సు ఉంది. అలాగే కవిత్వం
విశేషాన్ని పద్మలక్ష్మణంగా చెప్పటం కుదరదు. మూడరాళ్ళ రంగారావు
వచన పద్యాల్లో గ్రాంథికభాష ఉపయోగిస్తారు కాబట్టి దాన్నిరూడా
వచనపద్యం అక్షణంగా అంగీకరిస్తామా?

యత్నించావల్సి, అంతర్నితానల్ని అనియతంగా ప్రయోగిం
చటం వాలుగో అక్షణం, అనియతత్వం ఒక లక్షణం ఎట్లా అవుతుంది?

అను పాప అలంకారం. తెలుగులో అదరపొమ్మయ్య క్షమైన యతి ప్రాసలు అలంకార పన్నుకాశి అయితే, ప్రాసిన కవులు వీటిని నియమాలుగా పాటించారు. మంత్రా వదాల్లో వీటిని చాలామంది అనియతంగానే పాటించారు. కాని వాటిని మాత్రా వద్యాలకాదుగా ఎవరూ చెప్పవట్టు లేదు.

పై లక్షణాల్లో 1, 5, 6 లక్షణాలు అధానంగానే వా లక్షణాలుగా కనిపిస్తున్నాయి. అలాగే అధానమైన సమాసమైంది సంవత్సరము (1952)లో ఇట్లా ఉంది.

10. గణవిభజనయందు భిన్నముగా రచనాశక్తి వాఙ్మయముగా చేసి అయగు సమాశక్తి ఉన్నది.

సంవత్సరము (1952) ని (1956) ని కలిపిచూస్తే ఆయన ఇక్కడ భావలయనే ఉద్ఘాటించి ఉన్నది. భావలయను ఇంతకు ముందే విభుతంగా చర్చించి నిరూపించాము.

1, 5 లక్షణాలు ఎంకవిభజనయందు సంబంధించినవి. వచ్చానికీ, గచ్చానికీ పదవిభజన ప్రధానభేదం కాని ప్రాసములు చెప్పారు.

పాదవిభజనలు వలన గచ్చ మొనకు

పాదవిభజనలను అర్థములు

అని అనుకుంటూ భండార్యులలో అప్పుడు. సంవత్సరము (1959, 1965, 1967, 1968, 1970) పాదవిభజనను గురించి చాలా చోట్ల ఉద్ఘాటించారు. వచన విభజనల చందో విభాగంలో చేర్చటానికి ఆయన ప్రధానంగా దీనిమీదనే ఆధారపడినట్లు కనిపిస్తున్నది. ఉదాహరణకు ఈ వాక్యాలు చూడండి.

'చందో విభాగానికి చెందిన ప్రతిదీ పాదవిభజన లేదా పాద విభాగంలో ఉంటుంది. ఎంకవిభజన భండార్యులకు మొట్టమొదటి లక్షణం. పాదాలు అన్నీ సమాసరూపంలో ఉండవచ్చు. ఉండకపోవచ్చు. అయినా అది వద్యమే'.

- సంవత్సరము (1968)

వచనముంచి పద్యాన్ని భేదించలేనది దాని పాదబద్ధత. పద్యానికి సంబంధించి ఇతర విషయాలనేకం ఎట్లా ఉన్నా, అది పద్యం కావటానికి దాని పాదబద్ధత ప్రధాన అక్షణం. పాదబద్ధంగా ఉండాలన్నదే ప్రధానం తప్ప, పాదసమత్వంగానీ, పాదసంఖ్య నియమంగానీ కావు...

అందువల్ల ప్రధానముగా పాదబద్ధతను స్వీకరించి, మిగిలిన అంశాలను బచ్చికం చెయ్యటం, ఒక దశలో నిరాకరించటం, వచన పద్యంలో ప్రధానంగా గమనించవలసి ఉంటుంది.

- సంపత్కుమార (1970)

చీటినిబట్టి ఇంతకుముందు చర్చించిన అక్షరాలు ఐచ్ఛికాలనీ, ఒక్కోసారి హాటని నిరాకరించవచ్చనీ, పాదబద్ధత మాత్రం నిరాకరింపరాని అక్షణమని సంపత్కుమార అభిప్రాయంగా మనం గ్రహించవచ్చు. పాదబద్ధత స్థానికమైతే వచనపద్యం పరిశ్లేషమైన పద్యరూపంగా అంగీకరించవచ్చని తాత్పర్యం. పాదబద్ధత అన్ని పద్యాలకూ, అన్ని మవుతుందిగదా: మరి వచనపద్యాన్ని మిగతా పద్యాలనుంచి వ్యభక్తిరించటమెట్లా అనే ప్రశ్నకి అవియుత గురు అప్పారావు ప్రయోగాన్ని పేరుచేసి గుణంగా పరిశిష్టమివ్వచ్చు. అంటే పాదబద్ధత వీలైతే, అన్నిటికీ అవగామమౌతూ.

ఈ పాదబద్ధతకు లొంగనివి రూడా అధునిక కవిత్వంలో కొన్ని ఉన్నాయి. కీ. శే. శాలగంగాధరిలిక్ ప్రచురించిన 'అర్చి గీతం,' 'రాత్రి బేళ' అనే అండ్రియో ఈ పాదబద్ధతను పాటించినట్లు కనిపించదు.

నిర్జనస్థలం, ఎవరూ లేరు, చుట్టూ పరచుతున్న మ్రదానపు పన్నదేహాన్ని స్పృశించిపోయే సీమల శాఖలు గుప్త వృక్షపు తొందర నిశ్శబ్దం మెల్లగా అడుగులు వేస్తూపడుస్తోంది, అకాశం మీద ఒకచుక్క మరోపక్షిత్వంతో మాట్లాడే మాట మనమరి వినిపిస్తోంది.

- లిలిక్ 'రాత్రి బేళ'

ఇందులో పాదవిభజనకు అధారాలేమిటో వాశక్యం కావడం లేదు. ముఖ్యంగా మూడో పాదం ఆకాశంతో అంతం కావటానికి పోతువు ఎవరయినా చెప్పే పంతోపిస్తానా.

పాపికోండలకావల. నిజాం గజాంకుళం లాలేదు నీవు?
కోపసీమలో, అంకసీమలో పాపాల దీపాల వార్యలేదూ
నీవు? విచ్యుకత్తులలోను రెక్కలు చూచలేదూ
రాత్రిని కప్పకొని, ధా తిని మప్పుకొని చరించలేదూ నీవు?
- కె. వి. రమచారెడ్డి 'తాదాగాధము'

పైదాంట్లో రమచారెడ్డి అచ్చులో కూడా పాదబద్ధత పాటించ లేదు. అయితే దీన్ని 'వచనపద్యములను కూడా అతిక్రమించి ఆవేశ ద్వారకంగా అంతర్లయాన్నితంగా పొగిన ఈ కావ్యం కావ్యోప శాస్త్రం అవదగింది' అంటున్నారు రమచారెడ్డి, నరసింహారెడ్డి (1988) దీన్ని కానంటున్న వచనకవిత్వంనే పరిగణించారు.

నగ్నముని రాసిన 'మెహమ్మద్ చంద్రుడు' అనే ఖండిక (దిగంబర కవులు-2)లో పాదబద్ధత అనలు పాటించలేదు. స్వరూపాన్ని బట్టి, స్వభావాన్ని బట్టి మేం ప్రాప్తున్నదానీని వచనకవిక అని మేం అవదలుచుకోలేదు' అని దిగంబర కవులు అన్నా వచన పద్య కవులు, సిద్ధాంతకర్తలు వాళ్లను వదలలేదు. వాళ్లు ఒక్కోకోకున్నా దిగంబర కవుల స్వరూపం ప్రీతర్పణే పంటున్నారు వరవరరావు (1987).

దిగంబర కవుల్ని వదిలేద్దాం. రమచారెడ్డి తాదాగాధాన్ని కావ్యోపశాస్త్రం మేలే అందాం. వచనపద్య కవులందరూ ఒప్పుకొనే తిలక్ మాటేమిటి? వీటిని అవవాదాలుగా పరిగణించి పాద బద్ధతను గురించిన మిగతా అంశాలను పరిశీలిద్దాం. పాదబద్ధత పద్యానికి గద్యా నికీ ప్రధానమైన భేదమనీ, పాదసంఖ్యా నియమం అంత ప్రధానం కాదనీ, పాదాలు సమపాదాలే కావక్కర్లేదనీ, విషయ పాదాలు కూడా అంగికారాల్లేవనీ సంవత్సర-మార్చి-పాటు పేరూ అంగికరిస్తాను.

మొదట చెప్పినట్లుగా వచనపద్య స్వరూపం మీదగానీ, వచన కవిత్వం మీదగానీ వాకు వ్యతిరేకత లేదు. వచనపద్య పితౄణామలోనే వాకు పేరే.

(అంధ్రవర్తిక 1972 సంవత్సరాది ప్రత్యేక సంచిక)

[అంధ్రవర్తిక-దినపత్రిక 21-8-1988 వాటి ఆవిష్కారం అనుబంధంలో తాము ప్రచురించిన 'భుద్ధవచనం: పంచ పద్యం' అనే వ్యాసాన్ని బండి వాగరాజుగారు మా దృష్టికి తెచ్చారు. రామారావు ఈ వ్యాసంలో ప్రస్తావించిన ఒకటి రెండు అంశాలు వాగరాజుగారి అంధ్రవర్తిక వ్యాసంలోనూ ఉన్నాయని మేం గమనించాం.]

వచన పద్యం:

లక్షణ నిరూపణం

—సంపత్కుమార

‘వచన పద్యం’ అన్న ప్రక్రియ ప్రయోగంలోకి వచ్చి చాచాపు నలభయి ఏళ్ళయింది ఇటీవల మరి విరివిగా విస్తృతంగా ప్రయోగింపబడుతున్నది. అయితే వచన పద్యాన్ని ప్రయోగించటమేకవ్వ, ఒక ఛందోరూపంగా చాచి లక్షణాన్ని నిరూపించే ప్రయత్నం మూతం జరుగలేదు. అందుకని, చాచి లక్షణాన్ని నిరూపిస్తూ ‘నేను కొన్ని వ్యాసాలు రాయటం జరిగింది. ఆయా వా వ్యాసాలను పురస్కరించుకొని చెక్కురి రామారావుగారు ‘వచన పద్యం: ఆధాస లక్షణ నిరూపణం’ అన్న వ్యాసంలో ‘నేను చెప్పిన లక్షణాలను నిరూపించినారు. కాగా, వారు చేసిన ఈ ‘నిరూపణం’ పురస్కరించుకొని, మళ్ళీ వచన పద్యాన్ని గూర్చిన కొన్ని అంశాలను స్పష్టం చేయవలసిన అవసరం ఏర్పడింది.

వచన పద్యాన్ని గూర్చి ‘నేను మూతమేశాక, ఇంకా కొంత మంది చెప్పిన చాలా అంశాలను ప్రస్తావించి రామారావుగారు శమ వ్యాసంలో నిరూపించినారు. అయితే, వాటిని గూర్చి నాయీ వ్యాసంలో ఏమీ చెప్పలేకపోయాను. నా ‘అఖిప్రాయాల్నే, ప్రధానంగా-సవిమర్శకంగా ప్రస్తావించడమయి’ కుస్సారువారు, కాబట్టి, వాటిని మూతమే ఇక్కడ ప్రస్తావించి వివరిస్తాను.

వా అఖిప్రాయాల్నే ప్రధానంగా ‘సవిమర్శకంగా’ ప్రస్తావించడమయి రామారావుగారు, ఈ ప్రక్రియకు వ్యవహారంలో మరికొన్ని పేర్లు ఉన్నాగూడా, వాటిని కాదని, నాకు ‘వచ్చినపేరే’—అంటే, ‘వచన పద్యం’ అన్న పేరే—గ్రహించినారు. ఆ పేరే నాకు వచ్చటానికి

కారణం, ఆ ప్రక్రియకు మిగిలిన 'పేర్లన్నిటికన్నా, ఈ 'వచనపద్యం' అన్న పేరు బాగా పవ్వటం మాత్రమే. ఈ పేరునుగూర్చి ఇదివరకటి నా వ్యాసాల్లో - ప్రధానంగా 'వచన పద్యం: దానిపేరు' అన్న వ్యాసంలో - చర్చించి నిర్ధారించినాము. ఈ పేరు విషయంలో అసమ్మతి వేమీ రామారావుగారు ప్రకటించలేదు. పైగా, వాకువచ్చిన కారణంగా వారూ ఆపేరే స్వీకరించినారు. అవలు ఈ ప్రక్రియ పేరును గూర్చి రామారావుగారంతగా పట్టించుకోలేదు. అందుకని ఆ విషయాన్ని గురించి ఇక్కడ ఎక్కువగా వివరించటంలేదు.

రామారావుగారు తమ వ్యాసాంతలో '—వచన పద్యం పద్యం కాదనీ, గద్యమేననీ నిర్ధారణం. గద్యానికి ఏ నియమాల్నూ లేవు, వచన పద్యానికి అంతే. నియమరాహిత్యమే వచనపద్య లక్షణం.' అని నిర్ధారణించటం బరిగింది వచనపద్యం గద్యమేతప్ప పద్యం కాదని నిర్ధారణంచేస్తూ, 'నియమరాహిత్యమే వచన పద్యలక్షణం' అనటం కొంత అయోమయాన్ని కలిగిస్తుంది. వచనపద్యం పద్యం కాకనే ఏదీ, అందులో—'వచనపద్యంలో—పద్యం అన్న మాట ఉండటానికే వీలేదు. మరొకటి, అనియతత్వం ఒక లక్షణం ఎట్లా అవుతుంది?' అని తమ వ్యాసంలో ఒకచోట ప్రశ్నించిన రామారావుగారు 'నియమ రాహిత్యమే వచనపద్య లక్షణం' అనటం ఎట్లా కుదిరిందో అర్థం కావటంలేదు. 'అనియతత్వం' లక్షణం కావచ్చుడు నియమరాహిత్యం' మాత్రం లక్షణమెట్లా అయితుంది?

వచనపద్యాన్ని 'పద్యం' అనటానికి నేను ప్రతిపాదించిన ప్రధానాంశం, దాని పాదబద్ధత. దీన్ని అనుసరించి చేసింది భావగణ ప్రతిపాదన. రామారావుగారు తమ వ్యాసంలో మొదట భావగణ నిరాకరణం చేసి, ఆ తరువాత పాదబద్ధతా నిరాకరణం చేసినారు. అయితే, ఈ రెండవ నిరాకరణాన్ని గూర్చి మొదట, మొదటి నిరాకరణాన్ని గూర్చి తరువాత విచారిస్తాను. కారణం, ఛందస్సులో మొదట పాదం, ఆ తరువాత గణం.

పాదలద్వితమ నిరాకరిస్తూ రామారావుగారు కొన్ని అసక్తికర మయిన అంశాలను ప్రస్తావించినారు. 'పాదం అక్షర పముదాయం'కాదు, గణపముదాయం. అంటే, పాదానికి అంతర్నిర్మాణం ఉన్నదన్న మాట అన్నారు. కాని, విచారినే, పాదం అక్షర పముదాయమే తప్ప గణ పముదాయంకాదు. కొన్ని వర్ణాల్లో అక్షరాల సంఖ్య పాదసమూహం కాగా, మరి కొన్నింటిలో ఆ అక్షరసంఖ్య మూతా సంఖ్య ద్వైవిధ్యం 'పాద్యుత్పన్నమయి'తున్నది. విజానికి, ఛందస్సులో గణపద్ధతి మొదట పింగళుడు ప్రవేశపెట్టింది. ఆయన పద్ధతి ప్రకారం మూడక్షరాలగుంపు ఒక 'గణం'. [వగణం (అగ), హగణం (గల) అని రెండక్షరాలగుంపునీ గణం అనటం ఔపచారికంగా మూతమే.] పద్యలక్షణం చెప్పటంలో పౌలభ్యం కోసంగాను తన రో'రణిలో పింగళుడు ఉద్దేశించింది మూతమే ఈ 'గణ' పద్ధతి క్వాన్త్రకర్తలు ఈ విధంగా అక్షర కథనంలో పౌలభ్యం కోసం కొన్ని పద్ధతుల్ని ఏర్పాటు చేసుకుని సంశ్లేషించటం పరిపాటు. పింగళునికి పూర్వీకులయిన భరణాదుల్లో ఈ 'గణ' పద్ధతిలేదు. ఇన్ని చేసి అక్షరాలగుంపు పాదాల్లో ఫలానా ఫలానా సంఖ్యగల అక్షరాలు గురువు అనీ, లేదా లఘువులనీ చెప్పటం వారిపద్ధతి. వరోశేషవ్యాయంగా మిగిలినయి లఘువులో, లేక గురువులో అయితాయనీ అనుకోవాలే. మరొకటి. పింగళుని గణపద్ధతికి భిన్నంగా రత్నమంతాషాకర్త, అనాశ్రయ్యుడూ తమకనుకూలమనుకున్న పద్ధతిలో గణనిర్మాణం చేసుకున్నారు. పింగళుడు ఎనిమిది గణాలను చెప్పగా, రత్నమంతాషాకర్త పన్నెండు, అనాశ్రయ్యుడు పద్దెనిమిది గణాలను చెప్పటం జరిగింది. పైగా వారి గణనిర్మాణంలో మూడక్షరాల సంఖ్య పరిమితంకాదు. రెండునుంచి ఆరుదాకా అక్షరాలు ఆగడాల్లో ఉండవచ్చు (సంపత్కుమార 1962) పింగళుడి గణాలు ఎనిమిదికావటం, ప్రతిగణంలోనూ మూడే అక్షరాలు మూతమే నియతంగా ఉండటానికి కారణం ఆయన మూడక్షరాల ఛందాన్ని ప్రస్తారంచేసి దానివల్ల ఏర్పడ్డ ఎనిమిది రకాల పద్యపాదాలను 'గణాలు'గా స్వీకరించటమే. మూడవ ఛందాన్ని ('మధ్యా' ఛందం) ప్రస్తారించటంవల్ల ఎనిమిదిరకాల పాదాలు మూతమే ఏర్పడుతాయి. రత్నమంతాషాకర్త, అనాశ్రయ్యులు

ఈ ప్రస్తావన వద్దతినికొక వసు-వ్యవసాయ కేంద్రమును ఆచార్యులొకరిని అనుసరించి మూలము గణనిర్మాణం చేయటంవల్ల, వాటిలో సమత్వం కొరవడింది. ఆ కారణమున ప్రస్తుతం అధికములు వారి గణనిర్మాణానికి ప్రాధాన్యము, ప్రాచుర్యం కలుగలేదు. పింగళుడి వద్దతికే ప్రాచుర్యం లభించింది. ఏదెట్లాగయినా, గణాలనేవి అధికార్థిలు అక్షర కథనంలో సౌలభ్యానికి ప్రయత్నించుకొన్నచో అప్పుడు పద్యపాదానికి నిష్కలం కావు. ఒక వేళ పాదనిర్మాణంలో గణాలే ప్రధానములు, అయిదు గణాల ఛందం, అరుగణాల ఛందం... ఇత్యాదిగా గణసంఖ్యలో చెప్పవలసి ఉండేది. కాని, అవిధంగా ఏ లాక్షణికుడూ చెప్పలేదు. ఒక అక్షరం నుంచి ఇకపయారక్షరాలదాకా ఒక పాదంలో అక్షరాలుండవచ్చు. ఎన్ని అక్షరాలుంటే ఆపాదం అన్నవచనానికి చెందుతుంది. పాదానికి పదక్షరాలుంటే, అది ఐదవ ఛందానికి చెందిందన్నమాట. (అంతకన్నా ఎక్కువ అక్షరాలుంటే, అవి వేరే వృత్తాలు.) అని, ఛందాల్లోని పద్య పాదాలూ గణాలతో నిశ్చయంగా విభజించావు. అందుకనే విభజన కాని కొన్ని చోట్ల, గణ పద్ధతిలో మొదటినుంచి విభజిస్తూచోగా పాదం కాన మిగిలే ఒకటి చెందకరాల ఉనికినిగూర్చి ప్రత్యేకంగా (మ-స-జ-మ-త-త-క) చెప్పటం జరిగింది. మరొకటి, పద్యపాదాల్లోని గురులము క్రమం 'ప్రస్తావన' ద్వారా వివరిత మయితుంది. కాగా, పద్యపాద స్వరూపాన్ని అక్షరసంఖ్య, దాన్ని జటిలి అని 'ప్రస్తావన' వద్దతి నిరూపిస్తున్నయితప్పు, గణాలుకాదు. మూలాసంఖ్య ప్రాధాన్యంగాల పద్యాల్లోనూ ఇంక, ఆ పద్యపాదాల్లోనూ గణపద్ధతిని ఉపయోగించటం అక్షరకథన సౌలభ్యంతోపాటు, ఎన్ని మూలపద్య పదం, పదాంశం విరిగితే పద్యం పడక కాగుంటుందో చెప్పటానికి ఉద్దేశించిమూలము. ఈ పదకొనేవేల చతుర్మాత్రా గణమయినా, అగణాన్ని, చతుర్మాత్రా గణాన్ని ఉపయోగించవలసిన పద్యాల్లో కొన్ని చోట్ల అక్షర కర్తలు నిరాకరించటం జరిగింది. (అయినా కవులు స్వేచ్ఛగా అనిరాకరణాన్ని పాటించకపోవటం చాలాచోట్ల గమనించవచ్చు) మరికొన్నిచోట్ల మూలా గణాన్ని వదిలి కేవలం మూలా సంఖ్యతో పాదలక్షణం చెప్పటంకూడా చందోగ్రహణాల్లో ఉనికినిచేసినయితే, ఇప్పుడుగూడా చందోగ్రహణాల్లో ఉనికినిచేసినయితే.

పాదం గణపముదాయం కాదనీ, అక్షర పముదాయమేననీ స్పష్టమయి
కుంది. కాగా గణాల దృష్ట్యా పాదానికి అంతర్నిర్ణాయముంటూ ఏదీ
ఉండదు. నిజానికి పద్యపాదాల్లో గణపరిమితికి లొంగకుండా ఏదాలూ,
వదాంశాలూ మించిపోవటమే అత్యధికంగా మనం చూస్తూఉంటాం.
అయ్యా అంశాలను బట్టి పాదం అక్షరపముదాయమేననీ అంగీకరించక
తప్పదు.

‘ఇంతవరకూ తెలుగులో వచ్చిన పద్య పాదాలన్నిటినీ రాతలో
గానీ, అచ్చుతోగానీ, పనిలేకుండా కనుక్కు చే వీలుంది. ఏ పద్యాన్న
యినా పాదవిభజన చేయకుండా పూర్వులు కాకవ్యత గ్రంథాల్లో ఒకే
వరుసలో రాసే వాళ్లు అయినా, ఛందస్సు తెలిసిన వాళ్ళకి వాటిని.
మళ్ళీ పాదవిభజనగా రాయటం కష్టంకాదు. పాదవిభజన లేకుండా
అచ్చువేసిన, (లేక రాసిన) పదపద్యాలికి ఈ పదపద్య అక్షర కర్తలు
కచ్చిదిష్టమైన పాదవిభజన చేయగలరా? కచ్చిదిష్టం కాకపోతే పోనీ,
ఏ ఇద్దరు అక్షర కర్తలయినా ఒకే రకపు పాదవిభజన చేయగలరా?
అని రామారావుగారి ప్రశ్న.

ఒకవిధంగా చూస్తే, ఇది విజమేననివిస్తుంది. ఒకసారి కుందుర్తి
కుడా నన్ను దాదాపుగా ఇట్లాగే ప్రశ్నించివారు. పదపద్య అక్షర
సమాశలనంలో ‘ఇట్లాంటి ప్రశ్నల్ని గూర్చి వాతో వేసే కాకుండా,
మరికొంతమంది మిత్రుల్లోనూ చర్చించి ఒక సమాధానానికి వచ్చివాను.
అదే ముందు వివరిస్తాను.

అయితే, ఈ రామారావుగారి ప్రశ్నలో రెండంశాలున్నాయి.
ఒకటి: పూర్వులు పాదవిభజన లేకుండా రాసినా, ఛందస్సు తెలిసిన
వాళ్లు పాదవిభజన చేసుకోవటానికి వీలుండేది. రెండు: కచ్చిదిష్టంగా
నయినా, కాకపోయినా పదపద్యాలన్నీ పై విధంగా రాస్తే అక్షర
కర్తలుగానీ, ఏ ఇద్దరు అక్షరకర్తలుగానీ పాదవిభజన చేయగలరా?
ఒకే విధంగా చేయగలరా? వీటిని నరుచగా పరిశీలిద్దాం. పూర్వపు
పద్యాల్లో పాదవిభజనకు ఉండిన వీలుకి కారణం అక్షర సంఖ్యతోనో,
మాత్రా సంఖ్యతోనో, గణపద్ధతి ద్వారానో పరిచితమయిన భోరణ్ణో

అ పాదాలు నియమితం కావటం. అయితే, ఈ క్రింది వర్ణపాదం, ఉదాహరణకి, చూడండి -

‘మధురమధురమైన మామిడిపండ్లను
వంచియున్న జనులె మంచివాడు’

ఇది ఫలానా పద్యం అని చెప్పకుండా, ఇది ఏ పద్యపాదం అని అడిగితే ‘రెండురకాలుగా చెప్పటానికి వీలున్నది. ఇది అటవెలది ‘రెండుపాదాలూ కావచ్చు, సీసపద్యంలో ఒక పాదమూ కావచ్చు. ‘మొదటి పంక్తి ని 3 నూ. + 2 ఇం. గదాలుగా, రెండవ పంక్తి ని 6 సూర్య గదాలుగా విభజిస్తే, అటవెలది. అట్లా కాకుండా ‘రెండు పంక్తుల్ని కలిపి ఆరింద్ర గదాలు + ‘రెండు సూర్యగదాలుగా విభజిస్తే సీసపాదమూ అవుతుంది. ‘రెండువిధాలా విభజించేందు కనువుగా పై పంక్తులున్నాయి. ఇదే పట్టిలో మరికొన్ని పంక్తులు వరుసగా ఉండేట్టయితే, ఇది ఫలానా పద్యం అని కవి చెప్పకుండా, కవి ఏ పద్యంగా ఉద్దేశించినాడో చెప్పటం కుదురదు. పాదాన్ని పట్టియ్యటంలో ఒకానొక సాధనమయిన (తెలుగులో మౌనమే) ప్రాసనియతి ఈ ‘రెండు పద్యాలూ లేదు. యతి ‘రెండింటా అనులేట్టుగానే ఉంటుంది. అయితే, ఇట్లాంటి స్థితి చాలా అరుదు. అయినా, ఒక ఉదాహరణగా మాత్రమే ఇక్కడ సదర్శింపబడింది. మరొక అంశం ఏమిటంటే, కాళినీత గ్రంథాల్లో ఒకే పదపలో పద్యాలు రాస్తూ పోయినా, చాలావరకు పాదాంతంలో ఒక నిలుపుగీతా (1) పద్యాంతంలో ‘రెండు నిలుపు గీతలూ (2) గిపి పాద, పద్యాంతానూ సూచించటం జరుగుతూనే ఉంటుంది.

ఇవిట్లా ఉండగా, అక్షర, లేక గణపద్ధతి నియతంగా ఉన్నప్పుడు, అనుభూయ మానమయితున్నప్పుడు, పాదవిభజన లేకుండా రాసినా కూడా పాదవిభజన చేయవచ్చు. అక్కడ కచ్చితమైన పాదవిభజన చేయటమన్న ప్రశ్నలేదు. ఉదాహరణకు ఉత్పలమాలా పద్యం ‘ఉన్నదంటే ఒక కవి ఒక విధంగా మరో కవి మరో విధంగా తప్పు

ఉద్దేశ్యాల ననుసరించి విభజించటం జరుగనే జరుగదు. వారి ఇష్టా నిష్టాల ప్రకారమే లేదు. ఆ పద్యపు చక్రం నియమం. పాదాక్షరి మాత్రా సంఖ్య నియతం. (కొన్ని చోట్ల మాత్రా సంఖ్యలో వచ్చే తేడాలు గణ పద్ధతి ద్వారా సరిష్కరించవలసియున్నవి.) ఆ నియతి ననుసరించి పదాలను కూర్చుకోవటమే కవి పని. అందువల్ల అక్షర, మాత్రాదుల నియతి ఉన్నచోట పాదవిభజనకు కవి నియతింపవలసిన అవసరం లేదు. ఇక పోతే, ఈ విధమయిన నియమం లేనిచోట కవి తనంతట కానే పదాలను విభజించక తప్పదు. అందువల్ల అక్షర మాత్రాదుల నియతిలేని పవన పద్యం మిత్రయంలో 'పాదవిభజన... లేకుండా రాసిన ...' ఇత్యాది ప్రశ్న ఉత్పన్నం కాదు. పవన పద్యాన్ని పాద విభజన చేస్తూ రాయవలసిందే. కాళ గ్రంథాల్లో మొదటివాళ్లలో అచ్చయిన కొన్ని గ్రంథాల్లోనూ పాద విభజన లేకుండా ఒకే పరుపలో పద్యాలుండటం చూస్తూంటామి. ఈనాటి అచ్చగ్రంథాల్లో కూడా ఉంటుంది లేదు. పాదవిభజన విషయంలో పాశకుడు చికాకు పడగూడదనే కదా. ఈనాడు పాదవిభజన పూర్వకంగా అచ్చుచేయటం కాలిబట్టి ఈనాటి పవన పద్యాన్ని పాదవిభజన లేకుండా రాయటంగానీ, అచ్చుచేయటంగానీ కుదురుదు. నలుచోట్ల వక్రికల్లోనూ, గ్రంథాల్లోనూ, వ్యాసాల్లోనూ పవన పద్యాన్ని ఉదాహరిస్తున్న సందర్భాల్లో వీందు పంక్తులుగా రాస్తూ, పాదాంతాన్ని నూదించే విధంగా నిలుపుగీతలు (కొన్ని చోట్ల ఏటవాలు గీతలు) గీయటం జరుగుతూనే ఉన్నది. పాదవిభజన, విభజన మూచన కూడా లేకుండా రాస్తే, ఆ రాసిన పద్ధతి దాన్ని పవన పద్యంగా ఉద్దేశిస్తున్నాడా లేదా అన్నది సందేహించాల్సిన విషయమే.

ఇక, ఏ లక్షణ కర్త అయినా కచ్చుద్దీప్తంగా పాదవిభజన చేస్తాడా? ఏ ఇద్దరు లక్షణ కర్తలయినా ఒకే విధంగా పాదవిభజన చేయగలరా? అన్నది విచారితే, 'కచ్చుద్దీప్తంగా పాదవిభజన' అంటే పాదవిభజనకు కవి ఉద్దేశించింది ప్రధానమనీ, ఆయన ఉద్దేశించిన రీతి మీద పాదవిభజన ఆధారపడి ఉంటుందనీ అనిపిస్తున్నది. అట్లాగే

అయితే, కప్పు ద్విష్టంగా మరొకరు పాదవిభజన చేయవలసరనేదు కనే చేస్తాడు. పేటిలేదు. కాకపోతే, తన ఉద్దేశ్యం ప్రకారం పాదవిభజన చేసి వచన పద్యం రాసుకుని, పాదవిభజన లేకుండా నిండు పా క్తులుగా మళ్ళీ రాసి, అక్షర కర్త ముందుంచి పరీక్ష పెడితే, అప్పుడు అలోచించ వలసి వస్తుంది. పాదవిభజనకు అక్షర కర్త ఏదైనా పాదవిభాజక మూత్రాన్ని ఏర్పరుచుకుంటే, దాన్ని జట్టి ఆ పా క్తు పాదాలుగా కేటలిస్తాడు. అప్పుడు— ఏర్పడిన పాదవిభాజక మూత్రంగా ఉంటుంది, కాబట్టి— 'కప్పు ద్విష్టత'కు ప్రాధాన్యం లేదు. కాగా, నిభాజక మూత్ర ప్రామాణ్యానికి ప్రాధాన్యం విభాజక మూత్రం అంగీకరణయితే, పాదవిభజన దాన్ని అనుసరించే జరుగవలసి ఉంటుంది, 'మ-స-అ న-త-త గ అన్న కమాన్ని ఒప్పుకున్నాక, దాన్ని జట్టి రాక్షాఅల్లి కీడిత నద్య పాదవిభజన జరిగినట్లు కప్పు ద్విష్టత కక్కడ ప్రాధాన్యం లేనట్లు. ఇక పోతే, ఏ ఇద్దరు అక్షర కర్తలయినా ఒకే విధంగా పాదవిభజన చేయటానికి వీలున్నదా ? అంటే, లేదనే వీలు లేదు. ఆ ఇద్దరు లాక్షణికులు పాదవిభజన మూత్రాన్ని సమంగా ఉపయోగిస్తే, ఒకే విధంగా పాదవిభజన జరిగే వీలుంది. ఒకప్పుడు మూత్రోపయోగంలో తేడా రావచ్చు ఆ రావటం ఎట్లాంటి దంటే, వెనుక, 'మధుర మధుర మైవ...' అప్పు చోట ఒక అక్షర కర్త అటవెలిదిగా విభజిస్తే, మరొకరు సీసపాదంగా విభజించటంలో వచ్చి నటువంటిది. నాం ప్రజాయిక చందస్సుల్లోనూ సమాన ప్రమాణాల్ని అనుసరించటం వల్లనే, ఆ పాద విభజనలో సమానత్వం కనిపిస్తుంది. లేని చోట లేదు. అందుకని, ఎక్కడయినా సరే, ప్రమాణ సమానత్వం అవసరం.

ఇంతగా, వచన పద్యపాద విభజనకు మూత్రమేమిటి?

కీ. శే. బాల గంగాధరలింగ్ రాసిన ఒక భాగాన్ని ఉదాహరించి పాద విభజనకు ఆధారాలేవీ లేనట్లుగానే రామారావుగారు రాసినారు. ఇదివరకటి నా వ్యాసాల్లో పాద విభజనకు ఒక మూత్రాన్ని ప్రతి పాదించటం జరిగింది. అది భావాన్ని పురస్కరించుకొని చేసింది. మొదట్లో ఈ ప్రతిపాదన స్థూలంగా చేయటం జరిగింది. కాని, అప్పుటికి

ఈ ప్రతిపాదనకు అధార వనూనం లభించలేదు. తగవాన పనిశీల వే ఋక్కుల్లో పాద విభజనకు సంబంధించిన ఒక స్మృతం కనిపించింది.

'తేహంఋక్ యత్రాథవశేష సాదవ.వస్తా' బి. 1. 35. అని తై మినియ క్రిమూంపా నూ.గం. ఋక్కుల్లో పాదవ్యవస్థ అర్థాన్ని బట్టి ఉంటుందని ఆ స్మృతం వ్యవహరమున్నది. దాన్ని అనుసరించి, అక్కడ అర్థాన్నిబట్టి కాగా, వచన పద్య నివయంతో 'తావాన్నిబట్టి పాదవ్యవస్థ' అన్నాను అర్థం, తానం అన్న మాటలే తేడా. కాబట్టి, తావాన్ని అనుసరించి వచన పద్యంలో పాదవిభజన జరుగటానికి అభ్యంతరం ఏమీ ఉండనక్కరలేదు.

తావాన్నిబట్టి వచన పద్య పాద విభజన చేయటమంటే, అది 'రెండు రకాలుగా ఉంటుంది. ఒకప్పుడు తావాంశాలను బట్టి పూర్తి కావచ్చు. అంటే, తావాన్ని, తావాంశాన్ని బట్టి వచన పద్యంలో పాదవిభజన జరుగుతుంది. ఉదాహరణకు 'అపలతోరణం' అన్న శ్లోక లోని ఒక వచన పద్యం--

ప్రాణాలు దిగవట్టుకొని
సాగేరు ప్రయాణీకులు
నాయకుడు తిరిగి వస్తాడని
తుపాను కమిస్తుందని
పదిపొంగు తగ్గేననీ
అకలో అనారహమూ !
దేనికై నా ఉద్దృతి ఎంతసేపు ?
దానికి వ్యతిరేకం తప్పదా నై నా.

—మూదిరాజు రంగారావు.

ఇందులో మొదటి అనుపాదాలూ తావాంశాలనుబట్టి విభ క్తమయినాయి, చివరి రెండు పాదాలు తావాన్నిబట్టి. ఇందులో ప్రయాణీకులు సాగటం ప్రధాన భావం. ఆ సాగటం ప్రాణాలు దిగవట్టుకొని, అంతేకాదు,

అకతో అహారహామూ సాగుతున్నది. అందువల్ల, 1, రే పాదాలు భావాంశాలతో ఏర్పడ్డాయి. కాగా, ఆ స పాదంలోని 'అక'కు సంబంధించినది 2, 4, 6 పాదాలు. చివరి రెండు పద్యమే.

ఈ విధంగా పదప పద్యాన్ని పరిశీలించుకుంటూ పోతే పాద విభజనను విధ్వంసించటం కష్టమేమీకాదు. రామారావుగారుడాహారించిన 'కె. వి. రమణారెడ్డిగారి 'కాధాగారిము' అన్న ఈ కింది పదప పద్యంలో—

'పాపి కొండలకావల నిజం గతాంతుకం కాలేదూ నీవు !
కోపనీమలో, లంకినీమలో, పాపాలదీపాల నార్యలేదూ
నీవు? పిచ్చుకమల తోసుకెక్కలు క్రమంచలేదూ
రాత్రిని కన్నకోని భాత్రిని మప్పకొని చరించలేదూనీవు ?'

ఈ పాదాలు భావాంశాలను బట్టిగాక, భావాన్నిబట్టి విభజించబడినాయి. అయితే, ఇక్కడ ఒక అంశం. మూడో పాదం 'మొదట్లో ఉన్న 'నీవు ?' (ప్రకృతి చిహ్నం) తొలగనై వా తొలగాలె, లేదా, రెండో పాదం చివరియినా చేరాలె. అట్లా జరక్కుండా పైన ఉన్నట్లే కవుర్దిష్టమయిన పాద విభజన అంటే, మూడో పాదం మొదట 'నీవు ?' ఉండటంలోని సామంబంధం వివరించబడవలసి ఉంటుంది. పదప పద్య పాద విభాజక స్మృతం దృష్ట్యా నిజానికి ఆ 'నీవు ?' (స్పష్ట చిహ్నం) రెండో పాదం చివర ఉండవలసి ఉంటుంది. పదప పద్యములనుకూడా అతిక్రమించి, ఆవేశ స్ఫూర్తగా, అంతర్లయ్యాన్వితంగా సాగిన ఈ కావ్యం కావ్యోపన్యాసమన దగింది' అని రమణారెడ్డి అంటే, వాకు అభ్యంతరం లేదు. (పదప పద్యములను కూడా అతిక్రమించటమంటే, 'పై సమాపబడ్డ వ్యతిక్రమమేనా ?) అయితే, ఇక్కడ కావ్యంగానీ, ఉపన్యాసంగానీ, కావ్యోపన్యాసంగానీ ప్రస్తుతం కాదు. (ఇవేవీ పద్య స్వరూపాన్ని తోడించవు) అది పదప పద్యం కాబట్టి దాని స్వరూపం ప్రధానం. నాలుగు పాదాలలో ఈ పదప కనిపిస్తున్నప్పుడు 'అప్పులో కూడ

పాదబద్ధత పాటించలేద'ని రామారావుగారంటున్నారు. మరేదెట్లా ? ఈ అచ్చులో కనిపించే పాద స్వరూపం-కొంచెం తోపం ఉండవచ్చు గాక-చేసిందెవరు? ఇక, వచనపద్యాన్ని రాస్తూ, అలాంటిదాన్ని 'వచన పద్యం అనడలయకోలేదు' అని ఎవరయినా అంటే, అనడలయ కోకపోవటం వారి స్వంత విషయం. ఆ ప్రవృత్తిని గూర్చి ఎవరినీ ఎవరమూ ఏమీ అంటేం. అనడలయకోపంక మూత్రాస, అది అయ్యే దయలే, కాకుండాపోదు.

తిలక్ రాసిన 'రాత్రినేళ' అనే ఖండికలో ఒక భాగం-రామా రావుగారు దాహించిన రీతిలో ఈ విధంగా ఉంది.

నిద్రపథ్యం, ఎవ్వరూలేదు, చుట్టూ పరచుకొన్న మైదానపు
నగ్నదేహాన్ని స్పృశించకోయే నిచులకాభాగపు వృగపు
తొందర, విశ్వం మెల్లగా అడుగులు వేస్తూ నడుస్తోంది,

ఆకాశం

మీద ఒక చుక్క మరో పక్షతంతో మాట్లాడేమాట మనసుకి
వినిపిస్తోంది.

ఇది అయిదు పంక్తులుగా కనిపిస్తున్నది. 'పాద బద్ధతకు, తొంగనిది కూడా అధునిక కవిత్వంలో కొన్ని ఉన్నై' అంటూ, 'పైభాగాన్ని ఉదాహరించి రామారావుగారు -'ఇందులో పాద విభజనకు ఆధారా లేమిటోనా కద్దం కావటం లేదు. ముఖ్యంగా మూడో పాదం 'ఆకాశం'తో అంతం కావటానికి హేతువు ఎవరయినా చెప్తే సంతోషిస్తా' నన్నారు. పాదబద్ధతకు తొంగనివికూడా అధునిక కవిత్వంలో ఉన్నయ్యంటే, ఆ తొంగకపోవటం ఎట్లాంటిది? పాదబద్ధతకు తొంగక పోవటమన్న మాట. వచన పద్యమయి అది పాదబద్ధతకు తొంగక పోతే, అది దోషమే. అధునిక కవిత్వంలోని ఆ 'కొన్ని' వచన పద్యాలయితేనే మనం ఇక్కడ ఆలోచించవలసి ఉంటుంది. ఆ కొన్ని వచన పద్యం దృష్ట్యా చందోదోష జాప్తాలనే అనవలసి ఉంటుంది, ఉదాహృతమైన తిలక్ రచనా భాగాన్ని రామారావుగారు 'వచన

పద్యం'గా భావించివారని, అందుకనే ప్రస్తుత సందర్భంలో ఉదాహరించినానీ అనుకొంటాను. అట్లా భావించినారు కాబట్టే 'ఇందులో పాద విభజనకు అధారంలేమిటో' వా కథం కావటంలేదన్నారు. మూడోపాదం 'అకాశం'తో అంతం కావడానికి హేతువును ప్రస్తావించినా, 'పైభాగంలో పాద విభజన జరిగిందనీ, శాని మూడో పాదం చివర 'అకాశం' అనే పదం ఉండటం సహేతుకం కాదని వారు భావిస్తున్నట్లు స్పష్టమయియుంది. సామాన్యంగా ఒక్క 'అకాశం' విషయమే ప్రస్తావించినారుగాని, పై భాగం, అది ఉదాహృత రూపంలోనే ఉన్న స్థితిలో, మూడోపాదం మొదట 'తొందర' ఉండటం, వాళ్ళో పాదం చివర 'మనసుకీ' ఉండటమూ, ఇంకా మరి కొన్ని కొట్టొచ్చినట్లు కనిపించే దోషాలు. వీటన్నిటినిబట్టి చూస్తే, ఉన్న స్థితిలో ఉదాహృతమయిన భాగం పాదవిభజన దృష్ట్యా దోషయతమయిన వచన పట్టమని చెప్పవలసి వస్తున్నది. ఈ దోషాలు రచయితవల్లనే జరిగినయో, అచ్చు కేయటంతో పొరపాటున జరిగినయో చెప్పలేము వచనపట్ట పాదవిభాజన సూత్రాన్ని అనువర్తించలేనీ పాదవిభజన చేస్తే పై ఉదాహృత భాగం ఈ క్రింది విధంగా ఉండాలి.

నిర్జన స్థలం

ఎక్కడూ లేదు

చుట్టూ పరచుకున్న మైదానపు నక్క చేహాన్ని

స్పృశించడోయే నీచుల కాటాగ్రపు వల్లగవు తొందర

నిశ్శబ్దం మెల్లగా అడుగులు చేస్తూ నడుస్తోంది

అకాశం మీద ఒక చుక్క మరో నక్షత్రంతో మాట్లాడే మాట మనసుకీ వినబోతోంది.

ఇట్లా కాకుండా మరొకరు ఇంకో విధంగా విభజించటం జరిగితే, దానికాగ్రహం భావాంశాల్ని బట్టి ఇంకా కొంచెం ఎక్కువ పాదాలుగా విభజించాలనుకోవటం కావచ్చు. ఉదాహృతమయిన స్థితిలో

పాదాల విషయంలో రామారావుగారు వాణో వశిష్టవిష్ణునే ఉన్నారని కాబట్టి, ఆ అంశాలను గూర్చి చేచియే నేడు.

ఇక, నేను ప్రతిపాదించిన భావగణాన్ని గూర్చి నివరిస్తాను.

వచనగర్భ పాదవిభజనకు అభ్యంతరము, మంత్రాదుల సంఖ్య, కావ్యాన్ని, భావాంశాలనూ అధారంగా తీసుకున్న విషయం ముగిసే విషయించబడింది. కాగా, వచనపద్య పాదంగయొక్క అంతర్విభజనకూడా అదే భావ, భావాంశాలు మౌలికంగా స్వీకరించబడ్డాయి. పాద ప్రధానంక చ్చందముల్లో 'గణం' అన్న పదం విస్తృతంగా పాదంగయొక్క అంశ ర్విభజన విషయంలో ఉపయుక్తమయితున్న కారణంగా, ఇక్కడనూడా ఆ గణం అన్న పదాన్ని—అక్కడి అర్థంలోకాదు—సహజంగా స్వీకరించి 'భావగణం' అన్నాను. ఈ 'భావగణం' స్వరూపాన్ని మలఖంగా మృష్టికభించటానికి పూర్వపు నా వ్యాసాల్లో—

ప్రతిమాటకీ శక్తి ఉంది పదును ఉంది

ప్రతిమాటకీ అర్థం ఉంది దౌచిత్యం ఉంది.

అన్న తిలక్ రచనలోని పాదాన్ని ఉదాహరించటం అరిగింది. వాటినే మళ్ళీ ఉదాహరించి రామారావుగారు— 'ఇక్కడ 'శి' విభక్తి బంధం ఒక గణం, వరువాత వచ్చిన వామం, క్రియ తలసి ఒక గణం. 'శక్తి, పదును, అర్థం, దౌచిత్యం' అనేవి ఒక రకపు (వామ) గణాలుగానూ, 'ఉంది' అనేది ఒక (క్రియా) గణంగానూ ఎందుకు విభజించగూడదు ? 'శక్తి ఉంది' అనేది ఒకభావమా ? 'తెండు భావాలా ? 'ప్రతి మాటకీ శక్తి' అనేది ఒక గణం ఎందుకు కాగూడదు ? భావాలును వేరు చేసే నిర్దిష్ట సూత్రాలేమిటి ? వీటికి (objective criteria) ఏమైనా ఉన్నయ్యా ? వేవలం Arbitrary గా చేసే విభాగమేనా ? ఈ ప్రశ్నల్లో వేటికి సమాధానాలు దొరకవు' అన్నారు.

దొరుకుతవేమో, చూద్దాం.

సేమి పై డగూహ్మక వచనపద్య పానాలను వికటించింది క్రియా, నామ గిదాలను ధోరణిలో కాగు, భావమూర్తి ననుసరించి. ఈ విభజనలో ఒకప్పుడు ఒక పదవముగాయం ఉండవచ్చు, పదసంధం ఉండవచ్చు. ఒకటి పదంకూడా ఉండవచ్చు. 'శి-విభక్తి సంధం ఒక గణం' అన్న రీతిలో విభజిస్తే 'శి'-విభక్తి సంధం ఉన్న ప్రతిచోటా అని ఒకగణం కావలసి వస్తుంది. రాని, అట్లు కాదు. రాబట్టి, ఆ నాన, క్రియా, విభక్తి పద్ధతి కుదుగుడు. 'ప్రతిమాటకీ' ఒకగణం కావటం అక్కడి రెండు పదాలని కలిపి అన్న సహితంగా ఉన్న రించివచ్చుడు. అలాగే భావమూర్తిని అట్టి. 'శక్తి' మొదలయినది నామానే అయితే, 'ఉంది' క్రియే అయినా గూడా, ఆ రెంటి కూర్పు మొత్తాన్ని 'గణం' అంటారు. ఆ కూర్పు వల్ల అక్కడి భావమూర్తి ఉందికాబట్టి. ఈ మూర్తిని కవి ఉద్దేశించి ఉండకపోతే 'ప్రతిమాటకీ శక్తి' పదమా అగ్గం బొదిగ్గం ఉన్నాయి' అని ఉండేవాడు. అట్లా అవకుండా అన్ని 'ఉంది'లను ప్రయోగించి నాడు. 'ప్రతిమాటకీ' అన్నదాన్ని 'రెండుపార్లు (ఒకయి పాదాలకూ మొదట్లోనే) ఉపయోగించివాడు. ఎక్కడ 'ఉంది' అక్కడి వెనుకటి పదంతోటి కలిపి ఉండవలసిందే తగ్గు. విడిపోయే వీలు లేదు. కాబట్టి 'శక్తి ఉంది' ఇళ్ళాదులు ప్రశ్న, సం ప్రశ్నలకంగా భావగదాలని చెప్పటం సరిగింది. 'శక్తి ఉంది' అనేది ఒక భావమా? రెండు భావాలా? అనినా, నా మటుకు నేను ఒకటి వనుకుంటున్నాను. 'ప్రతిమాటకీ శక్తి' ఒక గణం ఎందుకూ కూడదని ప్రశ్న. ఎందుకూ కూడదంటే, 'శక్తి' తరువాత 'ఉంది' అనేది ఉంది కాబట్టి ఈ 'శక్తి' ఆ 'ఉంది' తోటి కలిసి ఉండేదే తప్ప 'ప్రతిమాటకీ' తోటి ఉండేది కాదు. ఇకపోతే, భావగదాలను వేరు చేసే నిర్దిష్ట సూత్రం భావమే మరి.

ప్రశ్నలకు సమాధానాలు దొరుకవంటూ, - "అందుకే, సంవత్సరము (1967) 'ఇక్కడ అర్థాన్ని అట్టి గదా విభజన ఆభాస రూపంగా చేయవచ్చు' వన్నారు. వారి భావగదాలు ఆభాసాలే తప్ప

నిర్దిష్టమైనవి కావని వారే అంగీకరిస్తున్నారు ఈ అభిప్రాయ గణాంక వచన పద్యాన్ని విగ్నచించలేవు కాబట్టి వాటిని నిరాకరించాల్సి వస్తున్నది" అన్నారు రామారావు గారు.

ఇక్కడ ఒక విషయం స్పష్టం చేయవలసి ఉన్నది. పాంప్రదా యిక చృందస్సుల్లో 'గణా' ఒక నిర్దిష్టాక్షరంలో ప్రసంగమయి ఉంది. మరి, వచన పద్యం విషయంలో 'గణం' ఆ నిర్దిష్టాక్షరంలో ఒక, ఔపచారికంగా, కేవలం ఛందో మర్యాదా గుర్తింపు కోసం వాడబడింది. అందువల్ల ఇక్కడ 'గణా' అనేది ఆభాసమే అయిపోయింది. కాగా, ఆభాస రూపంగా గణవిభజన చేయవచ్చునన్నాను. ఒక భావం, లేదా భావాంశాన్ని (ఇంకా చిన్న విభాగాన్ని, అవసరమయితే -) 'గణం' అనటం కుదురదు పాంప్రదాయిక చృందస్సుల పాద విభజనలో 'గణ' పద్యతి ఉంది కాబట్టి, ఆ మ్యూర్తికోసం వచన పద్య పాదాంతర్విభజనలోనూ - ఆ విభజనకు 'భావం' ఆధారం కాబట్టి - భావగణం అనటం సరిగింది. వశోకటి, భిన్న భిన్న వచన పద్య పాదాల్లో అక్కడ భావాన్ని (భావాంశాన్ని) స్ఫురింప చేసే పదాల స్థితినిబట్టి భావగణ విభజనకీర్తి ఉంటుంది. భావగణ స్వరూపంలో లేదం ఉండవచ్చుగాని, భావగణం మూత్రం ఉంటుంది.

'అరలు విషయం ఏమిటంటే, భావాన్ని గణాలుగా విభజించటం సాధ్యంకాదనీ, మీరు విభజించింది వ్యాకరణ రూపై కళ ఉన్న పద సమూహాలు కాబట్టి వీటిని వ్యాకరణంగా వ్యాకరణ గణాలు అవాల్సి ఉంటుందనీ తెలుసున్నది. వ్యాకరణ గణాలు వాక్య శబ్ద నిర్మాణానికి సాంధ్యించినవి. వాటి ఆపక శి ఒకే శబ్దంలో అయితే వున్నాకీ, భిన్నశబ్దాలయితే అమ్మ పాస అవుతుంది. అవి(సంపత్కమూగ భావగణాలంటున్న వ్యాకరణ గణాలు) పద్యభావ్యా స్వరూపానికి అవసరమైన గణాలు కావనీ, వాక్యనిర్మాణానికి అవసరమయిన కూర్పు అనీ తెలుసున్నది. పద్య నిర్మాణం వేరు, వాక్య నిర్మాణం వేరు. వేటి సూత్రాలు వాటి కున్నై' అన్నారు రామారావుగారు.

సాంప్రదాయిక చృందస్సుల్లో భావంతోగానీ, అర్థంతో గానీ నిమిత్తం లేకుండా గణ విభజన అక్షర మాత్రా సంఖ్యలను బట్టి జరుగుతుంది. కాబట్టి వాళ్ళ నిర్ణయాలిదిగో సంబంధించిన అంశాల ప్రసక్తి అక్కడ ఉండదు. మరి వచన పద్యంలో భావాన్ని ప్రధానాధారంగా స్వీకరిస్తున్నాం కాబట్టి, భావమూర్తిని కలిగించే పదాల కూర్పు, వాళ్ళ నిర్ణయాల రీతి - వీటి కిందులో ప్రవేశం ఉండక తప్పదు. అంత మాత్రాన ఇక్కడ భావగణ విభజనకు తేవలం వ్యాకరణ రూపై కలే ప్రధానమని చెప్పటానికి వీలులేదు. ఆ వ్యాకరణ రూపై కళ ఉండవచ్చు, ఉండక పోవచ్చు. మనం గ్రహించిన ఉదాహరణంలోనే 'ప్రతిమాటకీ' అనే దానికి, 'శక్తి ఉంది' అని దానికి ఉన్న వ్యాకరణ రూపై కళ ఏమిటి? 'వ్యాకరణ రూపైకళ ఉన్న పదసమూహాలు' అంటే, ప్రతి పద సమూహాలోని పదాలన్నీ, లేదా చివరి పదం వ్యాకరణ రూపిత పద్ధతిలో నను ప్రకృత్యాంతం కావటమో, లేక వాసు క్రియాదులు సమగంగా ఉండటమో అయి ఉంటుందనుకుంటున్నాను. 'శక్తి ఉంది' 'పదును ఉంది' అన్న పద సమూహాలు నను క్రియాంతాలు కావటం వల్ల ఈ సమూహాల పద్య వ్యాకరణ రూపై కళ ఉన్నదనటానికి ఆస్కారం ఉంది కాని, 'ప్రతిమాటకీ' అన్న దానితో వీటికున్న వ్యాకరణ రూపైకళ ఏమిటో తెలియదు. విజానికి నేను చెప్పిన భావగణ విభజనకు రామారావుగారు చెప్పిన వ్యాకరణ రూపైకళ అధారమాత్రం కావేకాదు. అందువల్ల భావ గణాలూ, వారు ఉన్నాయంటున్న వ్యాకరణ గణాలూ ఒకటి భావ టానికి వీలులేదు.

ఇదిట్లా ఉండగా, సాంప్రదాయిక చృందస్సులోనూ ఈనాడు మనం వదాల్చి చదువుకొనేటప్పుడు చందోగణాల్ని బట్టి విభజించి చదువుకోము. పాదవిభజన గుడ తచ్చిత్వం పోటించం.

ఉదాహరణకు—

సరికి తెప్పడు శంఖచక్రయుగముం తేదోయి సంధింపచే,
పరి.....

అన్న పద్యమిందాన్ని ఆ మంత్రశక్తిగ్రాహక పద్యానికి నిర్దిష్టంగా ఉన్న స-శ-ర-న-మ-య-అగ అచ్చగదాలుగా విశదించి ఎవరూ చదువరు. భావస్ఫూర్తి వదులించి, పీరింగెత్తవ్వడు. శౌభవక్రయంగమాం । తేదోయి సంధింపడు । నీ పరివారంబును తీరడు. . . ' ఇత్యాదిగం చదువుకుంటారు అట్లాగే—

నెలలు సిగడిన పరివారం పెరి పడింతు
నా, నెలలులేని రాత్రాంగ తంత్రము దలంతు
నా, నగలు గొన్న చుట్టల నమనంతు
నా, యెకనిబట్ట దైవ మిట్లాడనేల

— గడియారం పేంకటశిష్యాస్త్రి గారి
“శివభారతము”

అనే పద్యాన్ని '...తలంతునా .. తలంతునా ... అనుపరింతునా' అనే చదువుతారే తప్ప, ' .. త,వంతు, వాని, బుప్పు...' త,లంతు, నా వ,గలు . : అను పరింతు, నా యె,కని. ' అని చదువరు. ఇక్కడ పద్యంలోని చందోగదాలేమిటి? అవి ఎక్కడ విరుగుతాయి? అనేది చదువరికి ముఖ్యంకాదు. ఎక్కడ ఎట్లా విరిచి చదువుకుంటే భావ స్ఫూర్తి కలుగుతుందోది ముఖ్యం. వచన పద్యపాదం విషయంలోనూ చదువరికి సంబంధించిన ఈ ముఖ్యాంశాన్నే ప్రధానంగా స్వీకరించి అటు కవీ, ఇటు అక్షరకర్తా, సాగవలసి ఉంటుంది. భావగణ విశ్లేషణ విషయంలో ఈ అంశమే ప్రధానమయినది. 'పీరింగెత్తవ్వడు.. తేదోయి సంధింపడు' మొదలయిన చోట్ల వ్యాకరణ రూపైకత ఉన్న పద సమూహాలున్నాయని, వాటికి వ్యాకరణ గణాంకటానికి వీలుంటుందా? ఆ పద్యాల నిర్మాణంలో చందోగదాలు ప్రధానం కాబట్టి అట్లా అనటానికి వీలులేదు. అట్లాగే వచనపద్యంలో భావ ప్రాధాన్యం కాబట్టి ఇక్కడా అనటానికి వీలుండగూడదు. అయితే, వచనపద్య నిర్మాణంలో భావస్ఫూర్తి విషయికంగా వాక్ నిర్మాణానికి ప్రవేశం ఉందికాబట్టి, వ్యాకరణ రూపైకత అక్కడక్కడా భావగణ విశ్లేషణలో కనిపించటం

వహించు. అంతమౌతావ హ్యకరణ రూపై కతవల్లనే వర్షతా భావ గణ విభజన జరుగుతుందనటానికి విరులేదు.

భండశ్యాస్త్రంలో గణాలు పరిమితాలు. నిజమే. అయితే, 'భావ గణాల సంఖ్య ఎంత? బావాలు ఎన్ని ఉంటయ్యో భావగణాల సంఖ్య అంత అప్పుమాట. బావాలు ఎన్ని ఉంటయ్యో ఎవరు అంచనా వేయగలరు? అనంతమైన భావగణాలున్నప్పుడు వాటి వ్యవస్థ ఏమిటి? అంటారు బామూరావుగారు. అక్షర, మౌతా సంఖ్యానియమం ఉన్న చోట భండశ్యాస్త్రంలో గణాలు పరిమితాలు కాక తప్పదు. సంఖ్యా నియమం-- అది మూడింటికి నియతం కేసుకోవటంవల్ల-- అవి పరిగణ నియాలే. కానీ, వచన పద్య పాదాలకు సంబంధించినంతవరకు అక్షర, మౌతానుల సంఖ్య నియతం కాదు. అందువల్ల ఆ మౌతం ఇక్కడ అనువర్తించదు. నిజానికి భావగణం ఒక్కటే. సామ్రాజ్యపదాయిక చ్చందో రీతిలో 'దూము దుంపలు, దుఖము, దుర్గతి' అప్పుది, అదిలో ఉండవలసిన గురువర్ణ వ్యయూహంలో బాల్లరకాల మార్పులున్నా గూడా ఆ మూడక్షరాల గుంపులు వాల్లింటిని 'భగణం' అనే అంటారు తప్ప, వాల్ల రకాలకు వాల్ల పేర్లు లేవు. అంటే, గణంలోని వర్ణాల వ్యయూహంలో మార్పు ఉన్నా గూడా దాన్ని ఒకే గణంగా పరిగణించ వచ్చునన్నమాట. అదే విధంగా భావాన్ని ఆధారంచేసుకొని పదాల వ్యయూహంలో, వాటి కలయికల్లో ఎన్ని వేదాలున్నాగూడా అది భావ గణమే. అది ఏకైకం. మరి ఎవరూ భావగణాల్ని గూర్చి చెప్పట మొందుకంటే, వచన పద్య పాదవిభజనను క్రమబద్ధం చేయటానికే.

‘శక్తి మాటకీ శక్తి
ఉంది పదును ఉంది’

అన్న విధంగా విభజించకుండా ఉండటానికే. 'శక్తి ఉంది' 'అకాశం మీద' వంటి భావగణాలు ఉభయ ఎందాల్లోకి అభివ్యాప్తం కాగూడదన టానికే. భావాన్ని, భావాంశాల్ని బట్టి పాదవిభజన చేసేప్పుడు, భావ గణం ఒక పదంగా గానీ, పద బంధంగా గానీ, పద సమూహంగాగానీ

ఉంటేట్టయితే, దాన్ని రెండు పాదాల్లోకి వ్యాపింప చేయకూడదు. పాంప్రదాయికచందస్సుల్లో తెలుగువారు ఒకే పదాన్ని ఒక పాదం నుంచి తరవాతి పాదంలోకి సాగింపజేయటం ప్రసిద్ధమే-- 'రాజకులై కళూపణుడు .. .. అన్యరాజలేజోజయళాలి ...' అన్నట్టు. పదమే కూడదన్నప్పుడు, భావగణం ఉభయ పాదాల్లోకి వ్యాపించటం అనలే కూడదు.

ఈ విధంగా, వచన పద్యానికి పాద బద్ధత ఉన్నదనీ, పాద విభాజక మాత్రమున్నదనీ, పాదం అంతర్విభజనకు భావగణ పద్ధతి కుదురుతుందనీ రామారావుగారి వ్యాసాన్ని పురస్కరించుకొని సాగిన ఈ వివరణలో స్పష్టం చేయటమయింది. కాగా, వచన పద్యం పద్యమేననీ, గద్యంకాదనీ నిశ్చయం.

నియమ రాహిత్యం వచనపద్య లక్షణం కాదు.

నియమ సాహిత్యం దాని కున్నది.

(భారతి, ఆశ్వి . 1972 పే. 55-58)

వచన పద్యం చందో విభాగం కాదు

—చేకూరి రామారావు

అంధ్ర వర్తిక 1972 ఉగాది సంచికలో అచ్చయిన 'వచన పద్యం : అభాసలక్షణ నిరాకరణం' అనే వ్యాసంలో, వచన పద్యం లేక వచనకవిత్వ అనే పేర్లతో ప్రచారంలో ఉన్న విభాగాలపాలిటి ప్రతిపాదితమయిన లక్షణాలను విపులంగా చర్చించి, హేతుబద్ధంగా లేవని నిరాకరించాను. ఆ చర్చలో సంపత్కుమార తమ వివిధ వ్యాసాల్లో (1962, 1965, 1967, 1970) ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతాలను విశేషంగా విమర్శించి, అవికూడా శాస్త్రవర్ధకు విలవ్వని నిరూపించే ప్రయత్నం చేశాను. మళ్ళీ సంపత్కుమార తమ పూర్వ ప్రతిపాదనలలో కొన్నిటిని సమర్థించుకుంటూ 'వచనపద్యం : లక్షణ నిరూపణం' అనే వ్యాసం ప్రకటించారు వారు తమ సమాధానంలో ప్రస్తావించని వా విమర్శల నన్నిటిని వారు ఒక్కకుప్పట్లు కాదు. చాటిల్లో కొన్నిటినికాని, అన్నిటినికాని ఎప్పటికై వా అండించే హక్కు. వారి కున్నదని గుర్తిస్తూ, ప్రస్తుతం వారు చర్చించిన విషయాలతో ఈవ్యాసం పరిమితం చేస్తాను.

సంపత్కుమార తమ వ్యాసంలో, వా పూర్వ వ్యాసంలోని కొన్ని వాక్యాలను మరి సాగదీసి వైరుధ్యాలు చూపించటానికి ప్రయత్నించారు. ఉదాహరణకు 22వ పేజీ 10వ పేరాలో 'అనియతత్వం లక్షణం కానప్పుడు నియమరాహిత్యం మాత్రం లక్షణమెట్లుగా అయితుంది ?' అనే ప్రశ్న అట్లాంటిది. అట్లాంటి ప్రశ్నలకు 'ఈ

వ్యాసంలో సమాధానాలుండవు. ఇటువంటి వైరుధ్యాలు సంపన్న మూల వ్యాసంలోనుంచి కూడా చూపించటానికి విలువకపోలేదు. అయినా, ఇక్కడ ఆ పని జరగదు.

పై వ పేర్కొన్న సంపన్నమూల వ్యాసంలో ఆయన చెప్పిన అనిప్రాయోజన సార్థమయినంతవరకు సామతుతో అర్థం చేసుకుంటూ, ఆయన వాదాలు చక్కకు విలుస్తయ్యా నిలవా? అనేదే ప్రధాన ధ్యేయంగా పెట్టుకొని, చేతనై సంత హేళనార్థంగా పరిశీలించే ప్రయత్నం ఈ వ్యాసంలో చేస్తాను.

నేను 'వచనచక్రం' అనే పేరును గురించి అంతగా టిప్టింగుకోలేదన్న విషయం సంపన్న మూల పరిగ్గా గ్రహించారు. వా చర్చకు ఈ పేరు అంత ప్రధానం కాకపోవటమే అందుకా కారణం. సంపన్న మూల ఈ పేరునే ఎన్నుకోవటానికి గల కారణాలను పరిశీలించాను. ఆయన ఈ కవితా పద్ధతిని పరిశీలించిన దృక్కోణం నుంచి చూస్తే ఈ పేరు అందుకు సరిపోతుంది.

నేను నిరాకరించిన అంశాల్లో వచనచక్రానికి ప్రతిపాదించిన పాదబద్ధత అనేది కేవలం ఒక అంశం మాత్రమేకాక, చాలా తీవ్రమైనది కూడా. అందువల్ల, సంపన్న మూలగానీ, చేసుకొని దాని గురించి విశేషంగా చర్చించాం. పద్మపాదానికి అంశస్థి ర్వాణమూ (ఎంటర్నల్ ట్రాక్టర్), కామ్యూ పరిమితి (ఎక్స్టర్నల్ లిమిట్) ఉండాలని సావాదన. ■ పందర్బంంలో పాదం కేవలం అపిరవముదాయం కాదని, అది గదాలూకా వీర్వడాలని అన్నాను. పద్మపాదాలకు అంశస్థి ర్వాణం ఉన్నదనటానికి గణవిభజనను ఆధారంగా చూపించాను. గణవిభజన కేవలం పాలశక్యం కోసం వీర్వడించేదని, పద్మపాదానికిది అవసరమయిన లక్షణం కాదని సంపన్న మూల వాదించారు. గణవిభజనను గురించి మా ఇద్దరి వాదాల్లోనూ కొంత కొంత నిజం ఉంది.

వృత్తాల్లో అతని పరిమళం, పద్మపాదంలో వాటి స్థానం నిర్దిష్టం. అందువల్ల గణవిభజన వృత్తాల అంతర్నిర్మాణాన్ని గుర్తు పెట్టుకోవటానికి ఏర్పరచుకోవచ్చు. ఒక పద్ధతిగా మనం అర్థం చేసుకోవచ్చు. గణంలో అతని పరిమళ స్థానాలు నియతం గనక, ఒక గణం ఒక అక్షర క్రమాన్ని మాత్రమే సూచిస్తుంది. ఈ క్రమాన్ని గుర్తు పెట్టుకోగలిగినప్పుడు మనకు గణాలతో పని ఉండదు. అంటే, వృత్తాల పాద లక్షణ నిరూపణ గణ విభజన లేకుండా చెయ్యవచ్చు. వృత్తాల ఈ గణాలకు సూచకాలవే ప్రమాణంగా పెట్టుకోవటానికి కారణం ముద్రదాయం తప్ప వేరే 'కారణం' ఏమీ ఉన్నట్టు లేదు. ఎన్ని అక్షరాలు పరిమితిగా పెట్టుకున్నా, వాటి ప్రయోజనం పాదంలో గల అక్షర క్రమాన్ని పంజీకం చేయటమే.

జానుల్లో (గీత, వీసాది పద్యాలు) అక్షరాల సంఖ్య, క్రమమూ నిర్దిష్టం కాదు. ఉదాహరణకు గీతాద్య పాదంలో అక్షరాల సంఖ్య 12 నుంచి 17 వరకూ ఉంటుంది. ఒక పాదంలో 288 రకాల అక్షర క్రమాలుంటాయి. అంటే గీత పద్మపాదంలో అంతర్నిర్మాణాన్ని గాని, కావ్యా పరిమితిగాని గణ సహాయం లేకుండా ఏకైక పద్ధతి (యూనిక్ వే)లో చెప్పలేం. ఈ పద్యాల్లో గణ క్రమమూ, గణ సంఖ్య నిర్దిష్టం. ఇంకా వ్యవధిగా చెప్పాలంటే, జానుల్లో పాదాల అంతర్నిర్మాణాన్ని, కావ్యా పరిమితిని అక్షరాల సహాయంతో ఏకైక పద్ధతిలో చెప్పలేం. గణాల సహాయంతో చెప్పగలం.

ఒక మూత్రా ఛందస్సుని విషయం. మూత్రా ఛందస్సుల్లో అయి ప్రధానం. ఈ అయి మూత్రా గణానుసారి. అయి పనుసరించి మూత్రాః పాదాల అంతర్నిర్మాణాన్ని చెప్పాలంటే, మూత్రాగణాలను గుర్తించక తప్పదు. అక్షర క్రమం నిర్దిష్టం రాదుగనక, అక్షర పద్ధతి ఇక్కడ సాయపడదు. కావ్యా పరిమితికై వా అక్షర సంఖ్యలో

చెప్పలేం. ప్రాచీనులు కొందరు మూత్రావస్థలోనున్న అయి వేలసేతులను
 లక్షణం చెప్పారు. అంటే, మూత్రావస్థలో అంబు, అంబుచ్చి
 గురించి వాళ్లు వట్టింతుకోలేదన్నమాట. ఆ పేరకు ఎళ్ల లక్షణం
 అనమగం. మూత్రాగడాల్లో కొన్ని చోట్ల 'అ' గణాన్ని విశేషించ
 టానికి కారణాన్ని ఉపహించటం కష్టం కాదు. మూత్రాగడాల్లో
 'అగం', నాలుగు మూత్రల గడాల్లో 'అ'గణం, ఐదు
 మూత్రల గడాల్లో 'య' గణం విలోమగతి ఉన్నగడాలు. ఈ గడాల్లో
 ఉనికి గుర్తుపై వ రెండో అక్షరం మీద ఉంటుంది అనే విశ్లేషణ
 సంఖ్య ఉన్న ఇతర గడాలు అనులోమగతి ఉన్న గడాలు. వాళ్ళల్లో
 మొదటి అక్షరం మీద ఉనికి ఉంటుంది. అయిదు మూత్రల గడాల్లో
 'అ' గణంలో రెండో అక్షరం మీదా, 'నలం'లో మూడో అక్షరం
 మీద కూడా ఉనికి ఉండటానికి అవకాశం ఉంది. అయితే, వాళ్ళల్లో
 మొదటి అక్షరం మీద కూడా ఉనికి ఉంటుంది. అనులోమ గడా
 లుండాల్సిన చోట విలోమగడాలుంటే అయి భంగమవుతుంది. అంటే
 వల్లనే ముత్యాం నరంలో 'అగం' 'అ' గణం వాడరు. ఖండగతి
 వద్దాల్లో 'య' గణం, ఐదుమూత్రల గణమైవా, వాడరు. అయినా
 వట్టింతుకోనివాళ్లు, అయినా గ్రహించనివాళ్లు కొందరు ఇండిగో వాడ
 వచ్చు. అవి అపవాదాలుగానే నిలుస్తాయి. నేటి కవుల్లో, (శ్రి) (శ్రి)
 వద్దాల్లో అల్లాంటి వ్యతిరేకమణులు కొన్ని కనిపిస్తాయి. (శ్రి) (శ్రి) బహు
 ముత్యాంనరంలో 'అగం' వాడిన ('జగద్గురు శంకరుండేడి) గొట్టుకొన్నా
 గాని జగదం వాడినచోట్లు కనపడలేదు. ఖండగతిలో యగణాన్ని
 మిగతా గణాలతోకాటు ప్రసిద్ధులైన తెలుగు కవులెవరూ వాడిన
 ఉదాహరణలు లేవు.

అసలు వద్దాల్లోని టి. రయి ననుసరించే లక్షణం చెప్పాలని
 డి. శే. గిడగు సీతావతిగారి వాదం. అంటే, ఇందో విభాగమంతా

మూత్రాబద్ధంగా ఉండాలని వారి వాద సారాంశము. అయితే, ఉన్న పద్యాన్ని టిపి మూత్రా పద్ధతిలో లక్షణం చెప్పటం కుదరదు. అయినట్లైతే చని పద్యాల్లో గతి వై విధ్యానికి అవకాశం ఉంది. మూత్రా పద్ధతిలో గతిని మార్చటమంటే, పద్యాన్ని మార్చటమే అవుతుంది. అయితే, ఆధునిక కవులు ఒకేగతి ఉండాలివ పద్యాల్లో ఖిన్న పద్యాల్లో ఖిన్న గతులు పాటించిన ఘట్టాలున్నాయి. ఉదాహరణకు 10 మూత్రల కావ్య పరిమితిగల పద్యాల్లో కొన్నిచోట్ల ఖండగతిని, కొన్నిచోట్ల మిత్ర గతిని (3+4+3) పాటించారు. 12 మూత్రల కావ్య పరిమితిగల పద్యాల్లో కొన్నిచోట్ల త్రిశ్రగతి (3+3+3+3) ని, కొన్నిచోట్ల చతుశ్రప (4+4+4) గతిని పాటించారు. 16 మూత్రల కావ్య పరిమితి గల పద్యాల్లో కొన్ని చోట్ల చతుశ్రపగతిని, కొన్నిచోట్ల మిత్రగతిని (5+3 లేక 3+5) పాటించారు. మూత్రాల సరాన్ని మూత్రం 3+4+3+4 క్రమంలోనే నడిపారు. వీటన్నిటోమూ పాటించిన ఒక పాధశాల మూత్రం ఉంది. సరిమూత్రా సంఖ్య కావ్య పరిమితిగల మూత్రా పద్యాలు తెండర్థ భాగాలుగా వియ్యుతై. 14 మూత్రలను 6+8 మూత్రల గణాలుగా విభక్త మయ్యేట్లు శ్రీశ్రీ రాసిన పద్యాలు కొన్ని ఉన్నాయి. ఇవన్నీ చాలా మందికి తెలిసినవే కావటంవల్ల ప్రత్యేకంగా ఉదాహరణలు చూపించటం లేదు. ఒకే పద్యంలో ఖిన్నగతులతో పద్యపాదాలున్నప్పుడు వాటిని విషమచ్ఛందో భేదాలుగా పరిగణించాల్సి ఉంటుందనుకుంటాను.

మూత్రాపద్ధతులకు మూత్రం అయినట్లైతే ఎందుకు చెయ్యాలి? అని అడగవచ్చు. అయినట్లైతే చని పద్యాల్లో అంతర్నిర్ణయం ఉండదు. అడర్థ క్రమాన్ని నిర్దేశిస్తే ఇవి వృత్తాలతో సమానమవుతై. ఇంద్ర చంద్ర గణాలను నిర్దేశిస్తే అవి తాతుల్లో భాగమవుతై. మూత్రా పద్యాలు ప్రత్యేక చ్ఛందస్సుగా నిలబడాలంటే

చాటి నిర్వచనం మూతా గణాల్లోనే జరగాలి. ఒక్కో పాదానికి అంతర్నిర్మాణం లేదనిచివా గుర్తించదగిన పద్ధతుల్లోనే (ప్రెడిక్టబుల్ పద్ధతుల్లో) లేదిస్తుంది. అంతేకాని, అవలు అంతర్నిర్మాణమేలేని మూతా పద్ధతి ఉండదు.

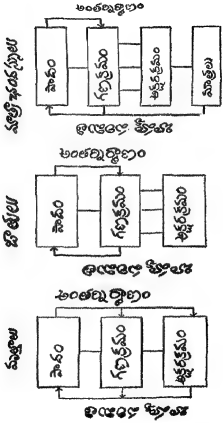
పై చర్చ సారాంశం ఏకైక (యునీక్) పద్ధతిలో అంతర్నిర్మాణాన్ని, కాహ్లా పరిమితిని పూర్తిచేయాలనే వ్యత్యాసం గణనిర్మాణం అవసరం లేదని; కాకుండా, మూతా పద్ధతిని ధృతి అవసరమని తేలుతుంది. 'గణాల దృష్ట్యా పాదానికి అంతర్నిర్మాణమంటూ ఏదీ ఉండదు' అన్న సంగతులమార వాక్యం వ్యత్యాసం మూతమే అస్పష్టమైంది.

పైన పేర్కొన్న భండారేదాన్ని పక్కపేజీలోలాగా అంతస్తుల లొమ్మలలో చూపించవచ్చు.

ఈ లొమ్మలలో పైనుంచికిందకిగాని, కింది నుంచి పైకిగాని పోవటానికి దార్లున్నాయి. అంతస్తులకు కుడివక్కవ అంతర్నిర్మాణం లేకుండా, ఎడమ వక్కవ కాహ్లా పరిమితి లేకుండా, వ్యత్యాసం అంతర్నిర్మాణం, కాహ్లా పరిమితులను అక్షరక్రమం పాటూతో చెప్పవచ్చు కాబట్టి, గణక్రమానికి, అక్షరక్రమానికి ఒకేదారి ఉంది. కాబట్టి, ఇక్కడ గణాల అంతస్తుని తొలగించినా వచ్చే ఇబ్బంది లేదు. అందువల్ల ఈ అంతస్తుకి వచ్చే అంతర్నిర్మాణం లేకుండా, ఈ అంతస్తు నుంచి పోయే కాహ్లా పరిమితి లేకుండా వివిధ వాదానుగుర్తులతో సూచించబడింది.

రెండో లొమ్మలలో గణాల అంతస్తు నుంచి అక్షరాల అంతస్తుకి దారులు మూడు చూపించబడ్డాయి. ఇక్కడ మూడు విషయానికీ చిహ్నం మూతమే. ఒక్కొక్క గణాన్ని ఏకైక పద్ధతిలో అక్షరక్రమంగా మార్చలేము. మూలగణాన్ని అక్షరక్రమంగా మార్చటానికి రెండు పద్ధతులు, ఇందగణాన్ని అక్షరక్రమంగా మార్చటానికి ఆరు

శంఖా భేదాలు

పద్ధతులూ ఉన్నై. అట్లాకాసుండా పగడం, గలం; పగ, పరి, సరి, భ, ర, త వంటి గణాల పాయంతో గణక్రమం చెప్తే, గణక్రమం నుంచి అక్షరక్రమానికి ఒకేచారి చాలు. అప్పుడు పాదంనుంచి గణాల అంతస్తుకి చారులెక్కువ చూపించాల్సి వస్తుంది. అంటే, ఈ పై నిర్మాణం ఎక్కడోచోట చూపించక తప్పదు. ఏ పద్ధతిలో అయినా గణాల అంతస్తుని తప్పించుకోలేం. భిన్న అక్షర క్రమాల్ని అక్షరాల అంతస్తులో నిర్మిస్తే, గణాల అంతస్తుని తప్పించుకోవచ్చు. అప్పుడు పాదానికి అంతర్నిర్మాణాన్ని ఏకైక పద్ధతిలో చెప్పలేము. పైన పేర్కొన్నట్లుగా గీతపద్య పాదానికి దిరిగి రకాల అక్షర క్రమాలను చెప్పాల్సి ఉంటుంది. అందువల్ల జాతుల అంతర్నిర్మాణం, కావ్యా పరిమితుల నిర్వచనానికి గణాల సహాయం అవసరమవుతున్నది.

మూడో బొమ్మకూడా రెండో బొమ్మ లాంటిదే. ఇందులో కూడా గణక్రమం నుంచి అక్షర క్రమానికి చారులెక్కువ వున్నై. అక్కడకూడా మూత్రా గణాలకు బదులు అక్షర క్రమాన్ని బట్టి ఏర్పడిన గణాల (నిస్సర్గ గణాలు మొ) పాయంతో గణ క్రమాన్ని నూచిస్తే, అక్షర క్రమానికి ఒకే చారి పరిపోతుంది. అప్పుడు ఇక్కడ కూడా పాదంనుంచి గణక్రమానికి చారులెక్కువ చూపించాల్సి వస్తుంది. ఇక్కడై వా గణాల అంతస్తుని తొలగించలేము. మూత్రా పద్యాల్లో అక్షర క్రమానికి ప్రాధాన్యం లేకపోయినా, ప్రయోజనం ఉండటంవల్ల అక్షరాల అంతస్తు కూడా ఇక్కడ నిర్మించబడింది. అనులోమ, విలోమగతి భేదం గురులఘుక్రమాన్ని బట్టి చెప్పాల్సి ఉంటుంది గనుక మూత్రా చందస్సులో అక్షరాల అంతస్తు అవసరమవుతున్నది. మూత్రం ఒకే పరిమాణం గలవి గనుక వాటిలో క్రమం అంటూ ఉండదు. మూత్రాపద్యంలో కావ్యాపరిమితి మూత్రా సంఖ్యనుబట్టి ఉంటుంది గనుక అదుగు అంతస్తునుంచి కూడా కావ్యా పరిమితి లేని మొదలు కావచ్చు. అంతర్నిర్మాణానికి మూత్రం గణ క్రమమే ఆధారం. ఈ బొమ్మల్లో కొన్ని వివరాలలో మార్పులు అవసరం కావచ్చు. కానీ, తెలుగులో ప్రచురంగా ఉన్న చందో భేదాల్ని అర్థం చేసుకోవటానికి ఇవి పాఠ్యపదతయ్యనుకుంటాను.

పద్మపూదాల సామాన్య లక్షణాలుగా వేరు ప్రతిపాదించిన అంతర్నిర్మాణ, తాహ్లా పరిమితులను సంపత్కు మార ఎక్కడా స్పష్టంగా విరాకరించలేదు. అంతర్నిర్మాణ, గణాల దృష్ట్యా మాత్రమే లేదన్నాయి. పైగా ఆయన 'అంతర్నిర్మాణ' అనే మాట వేరుపరచాగించిన అంతర్నిర్మాణం అనే మాటకు సమావాక్యంగానే కనిపిస్తున్నది. ఆయన ప్రతిపాదించిన భావగణాలకు ఇంతకన్నా వేరే ప్రయోజనం లేదు. 'ఒక భావం పూర్తి గావటంతో ఒక పాదం పూర్తి కావచ్చు' అని అవటం వల్ల, భావంతో పూర్తి అయిన పాదంలో భావాంశాలుంటే అంతర్నిర్మాణం సాధ్యం కావచ్చు. ఒకే ఒక్క భావాంశమే పాదంలో ఉంటే అంతర్నిర్మాణం కవళాకం ఉండదు. ఒక పాదంలో ఒకటి మొదలు ఎన్నెన్నో భావాంశాలు ఉండవచ్చును కంటాను. 'ఒక భావం పూర్తి గావటంతో ఒక పాదం పూర్తి కావచ్చు' వంటం వల్ల వచనపద్యపాదం గరిష్ట పరిమితి ఒక భావమని, సంపత్కు మార ఉద్దేశంగా గ్రహించవచ్చు. వచన పద్యపాద కనిష్ట పరిమితి భావాంశంతోనూ, గరిష్ట పరిమితిని భావంతోనూ సూచించారు. అంటే, నిర్దిష్టమయిన అంతర్నిర్మాణం కానీ, తాహ్లా పరిమితిని కానీ ఆయన సూచించలేదు. ఒకేఒక మాట వరసకి భావ, భావాంశాలనేవాటిని గణాలుగాగాని, గణతుల్యాలుగాగాని అంగీకరించినా, వీటి సహాయంతోనే నా అంతర్నిర్మాణ, తాహ్లా పరిమితులను నిర్దిష్టంగా చెప్పలేదు కాబట్టి, వచన పద్య పాదాలకి నిర్దిష్టంగా లేవని అనుకోవాల్సివస్తున్నది. అవలు భావ, భావాంశాల విభజన, తద్వారా పాద, పాదాంతర్నిర్మాణం సాధ్యమవుతుందా? లేదా? అని చర్చించే ముందు సంపత్కు మార వేరు వేసిన కొన్ని ప్రశ్నలకు ఇచ్చిన సమాధానాలను పరిశీలించాల్సి ఉంది.

వచన పద్యానికి పాదబద్ధత ఉందా, లేదా? అని తెలుసుకోటానికి వేరు రెండు ప్రయోగాలను సూచించాను. 1. పాద విభజన లేకుండా రాసిన, లేక అచ్చువేసిన వచన పద్యానికి కచ్చితమైన పాద విభజన చేయటానికి ప్రయత్నించటం. 2. ఇద్దరు అక్షరకర్తలు

ఒక రకమైన పాదవిభజన చెయ్యగలిగటం. ఈ రెండూ సాధ్యం కావు కాబట్టి వచన పద్యపాద విభజనకు ఏదైనా పద్ధతి లేదని నా వాదం. ఈ సందర్భంలో, ఆయన ఒకేసారి రెండు పద్యాలుగా గణ విభజన చెయ్యటానికి బీబిబ్బ ఈ పద్ధతాగాన్ని ఉదాహరించారు.

మధుర మధురమైన మామిడి పండ్లను

పంచి యిచ్చు అనుడె మంచివాడు.

ఇది అటలెంచి పద్యంలో అర్థభాగమూ కావచ్చు. సీత పద్యంలో ఒక పాదమూ కావచ్చు. ఈ భాగాన్ని మూత్రమే ఉదాహరిస్తే కవి ఏ పద్యాన్ని ఉద్దేశించాడో చెప్పలేం. కాని పూర్తిపద్యాన్ని ఉదాహరిస్తే చెప్పటం లేలిక, పద్యమంతా ఇట్లాగే విభక్తమయితే, కవి రెండూ ఉద్దేశించాడని చెప్పవచ్చు. యాదృచ్ఛికంగా పద్యమంతా ఇలాగే ఉండటం అరగదు ఇక్కడ సంస్కృతమార ఉద్దేశం ఏమిటంటే, కనీసం కొన్నిచోట్లనైనా, కొన్నిపాదాల్లోనైనా, ఇట్లాంటివి పాద్యం కాబట్టి, ఆ భాగాల్నే ఉదాహరించినప్పుడు కవి దేన్ని ఉద్దేశించాడో చెప్పలేం కాబట్టి, వచనపద్యాల్లో మూత్రం కవి ఉద్దేశించినట్టే వేరొకరు ఎందుకు గణవిభజన చెయ్యాలి? అని. కవి ఉద్దేశించిన పాదవిభజన మనకు ఎందుకు ప్రమాణం కావాలి? నిజమే. అక్కర్లేదు. ప్రాచీన పద్యాల్లో కవి ఉద్దేశించిన పాదవిభజన, లాక్షణికుడు చేసిన పాదవిభజన ఒకటే ఎందుకవుతున్నై? ఇద్దరూ ఒక సూత్రాల్నే అనుసరించటం వల్ల. అనుసరించటానికొక సూత్రమంటూ ఉండటంవల్ల. అప్పుడో పాదవిభజన చెయ్యటం, చెయ్యకపోవటమనేది అప్రధానం. శార్దూలం వంటి పద్యాల్ని చిన్న పైజ పుస్తకంలో అచ్చు వేసేప్పుడు ఒక్కో పాదాన్ని రెండుగా విరిచి ముద్రించటం మనం చూస్తున్నాం. అయివా అక్కడ సందిగ్ధత కవళాళం లేదు. వచనపద్యంలో అట్లాంటి సందిగ్ధత కవళాళం ఉంది. పైన పేర్కొన్న 'మధుర మధురమైన' తోట్ల ఉన్న సందిగ్ధత వేరు. పైన ఉదాహరించిన భాగానికి రెండు విధాలయిన విభజనే సాధ్యం. ఆ రెండూ, రెండు సూత్రాల ఫలితాలూ ఒకచోట కలిసిపోవటంవల్ల ఏర్పడినై. ఇది స్పష్టమేటికే

కన్యశ్రీమం. ఇట్లాంటిది వచన పద్యంలో ఉండటానికి చిత్రలేఖ. సింహం ఉన్నప్పుడు గదా నివృత్తితో కన్యశ్రీమం ఉండేది! దీన్ని చందస్ శైల అనవచ్చు. వాళ్ళని నిర్మాణంలో కనిపించే వ్యాకరణశైలి లాంటిది ఇది. ఒక వాక్యానికి తేవలం భిన్న వ్యాకరణ సంబంధాలవల్ల భిన్నార్థాలు వస్తే, వ్యాకరణ శైలి అవుతుంది. ఈ భిన్న వ్యాకరణ సంబంధాలు ఒక వాక్యంలో ఏ పరిస్థితుల్లో ఒకే రకంగా వ్యక్తమవుతాయో ప్రెడిక్టు చెయ్యవచ్చు. ఈ పరివాక్యకర్తలది. ఆధునికులు చేస్తున్న వాక్యనిర్మాణ చర్యలో ఈ సరికిలవ కొంత కనిపిస్తున్నది. అట్లాగే, చందస్ శైలిని కూడా ప్రెడిక్టు చెయ్యవచ్చు. దీన్ని వివరించాల్సిన బాధ్యత చందః పరిశోధకులది.

సంపత్కుమార చూపించినవేళాక, ఇట్లాంటివి ఇంకా చాలా ఉంటే. ఉదాహరణకు యతి నియమాలను పాటిస్తూ 17 లక్షువులలో పదవ్యపాదం రచిస్తే అది గీతమూ కావచ్చు, అటవెరిది తేసి పాదమూ కావచ్చు. ఇందుక్కారణం సర్వలక్షువులున్న గణం సూర్యగణాల్లోనూ ఉంది, ఇంద్ర గణాల్లోనూ ఉంది. అటవెరిది తేసిపాదంలోనూ, గీత పదవ్య పాదంలోనూ, ఇంద్ర, సూర్యగణాల సంఖ్య ఒకటే. శ్రమం లోనే భేదం. సర్వలక్షువులున్న పాదంలో ఈ రెండు రకాలయిన విభజన అందువల్ల సాధ్యమయింది. 'సూర్య-ఇంద్ర-సూర్య-ఇంద్ర-సూర్య' అనే శ్రమంలో ఏదన్నా పద్యం ఉంటే, అట్లాగూ విభజించ వచ్చు. ఇట్లాంటివే మరికొన్నిటిని గమనించండి—

1. 0101011111101
2. 01111011111
3. 0111111111101

ఈ పై కూర్పులలో మొదటి అంట్ (1) గీతవద్య పాదమూ, అట్ వెలది తేనీ పాదమూ కావచ్చు. తరువాతి అంట్. (2) గీత ద్విపద పాదాల్లో ఏదై వా కావచ్చు. చివరి అంట్ (3) అట్ వెలది తేనీ పాదమూ,

ద్వివదపాదమూ కావచ్చు. ద్రవ్యత్వించిచూస్తే, అట్లేగావు. ఈ మూడు రకాలు అయ్యేట్టు కూడా చెప్పువచ్చు. ఏ కూర్పులో మొదటి గురువు స్థానంలో 'రెండు అనువులువా', మూర్ధ్వమీ ఉండదు. ఇట్లాంటి అవకాశాల్ని పరిశీలించి పరిశోధకులు వివరిస్తే చందస్సును గూర్చిన మన అవగాహన పెరుగుతుంది.

ఇంతకీ, నా ప్రధానమైన ప్రశ్న ఇది. వచన పద్యానికి కవి ఉద్దేశించినా, లక్షణకర్త ఉద్దేశించినా పాదవిభజనకు వద్దని ఏమిటి? 'భావాన్ని బట్టి' అని సంపత్కుమార సమాధానం. పాదాంతర్విభజనకి అదే సూత్రాన్ని ఆయన ప్రతిపాదిస్తున్నారు. ఒక వచనపద్యాన్ని ఖన్న లాక్షణికులు ఖన్న విధాలుగా విభజించటం సంపత్కుమారగారు అనుకుంటున్నట్టు పైన పేర్కొన్న 'మధుగ మధురమైన మామిడి పండ్లను...' అన్నదాన్ని సీసపద్యంగానూ, అటవెంటి అగ్గభాగంగానూ విభజించటంలాంటిది కాదు. ఒకే లక్షణ కర్తగానీ, ఖన్నలక్షణ కర్తలు గానీ దాన్ని 'రెండు విధాలుగా' మూత్రమే విభజించటానికి అవకాశం ఉంది. ఈ లక్షణ ఖన్నత్వం కూడా క్రమబద్ధమే. వచనపద్య పాదవిభజనలో ఖన్నత్వానికి కారణం లక్షణ ఖన్నత్వం కాదు. లక్షణాభావం, ఎందువల్లవంటే, భావ, భావాంశాలను గుర్తుచెట్టటానికి గానీ, పరిగణించ తూనికిగానీ, ప్రమాణీకరించటానికి గానీ పద్ధతులేమీ లేక పోవటంవల్ల భావానికిగానీ, భావాంశానికి గానీ భావలో అస్తిత్వం వ్యాకరణ సంబంధాలవల్లనే సాధ్యం. అంటే, భావలో ఇవి వ్యక్తప్రవచాల వల్లగాక వదలంధాల వల్ల, ఉపవాక్యాల (క్లౌజెస్) వల్ల, వాక్యాలవల్ల వ్యక్తమవుతై. వీటి నిర్మాణం వాక్యనిర్మాణ చర్యలో భాగమవుతుంది. భాషావ్యవహారంలో అది సంభాషణై నా, కథా కథనమైనా, వద్యమైనా, గద్యమైనా భావవ్యక్తికరణ ఈ రకం వాక్య నిర్మితి వల్లనే సాధ్యం. వ్యాకరణంతో నిమిత్తం లేకుండా భావ, భావాంశాలను ఎట్లా పరిగణిస్తారో నా ఊహకు అందటం లేదు వ్యాకరణ సంబంధాల కఠినంగా భావం ఉంటుందంటే అందుకు నా అభ్యంతరం లేదు. కానీ, అది భావలో ఎట్లా వ్యక్తమవుతున్నదనే

వాక్యావలంబి. అది వ్యాకరణ సంబంధాలవల్లనే (పదాలనూ, పదాంశాలనూ అర్థాలుంటాయని, భావ వ్యక్తికరణంలో వాటిని ప్రాధాన్యం ఉంటుందన్న విషయం నేను కాదనటం లేదు. వీటి సామ్యవికరణాన్ని గురించి జేసుకోవలసివచ్చింది.) సాధ్యమవుతుందని నా అభిప్రాయం. వ్యాకరణాతిథింగా భావ భావాంశాలను పరిగణించే మూలకమేమిటి? — అని మూటిగా అడుగుతున్నాను. 'భావాన్ని, భావాంశాన్ని బట్టి వచన పద్యంలో పాదవిభజన జరుగుతుంది' అంటే దాదాపు, వీటిని గుర్తుపట్టే సాధనాలు ఇయ్యనంతవరకు ఎన్ని ఉదాహరణ లిచ్చినా ప్రయోజనం లేదు.

పాద విభజనలో పద్యం ఉండనటానికి సంబంధ మూల ఈ కింది మాటల మార్పని ఉదాహరించారు.

ప్రాణాలు విగవట్టుకొని
సాగేరు ప్రయాణికులు
వాయకుడు తిరిగివస్తాడనీ,
తుపాను శమిస్తుందనీ,
నది పొంగు తగ్గేవనీ,
అశతో అహరహమూ
దేనికైనా ఉద్ధృతి ఎంత సేపు?
దానికి వ్యతిరేకం తప్పదాచైన.

—మూడిరాజు రంగారావు

చివరి రెండు పాదాలు భావాన్నిబట్టి, మొదటి ఆరు పాదాలు భావాంశాలను బట్టి విభక్తమవుతున్నవి సంబంధ మూల వివరణ. కానీ ఈ భావ, భావాంశాల వ్యక్తికరణ వ్యాకరణ మూలంగా తిరిగిందని, ఇక్కడ పాద విభజనమేదనా ఉంటే అది వ్యాకరణ సంబంధి అని నా వివరణ. చివరి రెండు పాదాలూ రెండు వాక్యాలు. వాటినే సంబంధ మూల భావాలన్నారు. మొదటి రెండు పాదాలు కలిపి ఒక

వాక్యం. మొదటి పాదం క్వార్టక క్రియాంశమైన ఉపవాక్యం. ప్రధాన వాక్యాంశమైన రెండో పాదానికీది రీతిని మూచించే విశేషణ వాక్యాంశం, లేక ఉపవాక్యం క్వార్టక క్రియ వాక్యంలో ప్రవర్తించే తీరులో ఇదొకటి. అంటే, ఒక వాక్యంలో రెండు క్లాజుల్ని రెండు పాదాలుగా విడదీశారన్నమాట. తి-రి పాదాల్ని కలిపి ఒక వాక్యం. కాని, ఇక్కడ క్రియ లేదు. ఉంటే ఆరో పాదంలో ఉండాలి. కాని ఇక్కడ లోపించింది. అహుళా అది కనిపిస్తే విశేషం కావచ్చు. ఆ లోపించిన క్రియకు అరోపాదం విశేషణం అవుతుంది. తి, ఓ, రి పాదాలు ఒక 'గర్భితవాక్యం'. ఈ వాక్యాంశాలకు 'అవి' అనే అనుకరణాద్యర్థ తోధక శబ్దం చేర్చటం వల్ల ఉపవాక్యాలయ్యై, అంటే, పైన ఉదాహరించిన భాగంలో పాదవిభజన వాక్య నిర్మాణంలో వాక్య, ఉపవాక్య విభజన జరిగే వద్దతి ననుసరించి జరిగిందని స్పష్టం.

ఈ పందర్భంలోనే తె. వి. రమణారెడ్డిగారి 'శాధాగాధము' అనే ఖండికలోనుంచి నేను ఉదాహరించిన భాగాన్ని సంపత్కుమార మల్ల ఉదాహరించి-'కొంచెం లోపం ఉండవచ్చుగాక' - అందులో పాదవిభజన జరిగిందని నిరూపించటానికి ప్రయత్నించారు. రమణారెడ్డిగారి 'అంగారవల్లరి' అనే పుస్తకంలోనుంచి కొంత భాగాన్ని నేను గ్రహించి, అచ్చులో అది ఎట్లా ఉందో, అట్లాగే నావ్యాసంలో ఉదాహరించాను. అచ్చులో అక్షరాల వరస కాయితం మీద అక్షరాలు వచ్చే చోటు ననుసరించి కూర్చుడింది. రమణారెడ్డిగారు 'శాధాగాధము'లో పాదవిభజన ఉద్దేశించలేదు. (అట్లా అని నాకు రాశారు కూడా.) నేనుదాహరించిన భాగంలో అవి నాలుగు పాదాలుగా కనిపించటం కేవలం యాదృచ్ఛికం. రమణారెడ్డిగారి 'అంగారవల్లరి' అనే అచ్చు పుస్తకాన్ని సంపత్కుమార చూసి ఉండలేదనుకుంటాను, చూస్తే 'శాధాగాధము'లో పాదవిభజన జరిగిందని పొరపాటుబడే అవకాశం ఉండేది కాదు.

అట్లాగే, తిలక్ రాసిన 'రాత్రిలేక' అనే ఖండికలో పాదవిభజన జరిగినట్లు చాతు వస్తుకంటేదు. 'అమృతం కురిసిన రాత్రి' తిలక్ మునించిన తరువాత అచ్చయిన పుస్తకం అందువల్ల, కవి ఏ ఖండికలో పాదవిభజన ఉద్దేశించాడో, ఎక్కడ ఉద్దేశించలేదో తెలుసుకోటానికి అచ్చయిన పుస్తకమే ఆధారం. ఈ ఆధారంతోచూస్తే, కవి ఇక్కడ పాదవిభజనను ఉద్దేశించినట్లుతోచదు. ఇప్పుడు కవిపించే పాదవిభజన తిలక్ పద్యాన్ని కాపీ చేసినవారో, అన్నచేసినవారో చేసి ఉండవచ్చు.

పాదాల అంశర్పితమున సంవత్సరమార భావగణానను ప్రతిపాదించారు. ఈ భావగణం భావమూ కావచ్చు, భావాంశమూ కావచ్చు. పాదవిభజనకు కూడా పీటినే ప్రస్తావించారు. గురిక ఒక్కో పాదంలో ఒక్కొక్కపాటి ఒకే గణం ఉండవచ్చు. ఆ గణం భావాంశ గణమైతే అంశర్పితమన పొద్దొక్కాడగ్గమూట. భావాంశాలుగా విభజ్తంకానీ భావగణమన్న అంశర్పితమన వీలు పడదు. అయినా అభ్యంతరం లేదు. గణితశాస్త్రంలో 'సెట్' సిద్ధాంతం ప్రకారం దీన్ని సమర్థించవచ్చు. ఒక పాదం గణాల 'సెట్' అయితే అందులో ఒక వస్తువు (ఒక గణం) ఉన్నా 'సెట్' అవుతుంది. ఒక 'సెట్' తనలో కాను అంతర్భాగం కూడా అవుతుంది. అక్షరచ్ఛందస్సుల్లో ఏకాక్షరవృత్తాంతర్పిర్యాదాన్ని సమర్థించే మార్గం ఇదే అనుకుంటాను. కానీ, భావగణాలైతే ఈ భావం, భావాంశాల వ్యరూపాన్ని సంవత్సరమార ఇప్పటి వ్యాసంలోనై నా వివరించకపోవటం విచారకరం. 'భిన్న భిన్న వచన వద్య పాదాల్లో అక్కడ భావాన్ని స్మరింపజేసే వదాంతీతీనిబట్టి భావగణ విభాజకరీతి ఉంటుంది' అన్న సంవత్సరమార వివరణ చాలా అసంతృప్తికరంగా ఉంది. ఆ 'స్థితి' ఏమిటో నిరూపించేవరకూ భావగణాల అప్రీత్యాన్ని అంగీకరించలేను. వీరు ఆధారపడ్డ భావస్ఫూర్తి వ్యాకరణ సంబంధాలవల్ల కలుగు

తున్నదని నా వాదం. ఇంతకు ముందే చెప్పినట్లుగా, వ్యాకరణాంశాలు వదిలేస్తే భావాలు దొరకవు. అందుకే వారి భావగణాంశము (వాటిని గణాలు అనాల్సివస్తే) నేను వ్యాకరణ గణాలు అన్నాను. వ్యాకరణ యైన కళ అంటుంటే ప్రతిగణమూ ఇంకోగణంతో సమంగా ఉండటం కాదు నేను ఉద్దేశించింది. కొన్ని పదసమూహాలకు వ్యాకరణ సమత్వం ఉంటుంది, అల్లాంటివి ఒకగణం కావచ్చు, సమత్వ భేదాల్ని బట్టి బహువిధగణాలుండవచ్చు. ఇంతకీ వ్యాకరణ గణాలను వచన పద్యానికి అక్షణంగా ప్రతిపాదించటం నా ఉద్దేశం కాదు. చందస్సులో కాదుకోదగిన వ్యాకరణ గణాలున్నయ్యని నేను నమ్ముటం లేదు. కానీ, సంపత్కుమార ప్రతిపాదిస్తున్న భావగణాలు వ్యాకరణాంశాలను బట్టి విభక్తి ముఖేతయ్యని, వ్యాకరణ గణాలనటం వల్ల వాటిని వ్యాకరణ సహాయంలో గుర్తు పట్టవచ్చునని నా ఉద్దేశం. సంపత్కుమార 'భావ స్ఫూర్తి' అన్నాడు. భావస్ఫూర్తి వ్యాకరణ పరిజ్ఞానం లేకుండా జరగదు గనక, భావగణ విభజనలో వారికి తోడ్పడింది (వ్యక్తంగా కాకపోవచ్చు) ఈ వ్యాకరణ సంబంధాల పరిజ్ఞానమే. వ్యాకరణ విరహితంగా భావస్ఫూర్తి కలిగే పద్యతి ఒకటుంటే, అది యాపించేవరకూ వారి భావగణాలను 'వ్యాకరణ గణాలు' అనే అనాల్సి ఉంటుంది.

సాంప్రదాయిక చందస్సులో రచించిన పద్యాలను చదివే పద్ధతిని గురించి సంపత్కుమార కొంత ప్రస్తావించాడు. పద్యాన్ని శబ్దం మధ్యలో విరిచి చదవం -- అది గణాంతమైనా సరే, పాదాంత మయినా సరే. ప్రకృతి ప్రవృత్తయాలనుగానీ, విశేషణ విశేష్యాలనుగానీ కలిపి చదవటానికి, కారణం చదువరికి తన భావము గురించి వ్యాకరణ పరిజ్ఞానం ఉండటమే. చదవటంలో ఈ భావస్ఫూర్తిని కలిగించేది ఈ వ్యాకరణ పరిజ్ఞానమే. అయితే ఆ పద్యాల్లో భావగణాల ప్రవృత్తిగానీ, వ్యాకరణగణాల ప్రవృత్తిగానీ రాదు. ప్రసీద్ధంగా వాటికి గణ విభజన ఉంది. గణాల్నిబట్టి చదవాల్సిన అవసరం లేదు.

నిజానికి ఈవ్యాకరణాంశాల ప్రితము సంవత్సరమార పూర్తిగా తిరస్కరించలేదని ఆయన వ్యాసంలోని ఈ వాక్యాలవల్ల మనం చెప్పవచ్చు. . వచనపద్య నిర్మాణంలో భావస్ఫూర్తి వివయికంగా వాక్య నిర్మాణరీతికి ప్రవేశం ఉంది. కాబట్టి వ్యాకరణ రూపైకత లక్షణకక్షతో భావగణ విభజనలో కనిపించటం సహజమే. అంత మూతాన వ్యాకరణ రూపైకతవల్లనే నర్మతా భావగణ విభజన జరుగు తుందనటానికి వీలేదు. వ్యాకరణాంశాలకి పీఠస్థయ్యింతున్న భావాం శాలకి ఏకైక సంబంధం (వన్ టూ వన్ రిస్పాండెన్స్) ఉంది కాబట్టి వ్యాకరణ విరహితంగా భావగణ విభజన సాధ్యం కాదని వా నమ్మకం. సాధ్యమని నిరూపించాల్సిన వాద్యత సంవత్సర మార మీదే ఉంది. శేవణం 'భావస్ఫూర్తిని బట్టి' అంటే చాలదు వ్యాకరణ విరహితంగా భావస్ఫూర్తి ఎట్లా కలుగుతుందో కూడా ఆయన నిరూపించాలి.

సంవత్సర మార భావగణాలను గురించిన వా సందేహానికి సమా దానం ఇయ్యటానికి ప్రయత్నించారు. 'దూరము-దుంపలు-దుఃఖము-దుర్గతి' అన్న మాటలను ఉదాహరించి, వాటిలో మొదటి గుర్వక్షర స్వరూపంలో మార్పున్నా 'భగణం' అనే ఒకేపేరుతో పిలుస్తున్నాం కాబట్టి, 'భావాన్ని ఆధారం చేసుకొని పదాల స్వరూ పంలో ఎన్ని తేడాలున్నా గూడా అది భావగణమే. అది ఏకైకం' అని వివరించారు. పైన ఇచ్చిన మాటల్లో మొదటి అక్షర స్వరూపంలో భేదం ఉన్నా, సామ్యం కూడా ఉందని మరచిపోగూడదు. అంతేగాదు, ఆ సామ్యాన్ని హేతుబద్ధంగా నిరూపించవచ్చు. గురు లఘు నిర్ణయం అక్షర (Syllable) పరిమాణాన్ని బట్టి జరిగింది. వ్యంజనాన్ని 'C' అనే గుర్తు చ్చారాను, ప్రహస్వాచ్చును 'V' అనే గుర్తు చ్చారాను, దీర్ఘ చ్చును 'V' అనే గుర్తు చ్చారాను సంకేతిస్తే, గురుస్వరూపాన్ని ఈ విధంగా చూపించవచ్చు. (C) V, (C) VC. పూర్వ పర

వ్యంజనాలతో సంబంధం లేకుండా దీర్ఘాయుగాని, పర వ్యంజనంతో మూఠబడిన ప్రహస్నాయుగాని గురువు అవుతుంటే. తక్కి వని అభిప్రాయం. అతర పరిమాణాన్ని బట్టి ఏర్పడింది గురుఅభిము విభేదం. ఇట్లాంటి నిర్దిష్టమైన సూత్రాలమీద ఏర్పడ్డ గురుఅభిము క్రమాన్ని అనుసరించి కయారయిన గణాలకూ, భావగణాలకూ పోలికలే లేదు. భావగణాలను పరిగణించటానికి వీలేదంటే, అది పోలే మాట. కాని, భావగణాల లాగి గణనకు ప్రాచీన చందస్సామృతం అతడు.

సంపత్తు మార ఇప్పటి వ్యాసంలోనైనా పదన పద్యాన్ని అంతర్నిర్ణయమూ, కావ్య పరిమితి ఉన్న పాదాలుగా విభజించటానికి స్పష్టమయిన ప్రతిపాదన ఏదీ చెయ్యలేదు. ఆయన ఉన్నయ్యంటున్న భావగణాలు వ్యాకరణాంశాల మీదనే ఆధారంగా గణన అని వ్యాకరణ గణాలే అవుతే. ఆయన భావగణ పద్ధతికి పదన పద్యాన్ని గద్యం నుంచి వేరుచేసే శక్తి లేదు. 'భావ స్ఫూర్తి' అధారంగా విభక్త మవుతాయని సంపత్తు మార అంటున్న భావగణాలు అన్ని రకాల భాషా వ్యవహారాల్లోనూ ఉంటే. ఆయనప్పుడు ఆయన పద్ధతి ననుసరించి ఒక వ్యాసంలోని వాక్పాదము గూడ భావ, భావాంశాల పద్ధతిలో పాద విభజనచేసి వచనపద్యంగా విరూపించవచ్చు. అప్పులోగాని, రాతలోగాని కవి పాద విభజనని సూచించటం ప్రమాణంగా తీసుకుంటే, ఆ పని వ్యాసకర్త కూడా చెయ్యవచ్చు ఈవాటి కొన్ని ప్రకటనల్లో కూడా పాదవిభజన కనిపిస్తున్నది. భావ, భావాంశ విరూపణ అక్కడా చెయ్యవచ్చు. ఇకపోతే, వచన పద్యంలో ఉండే కవిత్వా పదార్థం దాన్ని వ్యాసాల నుంచి, ప్రకటనల నుంచి వేరు చేస్తుంది కదా అంటే, కవిత్వానికి గద్యంలో స్థానం లేదని అవాల్సి ఉంటుంది. రసహీనమైన పద్యాలు, రసవంతమైన గద్యం ఉంటాయని అందరూ ఒప్పుకుంటారు. కవిత్వం ఉన్నదల్లా చందో విభాగం అని,

భండో విభాగం రాదు

భండస్సులో ఉన్నదల్లా కలిత్యం అవుతుందని సంపత్కు మార అంటా రనుకోను.

ఈ చిక్కులన్నిటికీ కారణం మనకు ప్రసిద్ధంగా ఉన్న భండ స్సంప్రదాయంలో ఎక్కడోచోట ఈ వచన పద్యానికి చోటు కల్పిం చటం కోసం ప్రయత్నించటం. ఏదో రకమైన భండస్సా. గణ విభ జనా ఉన్నాయ్నో, వచన పద్యానికి అదనంగా ఏదో గౌరవం వస్తుందనుకోటం.

ఏ విధంగా చూపిస్తా, సంపత్కు మార చెప్పిన లక్షణాలు వచన పద్యాన్ని భండో విభాగంగా నిలబెట్టలేవు. అందువల్ల 'వచన పద్యం' పద్యం కాదని, గద్యమే వని నేను పూర్వం చేసిన నిర్ణయాన్ని మార్చి కోవలసిన అవసరం సంపత్కుమార వ్యాసం కలిగించలేదు.

భారతి. నవం. 1972. పు. 41-49.

వచన పద్యం పద్యమే

—సంపత్కుమార

వచన పద్యం యొక్క చందస్సొన్ని గూర్చి | పస్తుతా సాగుతున్న చర్చలో చేకూరి రామారావు, 'చేనూ విశేషమున్న అంశం ప్రధానంగా వచన పద్యంయొక్క పాదబద్ధత వచన 'పద్యం' పద్యం కావటానికి, గద్యం కాకపోవటానికి చేను ప్రతిపాదించిన అంశాల్లోనూ, రామారావు నిరాకరిస్తున్న అంశాల్లోనూ-అయితే అన్నట్లుగా... 'వచన పద్యానికి ప్రతిపాదించిన పాదబద్ధత అనేది 'తేవలం ఒక అంశం మాత్రమే కాక చాలా క్లిష్టమయినది.' కూడా. అందుకే, వచన పద్యాన్ని 'పద్య' మంటున్న చేనూ, కాదు, 'గద్య' మంటున్న రామారావు ఆ పాదబద్ధతను గూర్చి విశేషంగా చర్చించటం. అయితే, ఈ పాదబద్ధతను గూర్చి మళ్ళీ వివరించి, రామారావు వన్న నిగ్గడిన అంశాలను పరిశీలించటానికి, కొన్ని అంశాల విషయంలో వాస్తవమైన వాద్యతను నిర్వహించటానికి ముందు 'పాదం' యొక్క 'అంతర్నిర్మాణం' గూర్చి ఆయన చెప్పిన అంశాలను పరిశీలిస్తారు.

అనబ, పద్యం అనగానే, ఆ 'పద్యపాదానికి అంతర్నిర్మాణమూ, వాస్తవపరిమితి ఉండాలని రామారావు వాదం. ఆయన తన మొదటి వ్యాసంలోనే ప్రస్తావించిన ఈ 'రెండంకాల్లో వాస్తవపరిమితి విషయం అట్లా ఉండగా, అంతర్నిర్మాణంగూర్చి వా వ్యాసం (జూలై 72)లో కొంత వివరించి... గణాల దృష్ట్యా పాదానికి అంతర్నిర్మాణ మంటూ ఏదీ ఉండదు' అని తేల్చిచెప్పటం అరిగింది. ఇక్కడ 'గణాల దృష్ట్యా' అవటానికి కారణం, రామారావు తన మొదటి వ్యాసంలో- 'పాదం అక్షర సముదాయం కాదు, గణసముదాయం. అంటే, పాదా

నిగ్గి అంతర్నిర్మాణమున్న దన్నమాట' - అని గణాల దృష్ట్యా ఈ అంతర్నిర్మాణాన్ని ప్రతిపాదించటం. అయితే, రామారావు తన 'తెండవ వ్యాసంలో', మళ్ళీ ఆ అంతర్నిర్మాణాన్ని గూర్చి విస్తారంగా రాసి "గణాల దృష్ట్యా పాదానికి అంతర్నిర్మాణముంటూ వీటి ఉండదు" అన్న సంకల్ప మూల వాక్యం వృత్తాలకు మూతమే అవ్వయిస్తుంది' అన్నారు. అంటే, వృత్తాలకు సంబంధించినంతవరకు వాతో రామారావు వీరీభవిస్తున్నారన్నమాట. కాగా, 'జాతులకు,' మూత్రా వద్యా లకు ఇది (గణనిర్మాణం) అవసరమని అంటున్నారాయన. కాని, వీరీభూతా అవసరం లేదు. అదే వివరిస్తాను.

రామారావు వివరించిన రీతినిబట్టి 'అంతర్నిర్మాణం' అంటే, ఒక పద్యపాదానికి విహితమయిన గణాలను, విహితమైన పంఖ్యతో, విహితమయిన క్రమంలో కూర్చటం. అంటే, ఉదాహరణకు - గీత పాదానికి సూర్య-ఇంద్ర గణాలే ఉండటం, అవి కూడా సూర్యగణాలు మూడూ, ఇంద్ర గణాలు రెండూ మూతమే ఉండటం, అవి కూడా 1సా.+2ఇం.+2సా. అన్న క్రమంలో కూర్చుండటం. ఇది గీతపాదపు అంతర్నిర్మాణమన్నమాట. మరి వృత్తాల విషయంలోనూ ఇంతేగదా! 'భ-ర-స-భ-ర-లగ' అన్న గణాలను (భగణాలు 3, రగణాలు 2, వగణం 1, లగం 1) ఆ క్రమంలో కూర్చటం 'ఉత్పల మాలా' పద్యపాదపు 'అంతర్నిర్మాణ'మన్నమాట గదా! (వృత్తాలకు గణ నిర్మాణం అక్కర లేదనటం తరువాతి మాట. ఉంటే, ఇంతే మరి!) కాని, గణపద్ధతి రాక పూర్వం ఉత్పలమాలా పద్య రచన సాగటం, దానికి అక్షరాల సాయంతో లక్షణం చెప్పటం (అక్కడ 'ఉత్పలమాల' వృత్తాలన్నిటికీ ఉపలక్షణం) జరిగింది. భరళాదుల పద్ధతి ఇదే. కాగా, ఆనాడది గణ సముదాయం కాదు, అక్షర సముదాయమే. (ఈ అంశం నా జులై '72 వ్యాసంలో వివరించబడింది.) మరి ఈ పద్ధతిలో జాతులకు లక్షణం చెప్పటం కుదురదా? కుదురదని రామారావు అభిప్రాయం. ఎందుకంటే, వృత్తాల్లోని పాదాలన్నిటిలోనూ (విషమ వృత్తాల్లో తప్ప) అక్షర సంఖ్య, గురు లఘు

క్రమమూ సమంగా ఉంటుంది కానీ, జాత్యాదుల్లో ఉండటం నియతం కాదు. అందువల్ల - 'జాతుల్లో పాదాల అంతర్నిర్మాణాన్ని, కాహ్యవరిమితిని అక్షరాల పాయ. తో, ఏకైక పద్ధతిలో చెప్పలేము' కాబట్టి, మార్క్సిస్టుల చందగణాలు జాతుల అంతర్నిర్మాణం... లక్షణం చెప్పటానికి తప్పనివరి. -ఇది రామారావు వాదం.

మరి, జాతుల్లో ఉపయోగానికని చెప్పబడుతున్న గణాల పరిస్థితిని చూద్దాం. ఈ చెప్పబడుతున్నవి మార్క్స్-ఇంకా-చంద్ర గణాలు. వీటిని 'మూత్రాగణాలు' అంటారు. అంటే, వీటిలో గురు లక్షమ క్రమం నియతం కాదు. మార్క్స్-ఇంకా-చంద్ర అన్నవి మూడు గణ వర్గాలు. ఈ వర్గాల్లో వరుసగా 2-3-14 గణాలుంటాయి. అయితే, ఆయా వర్గాల్లోని ఆయా గణాలన్నీ సమం కావు ఉదా హరణకు ఇంద్ర గణాలారంటిలో 'రెండు (సల, థ) చతుర్మాత్రా గణాలుకాగా, నాలుగు (సగ, సల, ర, త) పంచ మూత్రా గణాలు. అష్టాగే, మూడు (థ, ర, త) మూడేసి అక్షరాల గణాలు కాగా, మిగిలిన మూడు (సగ, సల, సల) నాలుగేసి అక్షరాల గణాలు. అంటే, ఈ అరింటికి మూత్రాగణంలో కానీ, అక్షరసంఖ్యలోగానీ సమర్థం లేదన్నమాట. మిగిలిన వర్గాల ప్రితికూడా దీనికి భిన్నమేమీ కాదు.

మరి, ఈ గణాల స్వరూప స్పృశావాలనుబట్టి చూస్తే ఈ అసమ గణాల కూర్పులో అంతర్నిర్మాణం కలిగించుకొంటాయని చెప్పబడు తున్న ఈ పద్యాల 'గతి' యేమిటో దురుహ్లాం. ఎందుకంటే - ఉదాహరణకు గీతపాదంలో త్రైప్రస, చతుర్రస, ఖండ గతులకు చెందిన మూత్రాగణాల కలగలుపు విధింపబడింది. ఇదయినా ఒక వరుసలోగాక ఆద్యంతాల్లో త్రైప్రసగతి (మార్క్స్) గణాలు, మధ్యలో చతుర్రస, ఖండగతి (ఇంద్రగణాల్లో 'రెండు గతుల గణాలు కలిపి ఉన్నాయిగదా) గణాలు. కాగా, వీటిలో గతిగానీ, అయగానీ నిరే శింపబడలేదని చెప్పవలసి ఉంటుంది. మరి ఈ నిర్దేశం లేనప్పుడు - (ఉన్నప్పుడు గణాల అవసరం గూర్చి రామారావుగారు మూత్రా పద్యాల సందర్భంలో చెప్పారు. అక్కడ ఆ విషయం పరిశీలిస్తూ,

కాని, ఈ స్థితిలో) ఈ గణాల ప్రయోజనమేమిటి? ఏమిటంటే - రామాంకు మూర్ఖుని 'అంతర్నిర్మాణ, కావ్యా వరిమితుల'ను 'ఏదైత' అర్థంలో ఉన్నట్లు మూలమే మరి, అంతర్నిర్మాణమంటే, ఈ గణాల గూర్చి భవిష్యత్తు కాని ఆ గణాల స్థితి అట్లా ఉంది. అదేమిటో, అక్షర భద్రమలోని పోయల కవితమే ఈ 'గణవద్ధతి'. అని వ్యవస్థపరుస్తుంది. అందుకే, ఈ గణాల పోయల లేకుండా అక్షరం చెప్పటానికి సాధ్యమే. అప్పుడీ గణాల ద్వారా అంతర్నిర్మాణం ప్రవర్తి ఉండటంకంటే గణవద్ధతిని వినిపించుట అక్షరం చెప్పకప్పు వ్రాసేటానికి ఉపాయాలుగా గీత పద్యాలిని చూపిస్తున్నాము.

గీత పాదంలో 17 పాదీ 19 దాకా మూత్రా సంఖ్య ఉంటుంది. అంటే, 17, 18, 19 మూత్రల సంఖ్యలతో ప్రస్తుతం ప్రచురణలో ఉన్న గీత పాదాలు మూడు విధాలుగా రూపొందుతాయిన్నమాట. పాదావికలన మూడు మూల్యగణాల మూత్రా సంఖ్య $8+11=19$. రెండొకద గణాల మూత్రా సంఖ్య $4+15=19$, లేదా $4+15=19$, లేదా $6+13=19$. ఈ మూడు విధాలు కావటానికి ఇంద్ర గణాల మూత్రా సంఖ్యలను వే విధంగా కారణం. ($4+6$ కు బదులు $6+4$ గా పాదం ఉండవచ్చు.) ఈ కారణంగా గీతపాదాలు మూడు రకాల మూత్రా సంఖ్యల (17, 18, 19) లో రూపొందుతున్నాయి. 18 మూత్రల సంఖ్యతో ఏర్పడే గీత పాదం రెండు రకాలుగా ఉంటుంది. దీనికి కారణం - ఇందులోని ఇంద్ర గణాలు $4+6$ లేదా $6+4$ గా ఉండే సీలండుటం. కాగా మొత్తం పాదాల రకాల గీత పాదాలు ఏర్పడుతున్నాయి. అవి ఇట్లు ఉంటాయి.

- 1 వ విధం పాదం : $11+8=19$ మూత్రలు
- 2 వ విధం పాదం : $13+6=19$ మూత్రలు
- 3 వ విధం పాదం : $15+4=19$ మూత్రలు
- 4 వ విధం పాదం : $17+2=19$ మూత్రలు

(11+6 అంటే ఐదోపాద మూత్రల కరువాక అంతి చెల్లించవలసి ఉంటుందని. మరొకటి 11వ మూత్ర దాని కరువాక - అంటే 12వ

మూత్రతో కలిసి గురువు కారాదు. $13+8$, $12+8$ అన్నప్పుడు గూడా ఇంతే)

ఈ వాలుగు పాదాలకూ సామాన్య లక్షణాలు :-

1. పాదం ఎప్పుడు కూడా గుర్లంతం కాగూడదు. II. ఏ పాదంలోనూ $2+8$, $8+4$, $6+6$ — ఈ మూత్రలు కలిసి గురువు కారాదు.

వాలుగు రకాల పాదాలకు వాటి వాటి ప్రత్యేక లక్షణాలు :-

1వ విధం పాదం : 1. $7+8$, $9+10$, $13+14$, $14+15$ — ఈ మూత్రలు కలిసి గురువు కారాదు. II. రెండు గురువులు వరుసగా ఉండగూడదు.

2వ విధం పాదం : 1. $8+9$, $10+11$, $15+16$, $16+17$ ఈ మూత్రలు కలిసి గురువు కారాదు. II. $4+5$ కానీ $9+10$ కానీ కలిసి గురువయితే దాని తరువాత వరుసగా మూడు అఘువులుండరాదు. III. వాలుగవ మూత్రమంది పదమూడు మూత్రలదాకా వరుసగా అయిదు అఘువులుండరాదు.

3వ విధం పాదం : 1. $7+8$, $9+10$, $14+15$, $15+16$ ఈ మూత్రలు కలిసి గురువు కారాదు. II ఒకటో మూత్రమంది ఏడు మూత్రలదాకా వరుసగా ఎక్కడా రెండు గురువులుండరాదు.

4వ విధం పాదం : 1. $8+9$, $10+11$, $14+15$, $15+16$ — ఈ మూత్రలు కలిసి గురువుకారాదు. II. $9+10$ కలిసి గురువయితే, $11+12$ కలిసి గురువు కారాదు.

సూచన : మూత్రల కలయిక నిష్పేధం కానీ చోట్ల ఏ రెండేసి మూత్రలయినా కలిసి గురువు కావచ్చు, కాకపోవూవచ్చు.

ఇది ఒక్కొక్క పాదం లక్షణమే. ఇట్లాంటివి ఒక్కొక్క విధం పాదాలు కలిసి ఒక పద్యం. అయితే, వ్యవహారంలో ఉన్న గీతపద్యా

లిక్టూ ఉండటం లేదు. ఈ పొల్లింటి, లేదా కొన్నింటి పాదాల కల గలుపుగా ఉంటువ్వయి. ఈ విధమయిన కలగలుపు - మిత్రరూపాన్ని 'గీతపద్యం' అంటూ, కలగలుపు కావ్యమే అమిత్రరూపాలు నాలుగింటికి విడివిడిగా గుర్తింపుకోవలసి వాలుగు వేరే వేరే పేర్లు వుండేవలెనే వ్యవస్థ వివస్థ వుండును. 'మగిత' - 'సంగిత' - ఇత్యాదిగానో, మరొక విధంగానో అ పేర్లు ఉండవచ్చు. కలగలుపు రూపానికి 'గీత' మన్న పేరు ఉండవే ఉందిగదా! ఈమిత్ర+అమిత్ర రూపాలు మొత్తం అయిదింటివి 'గీతపద్యం' అవవచ్చు. అట్లాగే, 'అటవెలది పద్యం' 'నీన పద్యం' మొదలయినవి వివస్థ మయితయి. మిత్రరూపాల పాదాల కల గలుపు విధాలను గూడా పరిగణించితే, ఆయా పద్యాలలోని పద్యాల సంఖ్య ఇంకా పెరుగుతుంది. వైవిధ్యం అధికమయితుంది.

పైన గీత వివరణలో నాలుగు విధాలకూ ఒకే చోట అక్షణం చెప్పటం వల్ల అక్షణం దీర్ఘంగా ఉన్నట్లా భావించవచ్చు. కాని, 'గీత పద్య' సామగ్రి అక్షణాలు కాక, 'రెండేసి నియమాలకన్నా (ఒక్క రెండో విధానికీ మూత్రం మూడు) ఏ ఒక్క విధానికీ కూడా ఎక్కువ నియమాలు లేవు.

వ్యత్యాసం గుర్తు లభిస్తున్న ప్రధానీకరించటం వల్ల (గణ ప్రసక్తి లేకుండా) వాటిని పేర్కొని (ఇవన్నీ అక్షరం గురవు లేదా ఇవన్నీ అక్షరం లభిస్తు కావాలంటూ) భరతాదులు అక్షణం చెప్పటం జరిగింది. మరి ఈ (బాతి) పద్యాలలో మూత్రం ప్రధానీకరించటం వల్ల, పలానా పలానా మాత్రలు కలసి గురువు కాకపోవటం, కావటం అన్న రీతిలో అక్షణం చెప్పటం జరిగింది.

గణ సహాయం లేకుండా ఈ పద్యాలకు కూడా అక్షణం చెప్పటానికి పలున్నదని, ఈ పద్యపాదాలను గణాద్యాలు అవస్కరలేదని నిరూపించటానికే పయి పద్ధతి ఇక్కడ ప్రదర్శించబడింది. మరి ఈ పద్ధతి సరికొత్తదేమీ కాదు. చైతానీయ పద్యాలకు పింగళుడు ఈ

కోరణిలోనే లక్షణం చెప్పటం అర్హం. వైతాళియ పద్యాలు ఒక వర్గం. వైతాళియ అక్షణం చెప్పిన పద్ధతి ఇది :-

- i. తేసిపాదాల్లో 14 మూత్రాలు, సరిపాదాల్లో 10 మూత్రాలు.
- ii. పాదాలు గుర్తంతం కావలసి ఉంటుంది.
- iii. సరిపాదాల్లో సరి+తేసి మూత్రాలు కలసి గురువుకారాదు.
- iv. సరిపాదాల్లో అరు లఘువులు వరుసగా ఉండరాదు.
- v. తేసిపాదాల్లో అరు మూత్రాలు, సరిపాదాల్లో 8 మూత్రాల తరువాత యతి చెల్లింపు.

కొన్ని మూత్రాలు కలిసి గురువు కావటం అనే అంశం¹¹ ఆయా మూత్రాల సంఖ్యలోని వ్యత్యాసాన్ని బట్టి వైతాళియ భేదాలు కొన్ని ఏర్పడ్డాయి. అట్లాగే ఈ ఈ భేదాల పాదాల కలగలుపుతో వచ్చినవి భేదాలు. ఈ భేదాలన్నింటిని ప్రాచ్యవృత్తి, ఉదీచ్యవృత్తి, చారు పోసిని...ఇత్యాదిగా వేరు వేరు చేరు. ప్రేమ సేమ గీతార్థ వర్గానికి చెప్పిన లక్షణ పద్ధతి ఈ కోరణిలోగిడే. 'భ-ర-త' ఇత్యాది గణాలను రూపొందించిన పింగళుడే ఈ విధంగా గణ సహాయం లేకుండా వైతాళియాలకు లక్షణం చెప్పేవాడు అందువల్ల తెలుగులోని గీతాదులకి పద్ధతిని అనువర్తించే తేయవచ్చు. చేస్తే, ప్రస్తుతం వ్యవహారంలో ఉన్న గీతాదుల్లో మిశ్ర, అమిశ్ర రూపాలేర్పడి వై విభిన్న అధికమయి తుంది.

ఇక, రామారావుగా రంటున్న మూతా కద్యాలకు కూడా ఈ పద్ధతిని అన్వయించే తేయవచ్చు. గీతాదుల ఉపయోగానికి చెప్పే బద్ధవాటిని 'మూతాగణా' అనుకుంటున్నాం. మూతా పద్యాలకు పయోగించే వాటిని 'మూతాసంఖ్యాగణా' అంటారు. అంటే, మూతా గణాల్లోని మూతా సంఖ్య వైషమ్యం మూతా సంఖ్యా గణాల్లో ఉండదు. 8, 4, 6, 7 మూత్రాల సంఖ్యలతో ఈ గణాలేర్పడుతాయి. ఒకే పాదంలో ఉండే గణాలన్నీ సమమూతా సంఖ్యతో ఉంటాయి.

ఉదాహరణకు. మధురగతి రగడలో ఒక్కొక్క పాదంతో వాలుగేసి చతుర్ముఖ గణాలుంటాయి. వాలుగు మృశలుండటమనేదే తప్ప గురు అథు ౧౨ సంఖ్యో విటికి విమృతం లేదు. ఇట్లాగే అన్ని 7 మృతల గుణమంటే, వి-౪-౬ లేదా 4-౪-౪ మూత్రా వత్తా గణాల - అంటే, తవ్య ౮ వరులైన గతి గణాల వత్తేళవం. అందు కని దీన్ని విశ్రగతి అంటారు అని మిశ్రతం మిగతా కన్పించి లోమా కొంత ఉన్నది. ఉదాహరణకు మంచమృతా గణాల్లో 2+౩ లేదా ౪+౩గల గుండా ఉండవచ్చు. అయితే, మూల కన్న తక్కువగా మాతా సంఖ్య ఉన్నప్పుడు గణత్వ పరిగణనం లేకపోవటం వల్ల విటికి విశ్రగణాలుగా భావించటం లేదు. అయితే, ఈ విధమయిన విశ్రతల్లో దృష్టితో చూస్తే పాదం వెలుతం మీద ఉండే మృతా సంఖ్య ప్రధానమయి, అది అగ్రుంగం వీ సంఖ్యతోడి మృతలు గల పదాలుగా విరగిపోయి పాక్షికమయివున్నది.

అయితే, 'మృతాభందమృత్యో' అయినదానం. ఈ అయ మృతా గణానుపారి. అయపడుచుంచి మృతా వద్యాల అంగిర్న రాత్రి దాన్ని చెప్పి అంటే మృతాగణాలను గుర్తించక తప్పదు' అంటారు రామారావు. అంతేకాదు, ఎడం వెత్తావితైవ మృతా సంఖ్యను బట్టి అక్షదాన్ని చెప్పిన వారిని ప్రస్తుతించి,-- 'ప్రాచీనలు కొందరు మృతా వద్యాలలో అయ విగహితంగా అక్షరం చెప్పారు. అంటే, మృతావద్యత్తో అంతర్నిర్ణయాన్ని గూర్చి వాళ్లు టిట్టించుకోలేదన్న మాట. ఆ వేగుకు వాళ్ల అక్షరం అనమ్మకం అని తీర్మానించినారు గూడా. ఈ తీర్మానాన్ని సుసరించి గణవహాయం లేకుండా అక్షరం చెప్పటం మృతావద్యం అకు 'అయ విగహితంగా' చెప్పటమయివుండవచ్చు మాట. ఎందుకంటే-- 'అయ మృతాగణాన సారి.' అయితే, మేమక చూపబడ్డ వైశాఖియాలు మృతా భందమృతే. వాటికి పింగకుడు గణవహాయంతో అక్షరం చెప్పలేదు కాబట్టి అయధృష్టి లేదనడం కుదురుతుందా మరి! అయమీద దృష్టి లేకుంటే, ఫలానా మృశలు కలువరాదు, అంటే, కలిసి గురువు కారాదు, వరుసగా ఇన్ని, అఘువు

లుండరాదు ఇతాదిగా చెప్పటమొదలు ? నిజానికి ఇట్లా చెప్పటం అయినా ఉద్దేశించి మృతమే. మృతాగదాలను చెప్పవలసి మృతాన 'అయ విరహాశంగా' చెప్పటం కాదు. ఇంకో గమనించవలసిన అంశ మేమిటంటే, చూతాగదాలను చెప్పటంవల్ల ఎదుగువడినే—అంటే, విలోమగతిగల గదా(అగ-అ-య)అను విశేషించవలసి వచ్చింది గదాల ప్రమేయం లేకుంటే ఈ విశేషం అవసరం లేదు. పాదగమనంలో విలోమగతి పెట్టనే పట్టమంది. విలోమగతి అవసరమనుకుంటే, రవి సాధిస్తాడు. కాదనుకుంటే వదిలేస్తాడు. గదాలను చెప్పినా గూడా, పాదంలోని అయా ప్రత్యేక పంఖ్యామూతలు కలిపి గురువులు కావటం వల్లనే, లేదా కారక పోవటంవల్లనే, విలోమగతిగానీ, అగ-అ-మగతిగానీ వచ్చేది. గదాలను చెప్పటంవల్ల, విలోమగతి నిశ్చించాలనుకోన్న కవి లక్షణాత్మకమణం చేసిన వాడయితున్నాడు. 'నీటి కప్పుల్లో శ్రీశ్రీ పద్యాల్లో ఇట్లాంటి వ్యత్యాసమణలు కనిపిస్తాయని గదాలభ్యుత్పత్తిలో అనవలసివచ్చింది వస్తు. పాదమూత్రా పంఖ్యాద్భుత్పత్తి అవసరంగా రాదు. అందుకే, లాశణికుల గదాలెట్లా ఉన్నా, కప్పులు విలోమగతిని సాధిస్తూనే ఉన్నారు.

ఇదిట్లా ఉండగా అమలోమగతికమయిన 'పల'మనకు. విలోమ గతికమయిన అ' గణగమనం సాధించ వచ్చువని, ఇట్లాంటి 'పల'కు మ 'అగదాకుల్యపల' మనవచ్చువని గిడుగు సీతావతిగారు (సీతావతి 1981. పే. 41) సూచించినారు. అంటే, పార్శ్వంతికంగా గతివాధన ఉండి సంబంధించిందే గానీ, గదాలకు సంబంధించింది కాదని స్పష్టమయితుంది.

మరొకటి విలోమగతిని లాశణికులు పూర్తిగా విరాళించ లేదు. దీనికి ప్రత్యేక సాక్ష్యం కందపద్యం. కందపద్యం గూడా మూత్రాచందస్యే. ఒకవిధంగా కందం పూర్ణాంతాన్ని 8/8 గదాలుగా కాక 4/4 గదాలుగా విభజించి, రెండు పాదాలనుకుంటే-మూత్రాచందస్యే. మధుంగతి రగదాకతి. ఉత్తరార్థంకూడా ఇంతే. గీతాదుం మూత్రాగదాల్లోని మూత్రా పంఖ్యా వైపమృం కందగదాల్లో లేదు.

కందగణాలు చతుర్ముఖాకాలు. 'గగ-ప-అ-థ అ-స' అనే చాటిని మించి చతుర్ముఖాకాలు లేవు అన్నీ చతుర్ముఖాకాలు కావటంవల్ల కందం చతుర్ముఖాకాలే కందమని పోవ్టం. అయితే, ఈ కందగణాల్లో విలోమ గతికల గానం గానాన్ని అనుబంధంగా విధించారు. అంత గణంగా నల ముఖం, అగ్రముఖం, పశ్చిమ ఉపముఖం, నియమం చేసారుకూడా. అంతే, పాటగు అక్షరపుల్లలునా పదవిగు ఉపయోగించాలి, లేదా విలోమగతికలనునా పాఠించాలన్నీ స్వచ్ఛందేషాచన మాట. కందంలో పనికూడాగా గణాన్ని అంగీకరించివారు. మరి నియమాలన్నీ చేర్చి అట్టి కవి ప్రయోగాలై అయ్యాయి.

ఇది ఇట్లు ఉండగా, చతుర్ముఖ గతిక మయిన కందపద్యాన్ని వర్ణన గణాల్లో పడినవే కవులు తోతడువండి. చతుర్ముఖ గమత్లో పడినవే కందపద్యాలకు ఉదాహరణలు సీతావనితారు కావలసివచ్చి ప్రదర్శించినారు. పోలి, ఈ యా గణాల్లో స్వచ్ఛందమయినట్లుగా, 'అందగతి'లో 'య' గణాన్ని మిగిలిన గణాలతోకాటు ప్రసిద్ధులయిన తెలుగు గద్యకారుల పాడిన ఉదాహరణలు లేవు అంటారు కామారావు. ఇక్కడ 'అందగతి' 'యగణం' అన్నది ప్రధానం కాదు. విలోమగతిక మయిన గణాలను పాడలేదంటే ప్రధానం. అందగతినివయం ఎట్లా ఉన్నా, చతుర్ముఖ గతిక మయిన 'మధ్యగతి' కందలో పింగళియారన్న కళాపుస్తకంవయనలో

'అపొంత్రి' - యాశ్చక-మగుళం-ఖంటు'

అక్కడోట (రి.2188) అపొంత్రి అని ఆగణం ప్రయోగించినాడు. శ్రీహరుని ప్రసిద్ధమయిన 'పద్యరత్నకరణ' (కాశీఖండం. రి-1218) లో అంతిమ గణాల ద్విష్ట, పరిపదని గణాలుగల పాదాలు చాలా ఉన్నాయి. కాని, అపన్న పాదానికిగల మంత్రాసంఖ్యాద్వైపితో పరిగానో ఉంటుంది.

ఇది ఇట్లా ఉండగా, 'అధునిక కవులు అనేకటి ఉదాహరించిన పద్యాల్లో' అన్న గమలు పాటించిన పుట్టాలున్నాయి. శివాహరణి పది

మూతల బాహ్యపరిమితిగల పద్యాల్లో కొన్ని చోట్ల ఖండగతిని, కొన్ని చోట్ల పుత్రపదగతిని (3+4+3) పాటించారు. 12 మూతలు బాహ్య పరిమితిగల పద్యాలలో కొన్నిచోట్ల మిశ్రగతిని (3+3+3+3), కొన్ని చోట్ల చతుర్గత గతిని (4+4+4) పాటించారు. 18 మూతల బాహ్య పరిమితిగల పద్యాల్లో కొన్నిచోట్ల చతుర్మత గతిని, కొన్నిచోట్ల మిశ్ర గతిని (5+3లేక 3+5) పాటించారు. ముఖ్యత పరాన్ని మాత్రం 3+4+3+4 క్రమంలోనే పెడిపాడు' అన్నారు రామారావు గారు. అయితే, ఈ 'విన్నగతులు పాటించిన పుట్టాలు' ప్రాచీనాల పద్యాల్లోనూ ఉన్నాయి. రామకృష్ణుడు పుటికాచల మహాత్మ్యంలో

బొండు - మల్లెలె - పోలితిరొ - ముచ్చట

మిండ - తుమ్మెదలు - మెలగెడు - నచ్చట

(2114) అన్న చోట 3+5గా ప్రయోగించినాడు. ఇక 10, 12, 18 మూతల బాహ్యపరిమితిగల పద్యాల్లో వరసగా ఖండ శ్రుతిని, చతుర్మతపదముండటం వహించి, మిగిలిన గతులు, మిశ్రగతులు పాద్యం మూతమే. మరియు ఈ 3+4+3 అన్న మార్పు అయమాచకమే అయితే గీతపద్యంలోనూ 3+4+4+3+3 (4+4కు ఇరులు 4+5, లేదా 5+4, లేదా 5+5 ఉండవచ్చు) ఉన్నపద్ధతిని 'మిశ్రగతి'గా చెప్పవచ్చు. అయి పాటించవచ్చు. గీతాదులకు సూర్యేంద్రగణాలని చెప్పబడిన కారణంగా, మూతసంఖ్యగణాలు లేవన్న కారణంగా అయి నిర్దిష్టం కాదనటానికి పై పద్ధతిలో పీల్చేడు. కాని, పీటలో అయి ప్రధానమని 'రామారావుగారు—'మూతా పద్యాల్లో అయి ప్రధానం' అంటూ మూతా పద్యేతర వివిధ రకంగా చెప్పడంవల్ల స్పష్టమయి నుంది.

ఇక, ముఖ్యాలవరం విషయంలో 3+4+3+4 అన్న క్రమం నియతమేమీ కాదు. ఉదాహరణకు అద్భుత దలించిన 'పుత్ర రోజా మొగ్గ' ('ఎంచిన పద్యాలు' - పంకలనం)లో—

'అతడు-తీవ్ర-తాట-లోనే

అడుగు-వేయుచు-సాగు-చున్నా

అట్లా-తమ-గ-అని-రెంద

రథి మామలున్నారో

అన్న 'మంత్రాలసరం' చూడవచ్చు మూడోపాదం 8+4+8+4 అనికాక, 4+8+4+8 గా విరుగుతుంది. నాల్గవ పాదం ఈ రెండింటిలో ఏ విధంగానూ విరుగదు. మూడవ నాల్గవ మాత్రలు కలిపి (చు) గురువయింటి. ఈ ఖండికలోని మంత్రాలసరాల్లో గగం తో ప్రారంభమయ్యే నాల్గవ పాదాలు అలా ఉన్నాయి.

'మంత్రాపద్యా'లు మృతం అయి నిర్దేశం ఎందుకు చేయాలి? అని ప్రశ్నించుకొని, దానికి సమాధానంగా రామారావు-అయి నిర్దేశించకపోతే మంత్రాపద్యాల్లో అంతర్నిర్మాణం ఉండదు. అక్షరక్రమాన్ని నిర్దేశిస్తే అది పద్యాలతో సమానమవుతుంది. ఇంద్ర చంద్ర గణాలను నిర్దేశిస్తే, అవి బాహ్యంగా భాగమవుతుంది. మంత్రాపద్యాలు ప్రత్యేక చందస్సుగా నిలిచిపోతే, పాటి నిర్వచనం మంత్రాగణాలలోనే జరగాలి అని నిశ్చయించుకుంటే, ఈ సమాధానంలో ఒకటి రెండం కాలు గమనించవలసినయివ్వాయి. అంతర్నిర్మాణం ఉండాలి కాబట్టి అయినీర్దేశం అన్న భావం ఏ సమాధానంలో ఉంది. కాగా, అంతర్నిర్మాణం ప్రధానమయి, అయి అనధానమయివచ్చింది. కాని, అయి ప్రధానంగా గదా! మన పాటి నిర్వచనం 'మంత్రాగణాలలో' కాకుండా చెప్పటానికి పిలుస్తున్నది ఇదివరకే వివరించటం జరిగింది. ఇక అంతర్నిర్మాణం ఎక్కడ? తరువాత, మంత్రాపద్యాలకు అక్షరక్రమాన్ని ఇంద్రచంద్ర గణాలని నిర్దేశించటానికి పిలుస్తున్నది, అయినా గూడ అట్లా నిర్దేశిస్తే, 'మంత్రాపద్యాలు ప్రత్యేక చందస్సుగా నిలిచిపోతే' వస్తేనే సరి. అంటే, పాటి ప్రత్యేక చందస్సు కోసమే అట్లా నిర్దేశించగూడదన్నమాట. మంత్రాగణాల నాళయించటం మించుకీ మరి, అయినాపాటిగా, మంత్రాగణాలవిధానంగా అక్షరం చెప్పితే అది 'అంతర్నిర్మాణం' వివరీకమయినది.

అదిగాక, వృత్తాలతోనో, 'భాతు'లతోనో ఈ మూత్రాపద్యాలు సమావసరియవలెను. అయితే మునిగిపోయేదేమిటి ?

నిజానికి మూత్రాపద్యాల్లో పాదాలన్నింటిలోనూ మూత్రాసంఖ్య సమానంగా ఉంటుంది. 3, 4, 5, 7 ఈ అంశాల్లో ఏ ఒక దానితోనో నిశ్చేషంగా విభజింపబడుతాయి. వృత్తాల్లోగానీ, గీతాదుల్లో గానీ ఢల్లా కాదు, మూత్రాపద్యాల ప్రత్యేకత ఇదే. దీన్ని గమనించి లాక్షణికులు అక్షర 3 భవంలో సౌకర్యంతోనూ మూత్రాసంఖ్యగణాంకం కుదిరించు కున్నారు. ఉదాహరణలు 'రగద'లు. అధునికులు పయోగిస్తున్న 'మూత్రాచందము'లన్నీ ఈ రగద భేదాలే (సంపత్కుమార 1982) ఆ రగదల వద్దనే వీటికి అనువర్తిస్తుంది. కానీ కవులు ఈ గణాంకం వట్టింపుతో నుండా, 'పిచ్చుగా, పాదపు మొత్తం మూత్రాసంఖ్యను మూత్రమే చాలా వరకు దృష్టిలో ఉంచుకొని మూత్రాలని రకరకాలుగా విభజించు ంటూ రకరకాలగుతున్న, తద్వారా అయిత్ని సాధిస్తున్నారు. ప్రసిద్ధ గేయ కావ్యాల్లో వీటికి తోలెడు ఉదాహరణలు దొరుకుతాయి. అందుకని ఇక్కడ ప్రత్యేకించి చూపటంలేదు.

అసలీ గొడవ అంశాపాదానికి 'అంతర్నిర్మాణం' ఉండాలన్న, లేదా ఉంటున్నట్లు పీ కస్పిక్స్ వోపన్ తో ముందుకు సాగటంవల్లా, ఆ అంతర్నిర్మాణం గూడా గణాంకవల్లనే అని ముందే నిర్ధారించుకోవటం వల్లా వస్తున్నది. చెప్పబడిన గణాంకపయోగించినంత మూత్రాస 'గతి' కలుగదు. పేంకట పాఠ్యశిల్పర కవుల 'భావ సంకీర్తన'లోని సీస పద్యాల్లో సీసగణాలే ఉపయోగించబడ్డా కూడా సీసగతి పాటికీ కలుగ లేదు (సంపత్కుమార 1982, పే. 118) అట్లాగే అయినవర్తనా గణాంకవల్ల నిర్దిష్టపదటానికి వీలేదు. ఇదిగాక, 'మృశగతి'ని అంగిక రిస్తున్నప్పుడు ఇక 'చేపి' యేమిటి? అందువల్ల ఏ విధమయిన పద్య పాదానికిగూడా "అంతర్నిర్మాణం" మంటూ ఏదీఉండదు. అట్లే 72 వ్యాసంలో సేమ చేసిన ఈ నిర్ణయాన్ని మార్పుకోవలసిన అవసరాన్ని రామారావుగారు చేసిన అంతర్నిర్మాణ వివరణ కలిగించటం లేదు.

ఉండగా, భావంకానీ, భావాంశం (భావాంశాలు) కానీ పూర్తి కావటం వచన పద్యపాదం యొక్క భావపరిమితి అని, గరిష్ఠ-కనిష్ఠ పరిమితులంటూ గుర్తించి కూడా - '.... నిర్దిష్టమయిన' అంతర్నిత జననికానీ, భావపరిమితిని గానీ ఆయన చూపించలేదు .... అంతర్నిత ర్వాణ-భావ పరిమితులను నిర్దిష్టంగా చెప్పలేదు. కాబట్టి వచన పద్య పాదాలకిని లేవనూతోవాల్సి వస్తున్నది' అని రామారావుగారెందు కన్నారో నా కర్తవ్యం కావటం లేదు. అంతర్నిత ర్వాణం విషయం జూలై '72 వ్యాసంలోనే స్పష్టం చేయటమయిందిగదా! ఇక గరిష్ఠ-కనిష్ఠ పరి మితులు 'భావపరిమితికి' ఖిన్నమేమీ కావు.

ఇంతకీ, వచన పద్య పాద విభజనకు పద్దతి ఏమిటి? — ఇది రామారావుగారి ప్రధానమయిన ప్రశ్న. దీనికి భావం, లేదా భావాంశం పూర్తి కావటమేది వచన పద్య పాద విభజనకు ఉపయో గించే పద్దతి-అని సమాధానం. ఈ పద్దతిని మొదటి నుంచే ప్రతిపాది స్తున్నాను. నా ప్రతిపాదనకు ప్రమాణంగా ఋక్కులలోని పాద వ్యవస్థకు సంబంధించిన-

‘తేహంఋక్, యత్రార్థవశేన పాదవ్యవస్థా’

తై మినియ మిమాంసా న్యాయమూతం (2-1-85) కూడా ఉదాహ రించటం జరిగింది. ఋక్కుల్లో పాదవ్యవస్థ అర్థాన్ని బట్టి కాగా, ఇక్కడ— వచన పద్యంలో భావాని, బట్టి. ఈ అంశాలను నా వ్యాసంలో వివరించినాక కూడా, మళ్లీ ఈ ప్రశ్న రామారావు గారు వేయటం - ‘భావ, భావాంశాలను గుర్తు పట్టటానికి గానీ, పరిగణించటానికి గానీ, ప్రమాణీకరించటానికి పద్దతులేమీ లే’ వనీ, ‘భావానికిగానీ భావాంశానికి గానీ భావలో అస్తిత్వం వ్యాకరణ సంబంధాలవల్లనే సాధ్యం’ అని చెప్పటానికే వసుకుంటాను. అంతే కాదు, ‘వ్యాకరణ నిమిత్తం లేకుండా భావ, భావాంశాలను ఎట్లా పరిగణిస్తారో’ నా ఊహకు అందటం లేదు. వ్యాకరణాధీతంగా భావ, భావాంశాలను పరిగణించే మూతమేమిటి? అని ‘నూటిగా’ ప్రశ్నించ టానిక్కూడా.

ఇక్కడ స్వప్నం చేయవలసిన అంశం ఒకటున్నది. ఎక్కడ కూడా పేరు భావ, భావాంశాల అభివ్యక్తి విషయంలో వ్యాకరణ ప్రాధాన్యాన్ని నిరాకరించ లేదు. పైగా - 'వచన పద్యంలో భావాన్ని ప్రధానంగా స్వీకరిస్తున్నాం కాబట్టి, భావస్ఫూర్తిని కలిగించే పదాల కూర్పు, ఎక్కడ నిర్మాణరీతి-విధి కిందులో ప్రవేశ ముండక తప్పదు' అని, 'వచన పద్య నిర్మాణంలో భావస్ఫూర్తి విషయకంగా వాక్య నిర్మాణ రీతికి ప్రవేశం ఉంది. కాబట్టి, వాక్య నిర్మాణానికి వ్యాకరణానికి సంబంధం ఉంది కాబట్టి వ్యాకరణ రూపై కత అక్కడ కక్కడా భావగణ విభజనలో కనిపించటం సహజమే' అని కూడా వాచాత్మ్యంలో చెప్పటమయింది. అందువల్ల, భావస్ఫూర్తి విషయంలో వ్యాకరణం యొక్క అవసరాన్ని నేనేమీ కాదనలేదన్నది స్పష్టమే. ఈ 'కాదనలే' దప్ప అంశాన్ని రామారావుగారు గమనించక పోలేదు. మరి, గమనించి కూడా, 'వ్యాకరణాంశాల్ని, వీరున్నయ్యగంటున్న భావాంశాల్ని ఏకైక సంబంధం ఉంది కాబట్టి, వ్యాకరణ విరహితంగా భావగణ విభజన పాద్యంకాదని వా పమ్మకం. పాద్యమని నిరూపించాల్సిన వాద్యక సంపత్కమూర మీదే ఉంది' అనటంలో తాత్పర్యం ఏమిటో జోధనడటం లేదు.

ఇంతకూ, అసలు విషయమేమిటంటే, ఒక భావం-అదెట్లాంటి దయివా, భావలో అభివ్యక్తం కావాల్సింటే, ఆ భావ పదాల ఒకా సొక విధమయి కూర్పు అవసరం. ఆ కూర్పులోని స్థితిని, అంటే, ఆ కూర్పులో ఒకరిన పదాలగు కలిగిన పరస్పర సంబంధాలను వింగడించి చూపేది వ్యాకరణం. వ్యాకరణం వింగడిస్తున్నది కాబట్టి, ఆ సంబంధాలను వ్యాకరణ సంబంధాలంటున్నాం. మరి దీన్నే తిరగేసి చెప్పితే, వ్యాకరణ సంబంధాలవల్ల భావస్ఫూర్తి కలుగుతున్నదనటం. భావ స్ఫూర్తి అనేది ఎక్కడ ఉద్భిష్టమయివా కూడా అక్కడ ఈ వ్యాకరణ సంబంధాల ప్రసక్తి అవసరం ఉండనే ఉంటుంది. రామారావుగారు వాపై మోపిన వాద్యతలోని చమత్కారమేమిటంటే, ఈ ఉండేదాన్ని ఉండదు అని చెప్పమని నిగ్గడియటం. అయితే, ఈ సందర్భంలో గమ

నించవలసిన అంశ మొకటి భావం ఆధారంగా చెప్పే ప్రతి అంశాన్ని ఆ భావస్ఫూర్తి వ్యాకరణ సంబంధాలవల్ల కలుగుతున్న దిన్న భారం గా వ్యాకరణ విషయకమేవని చెప్పవలసినది. ఉదాహరణకు అర్థం కలిగిన అర్థాలంకారాలను పేర్కొన్నారు అంటే, ఆ అంశాలకు అర్థం స్ఫూర్తిని ఆధారం చేసుకొని చెప్పబడినయన్నమాట. మరియు, భాషలో అర్థస్ఫూర్తి ఎట్లా కలుగుతుంది! రామారావుగారి మాటల్లో చెప్పి ల్పించే — 'వ్యాకరణ సంబంధాలవల్లనే'. అయినప్పుడు 'వ్యాకరణాధారంగా అర్థస్ఫూర్తి కలుగుటం లేదు' కాబట్టి, ఆయన దృష్టిలో భాషలో 'అర్థాలంకారాలు' అనకుండా 'వ్యాకరణాలంకారాలు' అనవలసి ఉంటుంది. ఎందుకంటే, 'వ్యాకరణ విరహితంగా భావస్ఫూర్తి కలిగే వద్దతి ఉంటుంటే, అది చూపించే వరకూ వారి భావగూఢము 'వ్యాకరణ గూఢమే అవాల్సి ఉంటుంది'—అన్నారు గదా అయిన! కాని అర్థం కలిగినదూ వాటిని 'అర్థాలంకారాలు' అనే అన్నారు తప్పు, 'వ్యాకరణ విరహితంగా' అర్థస్ఫూర్తి కలిగే వద్దతిని వారు చెప్పి చూపించ లేదు. అసలు విషయమేమిటంటే, అర్థం (భావం) స్ఫూర్తికి వ్యాకరణ సంబంధాలు ముఖ్యమే కాని అస్ఫూర్తి కలిగి ఉన్నవాత ఆ కలిగిన అర్థం (భావం) ఆధారంగా ఏర్పడేవన్నీ, ఆ అర్థం (భావం) బట్టి చెప్పబడుతాయేకాని వ్యాకరణాన్నిబట్టి కాదు. అందుకని, నేను 'ఆధారపద్ధి భావస్ఫూర్తి' కలిగి ఉన్నవాత ఆ భావం యొక్క పరిమితులనుబట్టి ఏర్పడే అంశాలు భావానికి సంబంధించిన వయతయి. భావం అనేది భాషలో అభివ్యక్తమయినాక గాని ఇది భావం, లేదా ఇది భావంలోని ఒక అంశం అని చెప్పటానికి విలువలేదు. ఋక్కుల పాదవల్లవల్ల విషయంలో నేను ఉదాహరించిన అంశం కూడా ఇంతే. అర్థాన్నిబట్టి పాదవల్లవల్ల అంటే, ఆ అర్థం వ్యాకరణాధారంగా ఉంటుందని కాదు. కాగా పాద విభజనకు అర్థాని ఆధారంగా తీసుకోవటమయిందన్నమాట. అక్కడ అర్థస్ఫూర్తి ఎట్లా కలుగుతున్నదనికాదు, కలుగుతున్న అర్థస్ఫూర్తినిబట్టి పాదాన్ని ఎట్లా విభజిస్తున్నారన్నది ప్రధానం. భావ, భావాంశాలను బట్టి పాద విభజనకు ఉదాహరణంగా నేను చూపిన మూడింట రంగా రావుగారి వచన పద్యాన్ని ("అసల

తోరణం") రామారావు "మాటల కూర్పు" అంటూ పైపై వ్రాసిన పాద విభజన వాక్య నిర్మాణంలో వాక్య-ఉపవాక్య విభజన జరిగే వద్దటి సమస్యని చిరగిందవిన్నప్తులన్నారు. ఈ లెక్కన "అర్థవశేన పాదవ్యవస్థా" అన్న ఋక్యపద విభాజక అక్షరం "పాశ్చాత్యవశేన..." అని ఉండవలసి ఉండేది. కాని "అర్థవశేన..." అని మాత్రమే ఆ స్మృతం. ఇంతకూ వాక్యోపవాక్య విభజనకు ఆధారం ఏమిటి? కలిగే భావస్ఫూర్తి మాత్రమే. అందువల్ల ప్రధానమయింది భావస్ఫూర్తి మాత్రమే. కాని, "వాక్యోపవాక్య విభజన వద్దతి" కాదు వ్యాకరణ విరహితంగా భావస్ఫూర్తిని గురించి ఇంతగా వట్టుబడుతున్న రామారావుగారు, భావస్ఫూర్తి విరహితంగా వ్యాకరణం యొక్క ఉనికిని నిర్ధారించే స్మృతమేమిటో వివరించవలసి ఉంటుంది. నిజానికి భావస్ఫూర్తిని వదిలితే వ్యాకరణం యొక్క అవసరంలేదు. మరొక అంశమేమిటంటే, భావస్ఫూర్తికి వ్యాకరణ సంబంధాల పరిజ్ఞానం తోడ్పడినంత మాత్రాన, స్ఫూరించే భావం "వ్యాకరణ భావం" కాదు. భావస్ఫూర్తికి వ్యాకరణం సహాయకం-వచన పద్య పాద విభజనకు భావస్ఫూర్తి సహాయకం. భావగణ విభజనతో, పాద విభజనతో వ్యాకరణాంశాలు తోడ్పడినంత మాత్రాన అవి భావగణాలూ, వచనపద్య పాదాలూ కావటంలో ఊతి ఏమీ లేదు. ఏకాక్షర వృత్తాంతర్నిర్మాణాన్ని సమర్థించేందుకు గణిత శాస్త్రంలోని 'సెట్' సిద్ధాంతం తోడ్పడినంత మాత్రాన రామారావుగారంటున్న అంతర్నిర్మాణం గణిత శాస్త్రీయమయితుందా?

ఇదిట్లాకాగా, భావగణం లైన ఈ భావం, భావాంశాల స్వరూపాన్ని సంపత్కు మార ఇప్పటి వ్యాసంలోనైనా వివరించకపోవటం విచారకరం అన్నారు రామారావు. నేను వివరించక పోవటమేమిటి? ఉదాహరణ పూర్వకంగా ('అనంతోరణం'లోని ఒక వచనపద్యం) వివరించినాను. అయితే, 'విచారికరం' ఏమిటంటే, నేను వివరించిన భావ, భావాంశాలను వ్యాకరణ సంబంధాల వరంగా అన్వయిస్తూ మరొకరకమయిన వివరణ ఇయ్యటానికాయన ప్రయత్నించటం.

ఇక, — 'భిన్న భిన్నవచన పద్యపాదాల్లో అక్కడ భావాన్ని స్ఫురింపజేసే పదాలస్థితినిబట్టి భావగణ విభాజకరీతి ఉంటుంది' అన్న సంవత్సకమార వివరణ చాలా అసంతృప్తికరంగా ఉంది. అ స్థితి ఏమిటో నిరూపించే పరమా భావగణాల అ స్థితిని అంగీకరించలేదు అన్నారు రామారావుగారు. నిరూపిస్తాను. భావగణం ఏకపదంగా ఉంటుందా? బహుపదంగా ఉంటుందా? అన్నప్పుడు, అక్కడ ఉపయుక్తమయిన పదాలస్థితి అంటే, ఏకపదం భావాంశ స్ఫోరకమైతే ఏకపదమే భావగణం. బహుపదాల సమస్త భావాంశస్ఫోరకమయితే, అ సమస్తమే భావగణం. భావాన్ని స్ఫురింపజేసే పదాలస్థితి అంటే ఇది. అక్కడి పదాలు పూర్తిభావాన్ని స్ఫురింప జేస్తున్నాయా? భావాంశాన్ని స్ఫురింపజేస్తున్నాయా? — ఇవన్నీ భావగణవ్యూహంలో (ఏకబిద-బహుపద వ్యూహంలో) భేదాన్ని కలిగించవచ్చు. అందుకే, రామారావుగారు ఉదాహరించిన పై వాక్యం తరువాత వాప్యసరిలో — భావగణ వ్యూహంలో భేదం ఉండవచ్చుగాని, భావగణం మూత్రం ఉంటుంది.' అన్న వాక్యంఉంది. అంతేకాదు — 'భావాన్ని ఆధారంగా చేసుకుని పదాల వ్యూహంలో, వాటి కలయికల్లో ఎన్ని తేడాలున్నా గూడా అది భావగణమే. అది ఏకైకం' అనికూడా వివరించబడింది. ఈ పందర్బంలో భగణవ్యూహాన్ని ఒక ఉదాహరణంగా చూపిస్తూ, భగణం అదిలో ఉండే గురువర్ణ వ్యూహంలో వాలుగు విధాల తేడాలు (దూరము, దుంపలు, దుఃఖము, దుర్గతి) ఉన్నాకూడా, అది భగణమే అయినట్లూ, ఈ తేడాలు కారణంగా ఆ గణానికి వాలు పేర్లు లేనట్లు, భావగణ వ్యూహంలోని తేడాలను బట్టికూడా దానికి పేరు పేరు పరిగణనం లేదన్నాను. ఇక్కడ ఈ అంశం ఉదాహరించటంలో గమనించవలసింది తేడాలున్నా కూడా భగణానికి పేరుపేరు పేర్లు లేననేదే కాని మరోటి కాదు. సేమదాహరించిన గురువర్ణ వ్యూహంలో తేడా ఉన్నా 'సామ్యం కూడా ఉందనీ', "ఆ సామ్యాన్ని హేతుబద్ధంగా నిరూపించవచ్చుననీ రామారావు గారన్నారు. విజానికి ఆ తేడాల సామ్యాన్ని హేతుబద్ధంగా నిరూపించవచ్చువా. లేదా అన్నది ప్రస్తుతం

పద్యమే

కాదు, ప్రస్తుతం లేదా ఉన్నదా లేదా అని. ఏ గా, గురుప్యరూప విషయంలో “హితుబద్ధత” కూడా నిజానికి లేదు. ఎందుకంటే, అయిన నిరూపించిన వర్ణితో ‘పూర్వవర్ణాంతో’ సంబంధం లేకుండా దీర్ఘాచ్చుగానీ, హ-వ్యంభంతో మూతపడిన ప్రహస్యాచ్చుగానీ గురువు అవుతుంది’. కానీ, అంతేకాదు, ఇంకా ఉన్నది. పూర్వవర్ణాంతో సంబంధం కలిగి దీర్ఘాచ్చు కూడా గురువై తుందని ($\bar{V}$ అన్న గుర్తు లతో చాచే లేళ్ళివారు. కానీ, పరవర్ణాంతో మూతపడిన దీర్ఘాచ్చు v కూడా (అనీ) గురువే అయింది ఇంకా పూర్వవర్ణాంతో సంబంధం కలిగి పరవర్ణాంతో మూతపడిన దీర్ఘాచ్చు $U V C$ కూడా (కాన్) గురువయితుంది. అ-కా-కాన్ అనే ఈ మూడు గురువుల ‘అక్షర పరిమాణం’ ఒకేవిధంగా ఉన్నదనటానికి వీలేదు.

నిజానికి ఇక్కడ అచ్చంగా గురులఘుక్రమంతో భావగణం నిరూపించటం ఉద్దిష్టంకాదు గురు-లఘువులతో ఏర్పడే గణాల్లో లేదాల్సినట్లే. ఈ భావగణాల్లోనూ ఉంటుందని మూచించటమే ఇక్కడ ప్రధానం.

ఇట్లాగే మరోదోట కూడా చేసుదాహరించిన అంకాన్ని రామారావు పొగదీసివారు. ఒక పద్య పాదాన్ని ఖిన్నలాక్షణికులు లేండు ఖిన్నలక్షణంగల పద్యాలకు చెందిన పాదాన్నిగా నిరూపించేవిలు ఒకప్పుడు కలుగవచ్చునన్న అంకాన్ని చెప్పటానికివీలుగా, నీవ పాదంగానూ, అటవెలది పాదంగానూ విభజమయ్యే విధంలో ఉన్న ఒక పాదాన్ని ఉదాహరణగా చూపి, ఇట్లాగే ఖిన్న లాక్షణికులు వచన పద్య పాదాన్ని గూడా వేరువేరు పాదాలుగా విభజించే అవకాశమున్న దన్నాను. ఇక్కడ కూడా ఒకపాదాన్ని ఒకటికన్న ఎక్కువ రకాలుగా విభజించే అవకాశం ఉన్నదని చెప్పటానికే ప్రారాభ్యం. అయితే, ‘కవి ఉద్దేశించిన పాద విభజన ముకు ఎందుకు ప్రమాణం కావాలి? నిజమే, అక్కర లేదు’ అంటూనే—‘కవి ఉద్దేశించిన పాదవిభజన, లాక్షణికుడు చేసిన పాద విభజన ఒకటే ఎందుకవుతున్నాయి? ఇద్దరూ ఒకసూత్రాన్నే

విభజన ఉద్దేశించలేదని రామారావుగారికి రాసిపొంది కూడా సాకు తెలియదు అయితే, ఈ చూడక పోవటం తెలికపోవడానివల్ల నేను పొదపొటుంచలే అవకాశం మాత్రం నొందలేదు. ఇది ముఖ్యంగా, గమనించవలసిన అంశం. విభజకు హాజరయ్యేవాడికి ప్రశ్నించి నట్టుగా రామారావుగారి టెండు రచనని నిచ్చి పాద విభజన చేయ మన్నట్టు రాసారు. మరి, ఈ స్థితిలో నేను 'అంగారపల్లరి' విగానీ, తిలక్ 'అమృతం కురిసివచ్చా' తి' విగానీ చూడనవసరం లేదు. ఒక విధంగా చూడకూడదు కూడా. ఇక, ఇక్కడ తిలక్, రమణారెడ్డి పాదవిభజనను ఉద్దేశించినారా? లేదా? అప్పుది కాదు కావలసింది! అది వచన పద్యమయితే, -అయిందికాబట్టి, -పాద విభజన జరిగిందా? జరిగితే ఏ సూత్రం ప్రకారం? ఆ ప్రకారాన్ని బట్టి అవి సరిగా ఉన్నాయా? లేకపోతే ఎట్లా ఉండాలి? అప్పుది ముఖ్యం. (ఆ 'భాగాలు' వచన పద్యాలు అనే ఉదాహరించబడ్డాయి. వచన పద్యాలు కాకపోతే వాటి ప్రవృత్తి ఇక్కడ ఉండేది కాదు.) పాద విభజన అక్కడ ఉన్నదనీ, కానీ, ఉదాహరించిన రీతిలో వచన పద్య పాదవిభాజక సూత్రం ప్రకారం దోషం ఉన్నదని చూపించినాను.

“అమృతం కురిసివచ్చా” తిలక్ మరణించి తరువాత అచ్చయిందనీ, కవి అందులోని-‘ఏ ఖండికలో పాదవిభజన ఉద్దేశించినాడో, ఎక్కడ ఉద్దేశించలేదో తెలుసుకోవటానికి అచ్చయిన పుస్తకమే ఆధారం. ఈ ఆధారంతో చూస్తే ఇక్కడ కవి పాదవిభజన ఉద్దేశించినట్లు తోచదు. ఇప్పుడు కనిపించే పాద విభజన తిలక్ పద్యాల కావీ చేసిన వారో, అప్పు వేసినవారో చేసి ఉండవచ్చు” అంటారు రామారావు గారు.

ఇక్కడ ఒక విషయం. నిర్దిష్టప్రతి పాదన లాభారంగా నేను తిలక్ రచనలో పాదవిభజన చేసివాను. మరొకటి “అమృతం కురిసివచ్చా” తిలక్ అనలు వచన పద్యాలేవా? వచన పద్యాలు అయితేనే ప్రస్తుత చర్చ లేకపోతే వాటి సుదాహరించవలసిన అవసరం లేదు. కవి పాద విభజన ఉద్దేశించిందీ లేనిదీ నిర్ణయించటానికి అప్పుపుస్తకమేగదా

అధారం ! దాన్ని వదిలి, ఉద్దేశించింది లేనిదీ, తిలక్ మరణించినాడు కాబట్టి, సురో అధారం లేదు అయిన ఇతికుండగా అచ్చయిన వచన పద్యాల్లో పాదవిభజన తిలక్ ఉద్దేశించిందేనని చెప్పవచ్చుగదా ప్రస్తుతం అచ్చు పుస్తకంలో కవిపించే పాద విభజనలో దోషం ఉంటే, అది “తిలక్ పద్యాలు” కావీ చేసిన వారి, లేదా అచ్చుచేసినవారి వల్లవచ్చిందే కాని తిలక్ వల్ల కాదని రామారావుగారంటూనే ఉన్నారుగదా ! మరి, నేను కూడా తిలక్ రచనకు పాదవిభజన చేసి చూపిం గరువాత, “-ఆ పాదవిభజన అస్తవ్యస్తంగా జరిగింది ఇది రాతలోనూ అచ్చులోనూ జరిగే పిలుచి, అని అవనే అన్నాను నా వ్యాసంలో”. నిజానికి, తిలక్ వచన పద్య ప్రయోక్తల్లో చాలా ప్రముఖుడు. వచన గద్య పాద విభజన విషయంలో నా ప్రతి పాదాలను తిలక్ మార్చించిన సంగతి నా వ్యాసంలో రాసివ్రాసుకూడా.

ఇదిట్లా ఉండగా, “శావస్త్వం ఆధారంగా విభక్తమపు తయస్మి సంపత్కమార అంటున్న భావగదాలు అన్నిరకాల భావా వ్యవహారాల్లోనూ ఉంటే, అయినప్పు డాయన వద్దతి ననుసరించి ఒక వ్యాసంలోని వాక్యాల్లోనూ గూడ భావ, భావాంశాల వద్దతిలో పాదవిభ జన చేసి వచన పద్యంగా నిరూపించవచ్చు. అచ్చులో గాని, రాతలో గాని కవి పాదవిభజనను సూచించటం ప్రమాదంగా తీసుకొంటే, ఆ పని వ్యాసకర్త కూడా చెయ్యవచ్చు. ఇకపోతే, వచన పద్యంలో ఉండే కవితా పదార్థం దాన్ని వ్యాసాలనుంచి, ప్రకటనల నుంచి కోరు చేస్తుంది కదా అంటే, కవిత్వానికి గద్యంలో స్థానం లేదని అనాల్సి ఉంటుంది. సహజమైన పద్యాలు, రసవంతమైన గద్యం ఉంటయ్యని అందరూ ఒప్పుకుంటారు. కవిత్వం ఉన్నదల్లా చుండో విభాగం అని, చందస్సులో ఉన్నదల్లా కవిత్వ ముపుతుందని సంపత్కమార అంటూ రనుకోను” అన్నారు రామారావుగారు. నేను అను, అనుకోను కూడా కాని, ఇక్కడ కవితా పదార్థం ప్రసక్తి ఎందుకు ? వచన పద్యం వద్దం కావటానికి, అందులో కవితా పదార్థం ఉండితూనికి, లేకపోవటానికి సంబంధం లేదు. ఉండవచ్చు, ఉండకపోవచ్చు. రసహీనమయినపద్యాలు

ఉంటాయని వారూ అంటూనే ఉన్నారు. వచన పద్యం అందుకు తిన్న మేమీ కాదు. గణితం, వైద్యం పద్యాల్లో రాసిన వారున్నారు. వ్యాసా అను కూడా పద్యాల్లో రాసినవారూ ఉన్నారు. “పోస్ట్” అట్లా రాసినా ఉంటారు. అందువల్ల వ్యాసకర్త తన వ్యాసం వచన పద్యంలో రాస్తే మునిగిపోయేదేమీలేదు. గ్రంథపత్ని వచన పద్యాలుగా నిరూపించ నచ్చు. ప్రకటనల్ని పాఠ్యపద్యాలుక పద్యాల్లో మూర్ఛిం రాయటానికి వీలేదా? ఎందరురాయరు! వచన పద్యం “పద్యం”. పద్యం వాహ్య స్వరూపం కవిత్వా పదార్థం, గనం మొదలయిన యన్ని అంతరితాలు. ఇది లేని పాఠ్యపద్యాలుక పద్యాలున్నట్టే, వచనపద్యా అూ ఉండవచ్చు. అందువల్ల కవిత్వా పదార్థం ఉన్నా, లేకున్నా వచన పద్యం వచనపద్యమే. అయితే అది వచన పద్య పాదవిభాజక మూలానికి ఒదిగితేనే వచన పద్యం. కాకపోతేకాదు. వచన పద్యం ఈ విధంగా ఒక విధమయిన చందో రూపం, అంటే.

1— శ్రీ పంచక్కుమళ ఇప్పటి వ్యాసంలోపైగా వచన పద్యాన్ని అంతర్నిర్మాణమూ, బాహ్యపరిమితి ఉన్న పాదాలుగా విభజించటానికి స్పష్టమయిన గ్రంథపాదన ఏదీ తెలియలేదు. అయిన ఉన్నయ్యంటున్న భావగణాలు వ్యాకరణాశాం మీదనే ఆధారపడై కనుక, అవి వ్యాకరణ గణాలే అవుతై. అయిన భావగణ పద్ధతికి వచన పద్యాన్ని గద్యం నుంచి వేరుచేసే శక్తి లేకు* - అన్నారు రామారావుగారు దీనికి సమాధానాలు నా పూర్వ వ్యాసంలోనూ ఉన్నాయి. ఈ వ్యాసంలో ఇంకా స్పష్టపరచటమయింది. అంతర్నిర్మాణం గూర్చి మొదటి నుంచి నా అభిప్రాయం స్పష్టమే. బాహ్య పరిమితి విషయం గణితకవిత్వ పరిమితి అన్న ధోరణిలో వారూ గమనించినారు. నేనూ స్పష్టికరించినాను. నీటానికి బాహ్యపరిమితి కాగింది. పాదపరిమితి, భావగణా (భావాంశా)లను వ్యాకరణ గణాలనగూడదనీ, భావగణాలే అనాలని కూడా ఈ వ్యాసంలో స్పష్టపరుచబడింది. - “ఒక వ్యాసంలోని వాక్యాలు గూడ భావ భావాంశాల పద్ధతిలో పాద విభజనం చేసి వచన పద్యంగా నిరూపించవచ్చు” వని వారే అంటు

నాగారు. మరి 'భావ-భావాంశాల వర్ణనలో పాద విభజన' చేసినప్పుడు అది గద్దర్ మండి వేరు కాక మరేమిటి? గద్దర్‌ని పాద విభజన ఉండదు అంటే, అది గద్దర్ కాదు పద్మమయమిది. పాద విభజన అప్పటి ఉండేది చాటివే. ఇక్కడ ఒక చిన్న విషయం. వ్యాసాన్ని 'వచనః పద్మం' నిరూపించవచ్చు నవ్యా రాయన. మరి సాంప్రదాయిక చందస్సుల ననుసరించి, వ్యాసాన్ని ఇరివయ్యారేసి అతని అంశాలుగా (అంతకు తక్కువగా కూడా) విభజించి వచనమే వృత్తాలుగా నిరూపించవచ్చు. ఈ కథంగా ఈ నాటి వచన పద్యాన్ని 'విషమ వృత్తం'గా పరిగణించవచ్చునని ఒక మిత్రుడు మూచించిపోయింది. మరి దీని కీమసాలే! కాని, ఈ కేంద్రా వాదానికి నేనే. కాబట్టి వ్యవహారంలోని పద్యాలకు అవచయవ పద్ధతిని నివృత్తం చేయటం అవసరమయింది-చేయటమూ అయింది.

తమ వ్యాసాంతంలో రామారావుగారు వచన పద్య పాద విభజన నిరూపించటంలో నేనెక్కడ చిక్కు అన్నీటికి (నిజానికి అవి చిక్కు అయితే) - 'కారణం' మనకు ప్రసిద్ధంగా ఉన్న చందస్సంప్రదాయంలో ఎక్కడో చోటు వచన పద్యానికి చోటు కల్పించటం కోసం ప్రయత్నించటం. వీటి రకమయిన చందస్సు, గణవిభజనా ఉన్నయింటే వచన పద్యానికిదో గౌరవం అదనంగా వస్తుందనుకోవటం - అన్నారు. వచన పద్య పాదవిభజన నిరూపించటానికి ఋజువయిన మార్గాన్నే అనుసరించినామో తప్ప, నేను చిక్కులేమీ పడలేదు. గమనించవలసిన అంశమేమిటంటే, వచన పద్యానికి చందస్సంప్రదాయంలో నేనుగా చోటు కల్పించటానికి ప్రయత్నించలేదు. మౌఖికచందస్సులను దాటివచ్చి, తనంతట తానే వచనపద్యం చందస్సంప్రదాయంలో చోటు చేసుకున్నది. చందస్సంప్రదాయాన్ని కేంద్రంగాంచి, చందస్సురూపంగా దానికి వ్యాప్తి తెచ్చినారు తప్ప, గద్దర్ ప్రయోగం కాదు. కాగా, నేను చేసింది చందస్సంప్రదాయంలో వచన పద్యం కామగం చేసుకున్న చోటు యొక్క

స్వరూపాన్ని సృష్టించేయటమే. ఇక పోతే, చంద్రాస్సూ, గణ విరజనా ఉన్నంత మూత్రాన ఏ 'వద్యా'నికి 'అదవపు' గౌరవం రాదు. ఆ పద్యంలో శక్తి ఉంటే వస్తుంది. ఇక, వచన పద్యం యొక్క చందస్వరూపాన్ని నేను సృష్టించేయటంవల్ల దానికి 'అదవగా' గౌరవం వస్తే, దానికి అభ్యంతరం ఎందుకుండాలె?

కాగా, నేను వచన పద్యానికి నిరూపించిన అక్షరం, చూపిన పాదలద్వితా, పాదరఖాసరితీ-వీటి సమసరించి 'వచన పద్యం' పద్యమే అయితుందని, పాదలద్విత లేని గద్య విభాగంలో చేదనీ 'వచనపద్య' పరిశీలకులకు మనవి చేస్తున్నాను.

(భారతి, మార్చి 1978 పే. 16-27)

పద్యం, గద్యం, పదన పద్యం పుగైరా

-చేటూరి రామారావు

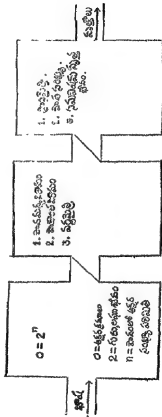
'పదన పద్యం' పద్యమే అనే విశ్వాసంతో శ్రీ సంపత్కుమార ఒక గద్యపద్య ప్రయోగం చేశారు. ఒక చాళుఖ్యుని చాళుక్యులకు భావ భావాలను పద్యరీతిలో ఎందుకొకడైనా చేసి పదన పద్యంగా నిరూపించ వచ్చునని నేనూ డానికీ అంగీకరిస్తానే ఈ కింది విధంగా ప్రశ్నించారు. "మరి సాంప్రదాయక చందనాలకు వరుసగించి పాపాన్ని కిరి అలా రాబుడా (అంతవరకు నూడా) విశేషించి విషమ పృథ్విలుగా నిరూపించవచ్చు. ఈ విధంగా ఈ వాటి పదన పద్యంపై విషమ పృథ్విగా పరిగణించవచ్చునని ఒక ముగిసిండు సూచించినారు. మరి దీనికి ఏమనాలి?" దీని అర్థం ఏమిటంటే గద్య పద్యాన్ని వేరు చేసే శక్తి భావగల పద్యాలే అని మాట నిజమే అయినా, ప్రాచీన చంద స్పృహంతానికి నూడా ఈ అవస్థ ఉన్నదని ఇది నిజమైతే ప్రాచీన చందస్సంపదాయం ఈ మేదకు లోపభూయస్థం కావాలి. ఏ చంద స్పృహనూ గద్య పద్యాన్ని వేరు చెయ్యలేకపోతే, దాని ప్రభావమే ప్రయోజనమే చెల్లితప్పట్టు. ఈ దృష్టితో ప్రాచీన చందస్సంతాన్ని పరిశీలించాల్సిన అవసరం ఉంది. ప్రాచీనుల చందస్సంతాన్ని ఈ కింది పద్యాలలో ఒక పృథ్వి విరాజితం యంత్రంగా ఉపహేయిస్తాను. ఇట్లాంటి యంత్రాన్ని ఇదే పద్యంలో పాశు ఉపహే దారనినా ఉద్దేశం కాదు. పాశు నిర్ణాంతాన్ని ఈ యంత్రం ద్వారా వివరించటం సాధ్యం అని ముత్రమే. ఇట్లాంటి నిజమైన యంత్రాన్ని విర్మించవచ్చునని నూడా నా ఉద్దేశం కాదు. ప్రాచీన చంద స్పృహంతాన్ని అర్థం చేసుకోవాలి ఈ ఉపాయంత్రం వసాయాలి అని ముత్రమే.

మల్టీ ఇన్స్ట్రక్షన్లు

పాఠశాల విద్యార్థులు

పాఠశాల విద్యార్థులు

పాఠశాల విద్యార్థులు

ఈ సంక్రమణి మూడు భాగాలున్నవి. 1. పాదోచ్ఛ్వాసి విభాగం, 2. పాద వియమ విభాగం, 3. పాదాంత విభాగం. మొదటి అర అక్షరగ్రకమాల్ని ఉత్పత్తి చేస్తుంది. ఇందులో అర పాదాలకు అంతర్నియమాను విధిస్తుంది. మూడో అర సమానమైన పాదాలను వీరుగాని ప్రాస నియమంతో అంధిస్తుంది. వివరము వృత్తా లోను సంగ్రహించిన నియమాలు ఈ క్రింది రీతిలో ఉన్నవి. ఈ యంశానికి ముడిచేరుకు భావతో వాక్యాలు, వివరికి ఉత్పత్తి అయ్యేవి వృత్తాలు. కానులు, ఉప కానులు, మాత్రం భంగిమలు, ఈ యంశం నరిపోదు. అక్షర చందస్సులకు మాత్రమే ఇది వర్తిస్తుంది.

అక్షర భేదాల సంఖ్య (గురు-అక్షువులు)ని, ఇది స్థిరాంశం పాదంలో అక్షరాల సంఖ్య 1 మంది నిరి పాదా ఉండొచ్చు. 28 అక్షరాలకు మించిన పాదాలున్న అయ్య గాహి (30) అయవిభాతి (34) అయవారి (37) వంటి వృత్తాలను పేర్కొనటాన్ని అక్కి చూపే పాదంలో అక్షరాల సంఖ్య మీద గణన పరిమితి విధించటం ప్రచీనమి యిది కాదని ఊహించవచ్చు. కాని 28 అక్షరాల సంఖ్య వరకు మాత్రమే పేర్లు చెట్టారు. అంతకు ఎక్కువ ఉండటాన్ని వాళ్ళు విస్మయించలేదు. ఒక్కో చందస్సులో అక్షరగ్రకమాల సంఖ్య "2 to 1 to Power of n" అనే గణిత సూత్రం మీద ఆధారపడి ఉంది. పాదంలో ఎన్ని అక్షరాలుంటే అన్ని పాళ్ళు అక్షర భేద సంఖ్యలు క్రమంగా పెట్టిస్తూ పోతే పాదంలో అక్షరగ్రకమాల సంఖ్య వస్తుంది. అనే ఒక్కో చందస్సులో పుట్టే వృత్తాల సంఖ్య. పదోచ్ఛ్వాసి విభాగం చేసే పని ఇది. ఈ వధిలో 28 పాదంలో అక్షరాల సంఖ్య అయితే 134217728 అక్షరగ్రకమాలు (ఇది మొత్తం సమస్త వృత్త సంఖ్య కూడా) పాద్యమవుతే. కనుక వృత్తాలను వదిలిపెట్టే సంఖ్య ఇంకా పెరుగుతుంది.

“ప్రసారము వలన ఇన్ని కోట్ల వృత్తములున్నట్లు తెలిసినను, ప్రయోగముతో నున్న మొత్తము వృత్తాల సంఖ్య అత్యల్పము. నంద,

వంద యేబది మించకపోవచ్చును". (సంవత్సరము 1967) ఈ ప్రయోగంలో ఉన్న 100 లేక 150 పద్యాలకు అక్షరాలు పెరిగే వుండవచ్చును గదా! ఇది, కోట్ల వ్యత్యాసం అవసరంగా ఉన్నట్లుగా ఎందుకు అనే సందేహం రావటం సహజం. ఉన్న పద్యాలకు అక్షరాల చెప్పటం పరిమిత లక్ష్యం. భావలో సార్థమైన పద్యాలన్నీ అట్లా అటోమేటిక్ గా అక్షర నిర్ణయనం చేసే యంత్రంగా ప్రాచీను భారతీయ భాషలు చందశాస్త్రాన్ని పరిగణించారు. దీన్నే అర్థోగమం అంటారు. ఈ లక్ష్యం భాషా శాస్త్రంలో వచ్చిన బహుళేటివ్ సిద్ధాంతం అక్షరాల వంటిది. ఒక వ్యవహార ప్రయోగించే వాక్యాల సంఖ్య పెరిగినప్పుడు అక్షరాల అక్షరాల అనంతమైన వాక్యాలను ప్రయోగించగల దక్షత ఉంది. ఇది ఆశయ నిర్ణయించుకున్న అమూల్య వ్యాకరణం ఇచ్చిన శక్తి. నిర్దిష్టాంశాల మైన అవధులు ఉండటంవల్ల వ్యవహార ప్రయోగించే వాక్యాల సంఖ్య ఎప్పుడూ పరిమితమే. ఇట్లాంటి అవధి వాక్ ప్రయోగ దక్షత ఇచ్చిన అమూల్య వ్యాకరణానికి మూల గుణాన్ని వ్యాకరణ లక్ష్యం. ఇట్లాంటి దక్షతను ప్రతిభ అని వాక్ ప్రయోగాన్ని ప్రవృత్తి అని తెలుగులో వ్యవహరిస్తున్నాము. కేవలం ప్రయోగించిన వ్యత్యాసం అక్షరాల చెప్పటం కాకుండా భావలో సార్థమైన వ్యవహారానికి అటోమేటిక్ గా అక్షర నిర్ణయనం చేసే సిద్ధాంతంగా చందశాస్త్రాన్ని ప్రాచీనులు పరిగణించారు గనుక వీరి సిద్ధాంతాన్ని కూడా బహుళేటివ్ సిద్ధాంతంగానే గుర్తిస్తున్నాము.

సార్థమైన అన్ని క్రమాలును వద్య భేదాలుగా చెక్కగడితే గద్యానికి పద్యానికి భేదం ఎక్కడ? ఏ వాక్యం తీసుకున్నా ఏదో ఒక అక్షర సంఖ్య ఉంటుంది. ఉదా. ఒక అక్షర క్రమం ఉంటుంది. ఇట్లాంటివి వాడుకుంటూనే ఉన్న అక్షర క్రమాలు గల పాదాలతో విషయవృత్తం అవుతుంది గదా? అట్లాంటిప్పుడు ఏ వ్యాసాస్పృహనా ఆ పద్యంలో పాద విభజన చేసి విషయ వ్యాసాలుగా నిరూపించటానికి వీలు లేదా? ఇది సంపత్కు మూలగా ఉన్నదే ప్రశ్న. ఇంత బహుళేటివ్ సిద్ధాంతాన్ని ఉపయోగించిన చందశాస్త్రీయ భాషలు మాత్రం ఈ ప్రశ్న కట్టి ఉండదా? అందుకే వ్యవహార నిర్ణయంతో మిగతా భాషలు,

[illegible]

విజాడకర్త స్వర్ణాచార్య వ్యక్తాబ్జం బాహ్యజ్ఞాన విభజించవచ్చు. కాని ఒక పుష్కరావళివలె అట్లా విభజించటం సాధ్యం కాదు పాదాంత విరాగుం చివరికంటా వరివడదు. లేవలం ఒక అక్షరంతో గాని, రెండవరాతిలో గాని అంతపెద్దయ్యే మంటలు ఎవ్వి ఉంటు? 'ప్రేమా' రెండవరాతివగానే తెలుగులో ప్రాచీనమైనది అనేది ఒకటి అడుగుంటుంది. వది అక్షరాంతలోస్తున్నే పాద వరిమిడిని పోలిస్తూ విషమ వ్యక్తాబ్జ పద్ధతించవచ్చు. కాని పాదాంత విరాగుంగాని, ప్రాచీనమైనది గాని తెలుగులో ఒక చా-పాటి. అప్పుడు విరాగుంచటం సాధ్య మౌనంబుంటుంది. ఇక్కడ గుర్తించాలి, వీరయ మంటుంది ఈ వ్యక్త నిర్మాణ యంత్రంలో కొంత వియమాలా పెట్టకపోతే విలువి ఉంటుంది. అట్లాంటి విలువడటం వల్లనే తెలుగు మాత్రం యంత్రమైనది ప్రాచీనమైనది అని కొంతగా వేరుపోగలిగారు. అట్లాంటి వియమాలకు విలువ, అంత వరకూ పుష్కరావళి వ్యక్తాబ్జం నిరూపించే అవకాశమే లేదు. వడపోత వియమాలా ఉండటంవల్ల ప్రాచీన చంద

గురువే అవుతుందని, ప్రాసాద్యు పరవ్యంబునలో మూలబద్ధమౌదు మాత్రమే గురువు అవుతుందని నా ఉద్దేశం. 'పై హ్యక్షరణం' అక్షరాలు (Syllables) ఆధారంగా చేసుకొని చెప్పినా, అయితే పాట కొన్నిటిని పదిలేకావనుకొని ముప్పక్క మూర వాటిని పోగొడాయ. అందులో తప్పులేదు గానీ, ఆ పోగొడాయి అవసరం లేదు. అది పంథ ర్యంలో గురు అను నిర్ణయంలో పాగుబడత లేదన్నది పంథగమ్యమార. అట్లా ఎందుకనుకుంటున్నారో నా కర్ణం కావటం లేదు నేననుకుంటున్న పానుబద్ధతను కోంటెం పోలిస్తాను.

అయ్యలో ప్రాసగ్గ దీర్ఘ ఫలలున్నై. అర్ధసారి ఉచ్చారణలో మనం ప్రాసాద్యులును కుంటున్నా, దీర్ఘాచ్చులునుకుంటున్నా, అలా కన్నా దీర్ఘంగా వినిపించవచ్చు. దీర్ఘాచ్చులునుకుంటున్నా, అర్ధసారి పాద తరతమ భేదాలుంగవచ్చు. అందువల్ల వీటిపై ఆధారపడ్డ గురు అను నిర్ణయంలో వ్యత్యయం రాదా అనే ప్రశ్న. అవటం సహజం. ప్రాసగ్గ దీర్ఘ స్వరభేదం భావంలో పైకలాడితే రియాతి? మీద ఆధారపడి ఉంది ఇది ఫిజిల్ రియాతితో భేదించవచ్చు. అలాటి రెండు ఉదాహరణ లిస్తాను.

తెలుగులో నాట - ఎంత అనే మాటల్లో మొదటి మాటలో పదార్థి, వ్యంజనాన్ని, రెండోమాటలో మహ్యతో సూచించిన వ్యంజనాన్ని ఒకటిగానే గుర్తిస్తున్నాం. (స్పృగ్వింశముందు అనునాసిక వ్యంజనాన్ని, మహ్యతో సూచించడానికి కారణం ప్రతిక్షిప్తిలే. వీటిమధ్య భౌతికమైన ఉచ్చారణ భేదం ఉంది. మొదటిది దింపమూలీయం, రెండోది దంత్యం అయితే రెండుచోట్లం రెవర్గానునాసికంగానే పరిగణిస్తున్నాం. అట్లాగే మనం వ్యర్థాలుగా పరిగణిస్తున్న వర్ణాలు కొందరి ఉచ్చారణలో ఊహాలు కావచ్చు. ఉదా: ఫలితం, కథం. మనం ఉభయోష్ఠాలుగా పరిగణిస్తున్న వర్ణాలు కొందరి ఉచ్చారణలో దింతోష్ఠాలుగా వినిపించవచ్చు. ఉదాహరణకు ఎ, అ, మ లు రెండు పెదాలు మూయటానికి ఇబ్బంది ఉన్న వ్యవహారాల ఉచ్చారణలో దంతోష్ఠాలుగా వినిపించవచ్చు. ఈ వ్యవహారాల తెలుగు భాషకుదేసే వర్ణ నిర్ణయంలో ఈ భౌతికమైన భేదాలు అద్దురావు.

సైకలంతిగం శా పద్ధం దింతప్రమే. శా పద్ధం పుర్యమే. వ, వి, మలు ఉభయమైతే. ఇక్కడ తప్పింపుత ప్రవర్తితేను. ఇది పాదుబద్ధమే పద్ధయమే. అట్లాగే గుడి అమం నిర్ణయంగాం. గుడి అమం భేరం అమం అదురాం పుష్పానానికి సంబంధించింది. అమం పాదుబద్ధమే నిర్ణయం చేసేటప్పుడు సైకలంతి రయాలి టినే కనిగించాం. గుడి అమం నిర్ణయం ప్రాచీనమే మత ప్రదా అమం ముఖాన పాటిని పుష్పానానానికి సూచకంగా గ్రహించబడదు.

నేను ప్రశ్నించగం ప్రశ్నించిన వివరాలును నేను అంగీకరించినట్లుగా అవినీతిమూల సంపత్తిమూల. అయితే, నేను విభజించిన కిటికీగూర్చి అమం రామగారు వీరు అనలేదు కాబట్టి నా విభజన సరిగానే ఉంటుందో అని అడగారు. వదన వద్యం అడగి కితవనకు నిర్ణయించి పరిశీలించిన పాదం నేను, అయిన గానీ, సంగీతరంగాని చేసే పాద విభజన. ఎట్లా అంగీకరిస్తాను? అమం అంగీకరించటం, నింపుతించడం అనే సమస్యనుడా రాదు అంగీకరిగం తేనీ విభజన, తప్పు కాదు, ఉప్పు కాదు.

వద్య విభజనలో ఉన్న ప్రవిధాన్ని గురించి తెలుసు, చంద్ర శేషమ గురించి ప్రస్తావించాను. సంపత్తిమూల దాన్ని సేవగ్గరించిన అర్థంతో గ్రహించలేదు. వద్య విభజనలో వివరణం P. 4.4 తెలుపుచి. ది "పున", కాదా అనే దృష్టితో నేను పరిశీలించాను. ఈ విషయాన్ని ఎప్పటికీ అలియ తెలుసుకుంటే అంగీకరిగం వివరణం ఉంది అంగీకరిగం తెలుసుకుంటే అట్లా కనిగిస్తుంది పరిశీలన.

1. ఇంట్లో వియ్యం గేవని మం అనడం గొట్టెలు చేసింది.

అమం అంగీకరిగం తెలుసుకుంటే. అ అర్థాలు కింది పాక్కల్లో పుష్క మాయస్తే.

2. ఇంట్లో వియ్యం లేవు కాబట్టి మా అవిడ గొట్టెలు చేసింది
(హావద్దం)

3. “ఇంట్లో నియ్యం లేవు” అని (నాతో అని) మా అవిడ
కొట్టెలు చేసింది. (అనుకరణార్థం)

ఈ రకమైన ఖిన్నార్థక వ్యాకరణం ప్రెడిక్టు చేస్తుంది. మొదటి
అర్థం ౩.౩.౩ అనుభావమనిచి ఏన్నట్లైతే రుచిగా అనుభవించ
టం వల్ల వచ్చింది. (అనుకరణలో వచ్చింది మొదటికి వచ్చి అను
భావం నివృత్తి రూపాల ముందు వికల్పంగా లోపిస్తుంది) రెండో
అర్థం అని వి అనివృత్తిమైన అవయవ సూచకంగా గ్రహించటం వల్ల
వచ్చింది. అనుభావమనిచి నివృత్తిమైన వ్యాకరణ శ్రీయం అవయవ
సూచకమైన అని ఒకే రూపంలో ఉండటంవల్ల ఈ అర్థభేదం వచ్చింది.
నీర్దిష్టమైన వ్యాకరణ మూలకాలమీద వ్యాకరణం అధ్యాపకం ఉండ
టం వల్ల ఈ ఖిన్నార్థకతను ప్రెడిక్టు చెయ్యగలిగింది. కాని ఈ రెండు
వాక్యాన్ని పరిశీలించండి.

4. సీత అలంకరించుకొని మా ఇంటికి వచ్చింది.

ఇక్కడ సీత పాశ్చాత్య పద్ధతిలో అలంకరించుకొన్నదా? ప్రాచ్య
పద్ధతిలో అలంకరించు కొన్నదా? ఉత్తరాది పద్ధతిలో పుడిమీసు
కున్నదా? దక్షిణాది పద్ధతిలో పూరిత వేసుకున్నదా? అనే విషయం
వ్యాకరణం చెప్పలేదు. వీటిల్లో ఏ అర్థమైనా రైటుకావచ్చు. లేక
ఇంకేదైనా కావచ్చు. సీత అనే అమ్మాయిని చూస్తే తప్ప ఏదీ
యమూ చెప్పలేము. ఇది వ్యాకరణం చెప్పలేని పని. అందువల్ల
ఇక్కడ (స్మాతపద్ధతిమైన) లేదు. ఈపద్ధతిలో సంవత్సర మార
ఉదాహరించిన “మధుర మధురమైన మామిడిపండ్లను” పరిశీలించాను.
ఇది సీతభాగమూ, అటువంటి భాగమాలేదీ మనం ప్రెడిక్టు చెయ్యచ్చు.
అంటే “రెండిట్లో ఏదో ఒకటిగా మూత్రమే విశతించటానికి వీలున్నదని
చెప్పవచ్చు. వచన పద్య పాద విభజనలో ఖిన్నత్వం అట్లాంటిది కాదు.
దీనికి నిర్దిష్ట మూలాలు లేవు ఇంకా స్పష్టంగా చెప్పాలంటే “మధుర
మధురమైన మామిడి పండ్లను” విశతించటానికి వచ్చు ఖిన్నపద్ధతులను మనం
ముందుగా చెప్పవచ్చు. చందశాస్త్రం అందుకు సాయపడుతుంది.

పాద విభజన లేకుండా రచన వచన విధాన్ని ఒకరికి పాద విభజన చెయ్యమని ఇచ్చే అతను ఏదో పద్ధతుల్లో చెయ్యటానికి పిలువతో ప్రెడిక్టు చెయ్యగలమా? అతను విభజన చేసే తరువాత మాట్లాడుతూ ఎందుకు చేరావంటే భాగం చెప్పగలడా? అందుకే సంపత్కు మార అచ్చుతోకాని రాసతోకాని పాద విభజనను మూలించాలంటుంది. అంటే అట్లా ప్రెడిక్టు చెయ్యటానికి పిలువేదని పాఠంగీకరించినట్లు. వచన పద్యంలో కూడా అట్లా ప్రెడిక్టు చెయ్యటానికి పిలువేదని, అందుకే ఆ విభజించేవాడు ఈ ప్రెడిక్టు చేసేవాడూ భావగణానామ ఎటువంటిని ఉండాలని పండిత సంపత్కుమార వాదానికి బలంపెచ్చేది. ఆ భావగణానామ గుర్తుచేసేటం ఎట్లా అనేది సేరే ప్రశ్న. సంపత్కుమార దాన్ని గురించి ఎట్లాగూ పేరే ఆలోచించాలి. సేమజ్ఞించిన దాన్ని సంపత్కుమార గ్రహించలేదు అందుకే “ఇక్కడ పేగు పేలుగా విభజించేందుకు గల అవకాశం ప్రధానంగాని లేండు విధాలుగానా? మూడు విధాలుగానా? అన్నది ప్రధానం కాదు” అనిరాశాదు. ఎన్ని విధాలుగా అన్నదికూడా ఇక్కడ ప్రధానమే. ప్రెడిక్టు చెయ్యటమంటే అదే. స్మృతబద్ధమైన వైష ఉన్నప్పుడు ఎన్ని విధాలుగా విభజించటానికి పిలువో? ప్రెడిక్టు చెయ్యచ్చు. మధుర మధురమైన మామిడి పండ్లను (కాకుల్లో) రెండు విధాలుగా మాత్రమే విభజించటానికి పిలువేదని. వచన పద్యానికి స్మృతబద్ధత లేదుగనుక అట్లాంటిది సాధ్యం కాదు. ఒకవేళ ప్రెడిక్టు చేస్తే వ్యాకరణాంశాలను బట్టి చెయ్యవచ్చు అప్పుడది ఛందస్సుకు సంబంధించినది కాకుండా పోతుంది.

ఇక భావగణానా దగ్గరికొస్తే వాటిని వివరించానంటున్నారు సంపత్కుమార, ఆ వివరణ దాదాపు ఉన్నాను. ‘అవల తోరణం’ అనే రూపంలో ఇది భావగణం. ఇది భావాంశం అని చూపించిన మాట నిజమే ఎందువల్ల ఇది భావగణం, ఎందువల్ల ఇది భావాంశం అనే ప్రశ్నలు పాఠ సేమకొలేదు. నేను చేసిన వాటికి సమాధానా లియ్యలేదు. “ఇక్కడ భావం పూర్తి అవుతున్నది. ఇక్కడ భావం ముగిస్తున్నది” అనే వాటిని సంస్కృతీకరమైన సమాధానాలుగా నేను గ్రహించలేను. ఇది ఇంకేవంటే నేను చెయ్యగలిగిందేమీ లేదు. ఇక

వాదాలు అంతటితో అగిపోవటం తప్ప మార్గాంగుల లేదు. ఇంకను పూర్వం అందఱు చెప్పిన వాళ్లు ఇట్లాంటి ప్రశ్నలు వేసుకున్నారు. ఆ గొప్పికో అందఱు చెప్పారు. ఎవరిని సుపం అన్వయించునో విచారణచేయు. అందువల్ల అవి శాస్త్ర ప్రతిపాదనలుగా విలక్షణమగుట - అవి సమగ్రమా? అపసమగ్రమా? అనేది వేరే ప్రశ్న.

సద్భాసికి పాదబద్ధత అనేది ప్రధానాంశం అని సేమిగర్వవచనం అంగీకరిస్తున్నాం. ఆ పాదబద్ధత ఎట్లాంటిది అనే అంశంపేరనే భేదిస్తున్నాం. పాదవ్యవస్థను అర్థం చేసుకోవటానికి అంతర్నిర్ణాయకమైనా కావ్యపరిమితి అనే అంశాలను ప్రతిపాదించాము. నిజానికి మాటలా మూలమే సేమి శాస్త్రంగా ప్రతిపాదించింది. ఈ భానాలూ పూర్వం నుంచీఉన్నవే. తేకపోతే ఒక పాదంలో అందఱు క్రమాన్ని గురించిగాని, గదా క్రమాన్ని గురించిగాని, ఫలాని అతరం ఫలానినీ ఉండాలని గాని, ఫలానిది కాకూడదని గాని చెప్పటానికి కారణం కనిపించదు. పాద వ్యవస్థకు అద్భుతమే దండకం ఒకటుంది. అక్కో గదాల్ని పాదంగా పరిగణిస్తే పాద వ్యవస్థను దానికి కూడా అన్వయించవచ్చు. మాలికా వృత్తాలకు దండకానికి వేడం (తెలుగులో) ఒక శబ్దం కనిపిస్తున్నది. దండకానికి ప్రాసనియమం లేదు. ప్రాసనియమం లేని మాలికా వృత్తంగా దండకాన్ని పరిగణించవచ్చు. అంతర్నిర్ణాయ విషయంలో ఏకాకర వృత్తం లొంగదు. ఒక శబ్దం తనలో కాదు అంతర్భాగం కూడా అపుకుందన్న గణిత శాస్త్ర ప్రతిపాదనకు దీని కన్వయించవచ్చు - గాని దానివల్ల సాధించగలిగిన ప్రయోజనం విషయంలో నాకు పుష్కమైన అభిప్రాయంలేదు. అందువల్ల పై రెండు చందో భేదాలను అపవాదాలుగానూ, వాటి గురించి సేమి చేసిన మూలసలు తాత్కాలికమై వదిలొక్కటావాలి.

సేమి ప్రతిపాదించిన శబ్దాన్వయపరిమితి విషయంలో సంపత్కమాగకు పేరీలేదు. అంతర్నిర్ణాయ విషయంలోనే అభ్యంతరం చెబుతున్నారు. నిజానికి అభ్యంతరం జెప్పిన అవసరంలేదు. అంతరి

తెలుగు క్రియల్లో రొప్పింటికి నిన్ను-తిన్నాల్లో నన్నుమాట
 చేదాటను చాటి వర్ణ మయోగనాని, ఇట్టి విగ్ధయ్యచరిత్ర. అట్లాంటిది
 పై న్నగ్రతంతో చెప్పిన క్రియలు ఈ దూరభేదాని, ఎరిగిగి నోద
 రాలు 'ముక్తు' అనే పుణేతాతో మాలింపబడియి. ఈ 'ముక్తు' పేటికి
 పంజీతమో వ్యాకరణంలో ఇంకోచోట చెప్పబడింది. ఈ 'ముక్తు' అనే
 పంజీతం లేకుండా చెప్పకూడదా అంటే తప్పకుండా చెప్పబిచ్చు.
 అయినా వ్యాకర్త సంక్షిప్తతనే వరింగి 'ముక్తు' అనే పంజీతం
 వాడాడు. నిజానికి ఈ 'ముక్తు' ఏమిటో తెలుసుకోవాలంటే పేరే
 స్మృతాలు వెతుక్కువాలి. అరకంగా చదవగల తొల్లక రూడా
 ఉంది. అయినా ఈ పంజీతాన్ని వాడటం వల్ల ఒక్కకర్త సాధించేదేమి
 టంటే కాత్త సంక్షిప్తత. అదే ఏకైక పద్ధతిలో చెప్పటం. నిన్ను పరిప
 రాల్లో జరిగే మాయల్లో ఉన్న "ఏకత"ను ఈ సాధించుకొరా
 వర్ణకరచిహ్నం. ఈ పరిపరాని కలిపి కలిగించే మాయ ఒకటే
 నన్ను విషయం తెలియ పరచటానికే ఈ మూత్రం ఇట్లా రాయబడ్డది.
 'ముక్తు' అవతరంలేదని ఎవరైనా అందించవచ్చు. సాధారణీకరణ
 (అవతారిక)ని సాధించ దల్చుకున్న వ్యాకర్తగిది అవతరమే.

ఈ దృష్టితోనే లేదు గదాల అవతరాన్ని పరిశీలిచాను.
 వృత్తాల అవతార్ని గదాలతోనూ చెప్పవచ్చు. అవతర క్రమంతోనూ
 చెప్పవచ్చు. గదాలతో చెప్పటంలో సంక్షిప్తత లేదా అంటేమామూలు
 దృష్టితో ఉందిగాని కాత్త దృష్టితో లేదు అవతర క్రమంతో చెప్పిన
 రాని కన్నా గదా క్రమంలో చెప్పటంవల్ల వృత్తాల్లో సాధించే
 'అవతారిక' లేదు. అంటే ఒక్కటి సంక్షిప్తత కాత్త సంక్షిప్తతకాదు.
 అందువల్ల వృత్తాల అవతర్నిర్యాదాన్ని చెప్పటానికి గదాల అవతరం
 లేదంటే గదాల సాయంతో చెప్పలేమనికాదు. అట్లా చెప్పటంవల్ల
 సాధించేకాత్త సంక్షిప్తత లేదని, కాని తామల విషయంలో అట్లాంటిది
 ఉంది. తిన్నాడుగ్రమాలు ఒక అంతస్కృతం మీద ఆధారపడి ఉన్నా
 యన్న విషయాన్ని తామల్లో గదా సహాయంతోనూ చెప్పవచ్చు.
 అవతరక్రమంలో చెప్తే ఈ అంతస్కృతాన్ని చెప్పలేం. అట్లాగే
 మూత్రాశందస్సుల విషయం. అందుకే నా నవంబరు వ్యాసం

లో 'పద్య' క 'వర్ణ' అనిపించింది. దాన్నే తొమ్మిది సాయంతో వివరించాను.

జాతులను పేర్కొనినవి గదాలు పదమూత్రాలుగాలు కావు. అంతే కాక ఆ గదాలు పద్యం అనబడుతూన్నవి. పదమూత్రాలు కాదు అందుకే మూత్రం గదాలలో చెప్పబడింది. ఒకే అక్షర క్రమాన్ని ఇచ్చే గురులముక్తను భేదంతోగాని వివర్ణ గదాల్లోగాని చెప్పవచ్చు. జాతుల గదాల్లోనే ఈ వ్యత్యాసాన్ని గురించి చెప్తూ నువత్తు మార "ఆ గదాల కలిపితి అట్ల ఉన్నది" అని అన్నారు. పరిపిరి అట్లా ఉన్నది కాబట్టి ఆ గదాలు లోకం అవనర పయివై "అలోచిస్తే లక్షణ కథలలోని పోలికలు కనపడతాయి గదలవర్ణం అనిపిస్తుంది," అని రాసిన దానితో కూడా సాకు పోలితేదు. అయితే ఆ పోలికలు నేను వ్రాసిన సూచించిన కావ్య సంక్షిప్తతను సాధించేగి కావాలి. కావ్య సంక్షిప్తత అవసరమా గదా అంటే అవసరమని బా అభిప్రాయం. బా అభిప్రాయంతో సంక్షిప్త మూల ఉన్నకోక విడిచు. భారతీయ కావ్య కాదునీ సంక్షిప్తతను సాధించటానికి ప్రయత్నించారని తెలిసిన వాళ్ళుంటారు. అధునిక భాషా కావ్యంలో ఇది అతిముఖ్యమైన లక్షణం. ఒక భాషకు సాధ్యమైన నిష్పత్తాకరణలో ఉత్తమమైనది ఎందుకోవటానికి ఉపయోగించే లక్షణం ఇది (చూ. రామారావు 1971)

మూత్రా పదాలకు మూత్రా గదాల్లో కాకుండా వేరే వర్ణంలో లక్షణం చెప్పబడినదిగాని కావ్య సంక్షిప్తతను సాధిస్తూ అయను సూచిస్తూ చెప్పాలంటే మూత్రా గదాల సాయంతో చెప్పాలి. పదాల్లో మూత్రం ఉంటుంది గురించి చెప్పకుండా. పదాల్లో మూత్రం సంక్షిప్త మూత్రమే చెప్తే పదాల అంతర్భాగం గురించి చెప్పవచ్చు. ఇది పాత అంతర్భాగం అయి పదమరించి చెప్పాలంటే మూత్రా గదాల వర్ణంతోనే చెప్పాలి బా పదం. అట్లా చెప్పకపోతే అయి పదమరించి చెప్పవచ్చు కాదు. అంటే ఆ పదానికి అయి నిర్దేశం చెయ్యలేదన్నమాట. అయి నిర్దేశం చెయ్యకపోతే నిశ్చ అయలు వాడుకోటానికి పోయింది. మూత్రా గదాల్లో పదేత మూత్రం అయి

సాధ్యమౌతుందా? అంటే మూత్రా గణాన్ని భావించే ఊహిక ప్రవర్తననువరించి వాడలే అయి ఎద్దు ముప్పుతుంది. ఈ ఊహిక ప్రవర్తన పద సదాంత విరామం మీద, వదంతో గుగు లభు ప్రవర్తనాద విరామం ఉంటుంది. ఈ ఊహిక ప్రవర్తన నమమింటే అమృతం మిథ్యాని గుగుల భేదం వస్తుంది. అయి మృగలయి పద సదాంత విరామాలూ, ఊహిక ప్రవర్తన చాలా ముఖ్యమైన పాత్ర. నిర్మల సందర్భాని 'మిథ్యా' వ్యామోహం మిథ్యాగాను.

ఊహిక అనుత్పాదన, మూత్రా ఉదవ్యక్తి గుగు అంతర్నిర్మాణం గణాల్లో చెప్పితూ అక్కర్లేదా అవేది బాహ్యమికి ప్రకాశం కాదు. అట్లా చెప్పటంలో దృష్టి పోయింది. ప్రవర్తన విధిం దాను. 'కేరతి' పరిభోధములు గుగు నిర్మలమైన అమృతం నిర్మలమి నూలించవచ్చు. కాని అంతర్నిర్మాణం లేకుండా నిర్మలం ఉండదు. భలాని అక్షరాలు భలాని ప్రకాశంలో ఉంటున్నాయి గాని, భలాని అక్షరాల గురువులో అభివ్యక్తిలో కావాని గాని. అక్షరాలలో గాని నిర్మలం పాదంలో అంతర్నిర్మాణాన్ని గురించి చెప్పటం అవసరం. ఈ విషయాన్ని నిగరాకారు (మం. అమలంధం) గుర్తించారు.

ఇక భావగణాని పదయం భావగణ విభజనలో వ్యాకరణాంశాల ప్రాతమ సంవత్సర మార పూర్తిగా నిర్మాణం చేయవలసి గుర్తించాను. ఆ ప్రాత ఎంతవరకు అన్న దాంట్లోనే మా ఇద్దరికి అర్థమయి భేదం. వ్యాకరణ సంబంధాలి, భావాంశాలి వీక్షిత సంబంధం ఉందని బా వాదం. సంబంధాన్ని పూర్తిగా నిరాకరిస్తే అగ్రభోధలో వ్యాకరణాంశాలకు ప్రాత లేదనాల్సి వస్తుంది. అందువల్ల సంబంధ మార మధ్య మార్గాన్ని ఎన్నుకొని కొంతవరకు మూత్రం ఉంటుందంటు న్నారు. కాదు పూర్తిగా ఉంటుందని బా వాదం. దీనికి ఉపసర్తిగా వారు భావగణాని అంటున్న వాటిని మేమ వ్యాకరణ గణాలుగా నిరూ పించాను. సంబంధ మార తన వాదాన్ని నిలబెట్టుకోవాలంటే వ్యాకరణ సంబంధాలు పాద విభజనకు ఎక్కడ లేవో నిరూపించాలి. కనుక ఆ 'కొంతవరకు' అవేది ఎంతవరకో స్పష్టంగా చెప్పాలి. ఇది సాధ్యమనుకోను. భావగణాని వారసుంటున్న వాటికి వ్యాకర

తేవనీ అంబునల్ల వచన పద్యం పద్యం కాదనీ ఇంకోపారి నిరూపించాను. అచ్చులో లైస్లు కూర్చే పద్యతీమీద ఆధారపడరుగా వచన పద్యాన్ని గద్యం నుంచి వేరుచేసే కొత్త అడుజాల్ని సంపన్న-మారగానీ, ఇంకోవరుగానీ ప్రతిపాదించేవరకు ఈ విషయాన్ని గురించి చర్చించవలసిన అంశాలు కూడా లేవు.

(భారతి జూలై 1976 పే. 28-35)

వచన పద్యం : వాద సమావసం

— సంపత్కుమార

వచన పద్యం 'పద్యం' కాదని 'ఇంకోసారి' నిరూపించడంలో రామారావుగారు మరొకసారి చెబుతున్న అంశాలివి —

(1) పద్యపాదానికి అంతర్నిర్మాణ కావ్యపరిమితులుంటాయి.

(11) వచనపద్యానికి (—పద్యపాదానికి) అంతర్నిర్మాణం లేదు. కావ్యపరిమితి అర్థమిది.

(111) కావగదాల వ్యరూపమేమిటో స్పష్టంగా తెలియనందున కావగదాలు వచన పద్యాన్ని నిర్ణయించలేవు.

(1iv) కావగదా విభజన ఏ ఏదైతే జరిగినా, వచన పద్యాన్ని వచనం మంచి కావగదాలు లేకుండా చెప్పలేవు.

• అందువల్ల వచనపద్యం 'పద్యం' కాదు.

చర్చను కొనసాగించేటప్పుడు గానీ ఈ చర్చితాంశాల గూర్చి వాదాత్మకంగా ముఖ్య భావగూర్చి, వచన పద్యం 'పద్యమే' అన్న వాదాన్ని ఉపసంహరించకపోయింది.

ముందుకు సాగేముందు వచనపద్య పద్యకావ్యాన్ని గూర్చి ఆలోచించే వివరాలుగా అక్షింపవలసిన ఒకటి చెందే అంశాలు—

వా చెప్పిన వచనపద్య లగునా సామింబులు జే మయింబు, పదవ పద్యం 'పద్యం' కావటం అనివాచకం. 'పద్యం' మొదటి అక్షరమయిన పాద బద్ధత దానికా శక్తి కలిగించినది (పాద పద్యం అనివాచకం అ తరువాత). వృత్తి, జాత్యాభిలాషి, పరాక్రమభంగిమిల్లి అనిగనవించు పద్య, ప్రాచీనం 'పదనా'అనగా అధునికమైన భావ పుట అనాద్యం. అయి చదివించి సమవ్యయించుకుంటూ; దొంగలు భావ కవులు వచనంగా మార్చిప 'పద్య' అను గమనిస్తూ పదనానా, వృత్తి నిష్పన్నం చేసింది 'పద్యం'చయిత'కి తప్ప 'పదవ పద్యం'కి కాదు. అందుచే నిష్పన్నమయింది 'పదవ పద్యం'. అజ్ఞాతాభిలాషం అనిభావించుచున్నది మాత్రమే కలిపినన్ని విస్తరించి అస్తి 'పదనా' అని.

సాంప్రదాయముగా ప్రసిద్ధమయిన 'అక్షాంశ' గుర్తింపు అక్షరాలు ఏకాక్షరీ నిర్మితములు, నిర్మితమయ్యే కారణము, అక్షర ఆధారముగానే ఈనాటి మన ఆలోచనలూ, విజ్ఞానకాలమునూ, మరి వివరమునకు అక్షరమేకంగా నిర్వచనమయిన చందోదానం. అక్షర రూపంగా ఇంతవరకూ, రామాయణమునకు దీనిని నిర్మించుకొనినా లేదు. అది రూపాంతరమే ఉంది. రకంకాలుగా, అక్షరముగా, యధాచ్యుతగా, యాద్యుచ్చితంగానూ 'అక్షరాలు' వెలువడి గూడా, వాటిని గూర్చి ఆలోచనలూ-చర్చలూ పొగి, వర్గీకరణాదులు అరిగి, నిర్మితముగా అక్షరాలు ఇంకా రూపాంతరమందా ఉండి ఉండినా, ఆ 'అక్షరాల' స్థితి ఎట్లాంటిదో, ఈనాటి వచనవిజ్ఞాన స్థితి ఎట్లాంటిది. అందువల్ల ఈ స్థితిలో ఉన్న వచనవిజ్ఞాన గూర్చి అక్షరాలేకమైనా, అక్షరాలేకతగా రూపొందిన అక్షరాల పరిశీలించి, ఎక్కడిదామనినా, సామాన్య అక్షరాలను గమనించి, విలయమునకు అనుచుగా పోవగో పడవనననా అను నిరూపించే అక్షరాలను-మౌఖికాలను నిర్మించుచున్న ఉపయోగి అక్షరాల నిర్మిస్తూ అక్షరాలనునుంచి అక్షరాలు మళ్ళీ విడివిగా వచ్చి తరువాత ఈ అక్షరాలూ - అక్షరాలూ అనినానావ వంతులవం మౌఖికాలనునునును. అప్పుడు, సాంప్రదాయముగా అనువర్తిస్తున్న విజ్ఞాన గూర్చి మనకినాడు కలుగుతున్న ప్రామాణ్యమూ, మలుపు వచనవిజ్ఞాన విషయంలోనూ కలుగుతుంది. వచనవిజ్ఞాన ప్రయోగము

-వరిశీలమునకు ముగ్గురమూర డండటంబు కలికిబోయిని ఛండశ్శత్రులను ప్రహేళిక చేయగల్గుటం, “ఛండశ్శత్రులను వరిశీలించటం వంటివి అప్పుడు కుదరునిది.

ఇక మాండురు పోగిత్తు -

వృత్తాల నుంచి జాతుల వరకొచ్చేటప్పటికి అడవి సంఖ్యానియమం ఏర్పడింది. జాతుల్నించి తెలుగులో ఉపజాతులవరకొచ్చేప్పటికి ప్రాచీన నియమం ఏర్పడింది. పాదాంత విశ్రాంతి తెలుగులో ఒక నియమం కాబోకాదు. ఉపజాతులనుంచి మాత్రా ఛండస్సుల కొచ్చేటప్పటికప్పుటికి మూర్తి ముత్రాకారం నియమమూ ఏర్పడింది. అధునికంగా యుతి-ప్రాచీన నియమాలు పూర్తిగా విచ్చిళాయించిపోయినాయి. (రామారావుగారి ‘వృత్త విశ్లాష యంత్రం’ దానికి సంబంధించిన అంశాల గుర్తింపు వస్తుతః చర్చించవలసిందేదు.) అయితే, వృత్తాల కాయన ఈ ‘పద్యా’లన్నీ, ‘పద్యం’ కావటానికి మౌలిక అక్షణమయిన ‘పాదబద్ధత’ మాత్రం నిలుపుకున్నాయి. అది లేక ఎన్ను న్నా పద్యం కాదు. అది ఉండి ఏమి లేకున్నా పద్యం అవుతుంది. కాగా పాదబద్ధత లేకర నియమాలన్నీ అనియతాలూ. ఈ నియత, మౌలిక, ‘పాదబద్ధత’ అక్షణాలన్నీ మాత్రం నిలుపుకొని, మాత్రాపంచ్చాగ్గణ నియమాన్ని కూడా వదిలేసింది పంచపద్యం. ఇది ‘పద్య’ స్వరూపంలో వచ్చిన క్రమ ప్రకాశం. కాగా, పంచపద్య విషయంలో అవకాశాల లెక్కలు పాద పృథాని నిర్ణయానికి ఉపయోగపడవు. ఉపయోగపడేది ‘శేవలం’ ‘భావం’ మాత్రమే. అందుకేనే, పంచపద్య పాద స్వరూప నియమం మౌలికాధారంగా తీసుకున్నామ. ఇట్లా తీసుకోవటానికి ప్రమాణమే, దారి చూపింది ఋగ్వేదంలోని కొన్ని ఋక్కుల పాదవ్యవస్థ నిరూపించే - ‘సహంఋక్’, యత్రాద్ధ పశేన పాదవ్యవస్థ’ (2-1-35) అనే తైమినియ న్నాయ హితం.

'అర్థవశేష' అప్పుడి ఋక్కులి పాద వ్యవస్థలో అడర నియమ వ్యాపక భ్రంశం కాదు, అనియమంలేవి ఋక్కులి విషయంలో ప్రవర్తకం మూత్రమే. ఇక, పద్యం మోతంగా అడర ముఖ్య నియమితం కావటాని కర్కశం — ఈ మూత్ర ప్రవృత్తి ఉన్నచోట — ప్రాధాన్యం లేదు. అ మోతవయిన అడర ముఖ్య పాద విభజనలో ప్రవృత్తి లేదు కాబట్టి, దీప్తుడి ప్రభావించి ఉన్నట్లు లేదు కాబట్టి, పద్యం మోతానికి అడర ముఖ్య శిక్షణోపకరణ మనేది, ఉన్నదాని కంటె పూర్వస్థితి.

కాగా, పాద వ్యవస్థా నిరూపణలో రెండు పద్ధతులు లున్నయని స్పష్టమవుతున్నది. ఒకటి: అర్థవశంగా పాద నిరూపణం జరిగేది. రెండు: అడరవలెగా విశంగా పాద నిరూపణం జరిగేది. మొదటి దానిలో అర్థానికి, రెండోదానిలో అడర ముఖ్యంగా ప్రాధాన్యం వచన పద్యం మొదటి భాగము చెందింది. అందువల్ల, తన వ్యవస్థా నిర్ణాయక మూత్రం వచన పద్య పాద వ్యవస్థా నిరూపణకు ప్రామాణికంగా దానిని ముగిసి చేసింది. అ దానిలోనే, వచన పద్య పాద వ్యవస్థ 'భావ' విశంగా ఉంటుందని చెప్పటం ప్రామాణికమూ, హేతుబద్ధమూ అయిచున్నది. చందో మార్గంలో పాద వ్యవస్థా సంబంధి పద్ధతులు రెండున్నాయని గుర్తించటం ఇక్కడ అవసరమే కాక, తప్పనిసరిగాకాదు. 'ఋక్కులు వచన పద్యాలు కావనీ ఊహతో వాటిని 'వచన పద్యాలుగా ఎందుకు భావించరాదను' అంటే, భావించనయ్యేది సహజాధారం. పాద వ్యవస్థలోని రెండు పద్ధతులను గుర్తించినా నిజానికి మళ్ళీ పుట్టదు. 'పద్యం' అన్న పేరు విశిష్టమైనదిగా పద్యాలు 'పద్య' అయిపోయినానే, అ పద్ధతి వచ్చి ఉంది కాబట్టి శివస్థానంలోనే, — 'వచన పద్యం' అన్నది విశిష్టమయింది కాదు — దీని పరిధిలోకి వచ్చే వాటిని — అవి ఎక్కడూనా వచన పద్యాలు అంటుంది వెనుకాడ నక్కరలేదు.

ఇది, అయితే, మళ్ళీ, జాహ్నవి వివరణల విషయానికి వస్తే—

పద్య పాదానికి అంతర్నిర్మాణము, కావ్య పాదానికి ఉంటున్నది మొదటినుంచి రామారావుగారి వాదం. వీటిని అంతర్నిర్మాణమునకు పాదానికి అంతర్నిర్మాణము అంటారు. మూలాగ్రాహకము, సంఖ్యల పాదాగ్రాహకములు వచ్చినవి. అక్షరాధిక సంఖ్యా నియమం పరిమితమైన వచన పద్యం విషయంలో ఈ పాదానికి ప్రావీణ్యము లేదు. అయినా, ఏ పద్య సిద్ధాంతానికి అంతర్నిర్మాణముంటూ అక్షరాధికంగా వీటి ఉండవలసి వాదించారు.

రామారావుగారి వాదాన్ని మునుపరిచి, అంతర్నిర్మాణముంటే— ఒక పాదానికి ఫలానా అక్షరాలము, లేదా గణాలము, కాదా ఫలానా పద్యంలో ఫలానా మూలములుంటాయి— అనినది పాదానికి మొత్తంగా ఇన్ని మూలములుంటాయి అట్లా ఉన్నాయి, ఉన్నట్టుండేట్టుగా వచ్చే, పాదానికి అంతర్నిర్మాణం ఉన్నట్టు. 'పాదార్థ' మూలము కలియకపోయి, చెప్పకుండా పాదార్థ మూలా సూక్ష్మము మూలము చెప్పే, ఎదాల అంతర్నిర్మాణాన్ని గూర్చి చెప్పవచ్చు. ఇక వాటి అంతర్నిర్మాణాన్ని అయి మునుపరిచి చెప్పాలంటే, మూలాగ్రాహక పద్యంలోనే చెప్పాలంటే అయిన వాదం. ఈ వాదం మంచి ఒక అంశం విస్తృతమయిపోయింది. అంతర్నిర్మాణాన్ని అయి మునుపరిచి, అనుసరించకుండా కూడా చెప్పవచ్చు— ఉంటుంది. అనుసరిస్తే గణపద్ధతి. లేకుంటే ఆ పాదానికి 'అన్ని' మూలములుంటాయి. అంటే, పాదానికి త్రిమూలాగ్రాహకాలు నాలుగైతే, పన్నెండు మూలములు, అంతర్నిర్మాణం ఉన్నట్టు. మరి, పాదానికి కావ్యపరిమితి ఏమిటి? పాదానికి నాలుగైతే, లేదా పన్నెండు మూలము. మరి, అంతర్నిర్మాణం, కావ్య పరిమితులకు లేదా ఏమిటి?

పాదానికి నాలుగు త్రిమూలాగ్రాహకాలు ఉండటం, లేదా పన్నెండు మూలములుంటాయి నిజానికి 'పాద పరిమితి' అంటే పాదం యొక్క కావ్య నిర్మాణ స్వరూపం. 'కావ్య పరిమితి' ఉందంటే, 'అంత పరిమితి' కూడా ఉండవలసి రావలసి వుంటుంది. అది ఉండదు, ఇది ఉండదు, కాగా, ఇది పాద పరిమితి. ఇది పద్య పద్యానికి లేదు అంటుంది. ఇక, పాదానికి ఫలానా అక్షరాలు, గణాల క్రమం ఉండడం

1. మంచార, మకరంద, మాధుర్య, ముహుర్తలు
మధురములు, వోవునే - సుధనమూలు...

11. ఓరి-దు, రాత్రి-నీ, పాఠ-ము, స్థిరము

భావ-యో, జనగంధి-నభయ పు... ..

అంతర్నిర్మాణం రెండు పాదాల్లో భేదించింది. రెండూ కాగ్రూణ
విక్షిప్తపాదాలే అయినా--

1. చారా పాదర మేదురావతిక భావాపాక మైలే యుదీ
ర్మిరాసార మురావతి కతికవారి

11. లోలస్థింబున నుత్తరాశింబుల క్షుంభోల్లసంబుల పల్లవ... ..

భిన్నవ్యయానం గల గుర్తుక్షరాల ఎన్నికచేస్తూ పాటించబడిన కాగ్రూణ
ర్మాణం వై విధ్యమిది. ఇది కవి పాదించింది. '10 మాత్రాశబ్ద లక్షణముగి
గల పద్యా (-పాదా) ల్లో కొన్నిచోట్ల ఖండగణిని, కొన్ని చోట్ల పల్లవ
గణిని పాటించారు' కవులు అని రామాయణమునందు, ఈ
పాటంపు నిబానికి అంతర్నిర్మాణానికి సంబంధించింది. కొందరు 'శబ్దంబు
కావ్య నిర్మాణాన్ని మాత్రమే అనుసరిస్తూ పోయెను. కొందరి అంత
ర్నిర్మాణం వై విధ్యాన్ని - కావ్య నిర్మాణాన్ని సున్నిహతాన పాటించ
వచ్చు. ఒకే కవిలో రెండు రకాల గీతులూ ఉండవచ్చు. అందుకా
ఆయా కవులకు సంబంధించిన విషయం. పద్య నిర్మాణ శిల్పానికి
సంబంధించిన విషయం.

కాగా, వృత్తాదులయిన అన్ని రకాల పద్యాల్లోనూ
అంతర్నిర్మాణం కలిగి, కావ్య నిర్మాణం అక్షరానికి సంబం
ధించింది. కావ్య నిర్మాణాన్ని అక్షరం పాథిస్తుంది. కాని మన్నిస్తూ
కవి అంతర్నిర్మాణం - అందులో వై విధ్యం పాథిస్తాడు. కాగా, వచన
పద్యానిక్కూడా అక్షర పరంగా కావ్య నిర్మాణమూ, కవి పరంగా
అంతర్నిర్మాణమూ - రెండూ ఉంటాయి.

పాద సమావేశం గురించి గమనించండి.

'భావగ్రహణ' అనే 'గణ' మున్నది ఔచిత్యాలకంగా ప్రయుక్తమనీ, భావగ్రహణం మీ భావాలను మీ మొదటి నుంచి వ్యవస్థ మే. ఈ రెండూ విద్యార్థుల విద్యార్థుల అభివృద్ధి గురించి ప్రయుక్త వయస్సు.

భావాన్ని సమగ్రపరిచేది, వివిధస్థాయి చేపట్టి భావాంశం. మనో వికాసం నే భావం. అది మనస్సులో కలుగుతున్నది. అది అభివృద్ధి క్తం భావాలను అభివృద్ధి చేయడం భావం. సాధనలో కలిగిన భావం వివిధ విధాలను అభివృద్ధి చేయడానికి ఉపయోగించుకుంటుంది. పాటి పాఠశాలలో ఒక క్రమీకృతి ద్వారా భావ సభివృద్ధి క్తం చేస్తుంటుంది. అది వ్యక్తమయివాళ సాధనమయిన భావ తన పాత్ర వినిమిస్తుంది. మిగిలేది మళ్ళీ భావమే. అది దాని వ్యవస్థను వ్యవస్థాపాదను బట్టి కొన్ని అంశాలుగా విభక్తం భావమయి, ఇంకా విభక్తమయి. విభక్తమయిగా. అవి భావాంశాలు - భావ గణాలు - అది భావాంశాలతోడి భావం. విభక్తం భావం, ఏకాంశ భావం. ఈ భావాంశాల విభజన మున్న క్తం భావాలను మళ్ళీ భావ సాధనం. మున్న క్తమయివాళ మళ్ళీ ఆ భావ తన పాత్రను వినిమింతుంటుంది. భావాభివృద్ధి లేక భావ బోధ అరిగి, తరువాత బోధపడిన భావాన్నను వదిలి సాధనమయిన భావ - వాక్యంలోని వివిధ విధాలను విభజించి పాటి సంబంధాలను గుర్తించి, తదనుకూలమైన వ్యవస్థాపాన్ని నిరూపించుకోవటం జరుగుతుంది. దీన్నే తిరుగేసి చెప్పితే, వాక్యంలోని విభజన సంబంధాలూ, విధాలూ, తదనుకూలమైన ద్వారా భావబోధ జరుగుతుంది. ఇట్లు చెప్పటం వ్యాకరణం. కాగా, సాధనమయిన భావ రెండు అంశాలుగా విభజించి, పాటి సంబంధాలను భావబోధనను గించి వినిమింతుంటుంది. పాత్ర గణాలను-భావబోధనూ, అంటే భావమూర్తికి అభివృద్ధి చేయడానికి సామాన్యగతమయిన ఇందుకే. అందుకట్టం తరల ఎవరికి ఉండవచ్చు కలేదా. అందుకే, మేము భావంపై పు మంచయితే, అందుకే పాత్ర గణం పే నుంచి పాత్ర గణాలు. మేము 'భావగణా' లు ఈ భావం 'పాత్ర గణం' అంటున్నారు. మరి, ఈ భావగణం కలిగి, పాత్ర గణ స్థితి ఏమిటి? సాధన

విషయాన్ని సాధించటంలో, ఉపయోగపడే పాఠ్యానికి ఉన్న ప్రాధాన్యం, ఆ విషయం సాధించబడిన తరువాత ఉండదు. దాని ఉనికి కనిపిస్తున్నా, అది గొణుమింపుతుంది. అప్పుడు సాధించబడ్డ విషయానికే ప్రాధాన్యం, అంటే, సాధ్యమగున భావం సాధింపబడినాక సాధనమయిన భావకు ప్రాధాన్యం ఉండదు. సాధింపబడ్డ భావానికే ప్రాధాన్యముంటుంది. ఇక, ఈ సాధించబడిన భావగర్భం సాధించబడే మరొక దానికి ఆ భావమే సాధనమయింటుంది గాని, తద్వారాసాధులో సాధనమయిన భావగానీ, తద్విషయక వ్యాఖ్యలగానీ కాదు. ఈ అంశాన్ని మొదలుపెట్టే గతంలో 'మేమి అర్థాలు, కారణం' ప్రసక్తి తెచ్చింది. అంతేకాని, చాలాగో విచారణన ఉంటుందని కాదు. రామారావుగారు విస్తరించినట్లు, అది ఏ భావంగానూ, ఏ ప్రక్రియయినా, ఎట్లాంటి వాక్యమయినా కావచ్చు, అర్థబోధ శక్తిగలనాక, ఆ భావం, ప్రక్రియా, వాక్యాల ప్రాధాన్యం పోలికగా మిగిలితే, బోధపడిన అర్థమే ప్రధానం. దానిద్వారా సాధ్యమయ్యే అలంకారానికి ఆ అర్థమే సాధనంగానీ, తద్గర్భిత సాధనమయిన వ్యాఖ్యరణ సంబంధాలు కాదు. కాబట్టి, అని అర్థాలంకారాలు. ఆ ప్రసక్తి రచన వరకే కావచ్చు. 'శబ్దరూప ప్రాధాన్యం లేదన్న వాక్యమిప్పుడు బట్టి (అర్థ) అలంకారం మారక' (1975) పోవటానిక్కరణం, ఆ అలంకారం అర్థావ్యాప్తయించిందే తప్ప, శబ్దరూపాల వాక్యావ్యవస్థ వ్యాప్తయించక పోవటమే. కాగా, బోధపడిన భావం అంశాలుగా విభజింపవచ్చు. అని భావాంశాలు—భావగదాలు అయిపోయేగానీ, ఆ భావ బోధ సాధనమయిన వ్యాఖ్యరణ సంబంధాలూ, అంశాలూ, సేదా 'వ్యాఖ్యరణ గదాలు' కావు. అయితే, భావ—భావాంశాలు వ్యక్త ప్రక్రియలోనే ఉండాలి కాబట్టి, చాలా కారణంగా ఎప్పుడూ భావ—భావాలూ తప్పకుండా వ్యాఖ్యరణ సంబంధాలూ ఉంటూనే ఉంటాయి. అందువల్లే భావ-భావాంశాలను వ్యక్త ప్రక్రియలో గుర్తుపట్టటానికి, విచారించుకోవటానికి మళ్ళీ భావ-పదాలూ తప్పకుండా వ్యాఖ్యరణ సంబంధాలూ సాధనమయి తున్నాయి. పదాల-వాక్యాల వ్యాఖ్యరణ ఉనికి అననమయితున్నది. భావ-భావాంశాల వ్యక్తి, గుర్తింపు తరువాత ఇది ప్రధానమయి, అది 'గొణమయి, పోవకున్నయి, కాగా, భావ-

న్నాయి. ఈ పరిధిని పైకి, వసుగ్రహించే అవకాశము లేక మెదటి బాల్కు పొదాల్లో వ్యక్తమయినవయి భావాంశాలు — భావగదా అయినప్పటియు, కాగా, ఒక భావాన్ని వసుగ్రహించటం, పరిపుష్టి కలిగించటం అనే అవకాశం ద్వారా భావగదా అను గుర్తుపట్టవలసి ఉంటుంది. అంటే, భావ గదాలు భావ పరిణామాన్ని విస్తరింపజేస్తూ దాని ప్రభావక శక్తిని పెంచుతాయి. ఇక్కడ పాద విభజనను 'గైడ్' చేస్తున్నది భావ — భావాంశాలేగాని, వాల్క్యోపవాక్యాలు కావు. అనే అంటే వాల్క్యో పాదం '—తొడుక్కోచితో పూర్తికాదు. కాని, అయింది' అని వసుగ్రహించే భావాంశాన్ని వ్యక్తం చేస్తున్నది కాబట్టి. అంటే, ఇది అడరాదుల లెక్కల ద్వారా పాదం గుర్తించినంత సరిక కాకపోవచ్చు. కాని, ఈ పద్ధతి కలవాటుపడితే ఇది సుగమం కాకపోదు. వచన పద్య నిర్మాత ఈ పద్ధతి కలవాటుపడి వచన పద్యం రచిస్తే, పరిశీలకుడూ ఇదే పద్ధతి కలవాటుపడి వచన పద్యాన్ని పరిశీలిస్తే, ఉభయత్రా పద్ధతిలోని లక్ష్యంవల్ల వచన పద్య స్వరూప విచారణ నిష్కర్షమయి తుంది. ఇట్లా కాక, ఉభయులూ ఎవరికీవారేగా ఒక పద్ధతి సమసరించక పోయినప్పుడే 'కన్ఫ్యూషస్' కలుగుతున్నది అందుకే ఉభయులకూ నిర్దేశకమయిన ఒక 'అవకాశ' ఏర్పడటానికే మెదటింటి నా ప్రయత్నం.

ఇక, చివరి అంశానికొస్తే—

నిజానికి వచన పద్యాన్ని వచనం నుంచి వేరు చేసేది దాని పొదాల్లేగాని, భావ గదాలు కాదు. సాంప్రదాయికంగా అనువర్తించే పద్యాల్లోనూ ఇంతే ప్రతి పాదాన్ని భ-అ-పాది గదాలుగా విభజించ వచ్చు. కాని, పాదాల నిర్మాణం మాత్రమే పద్యాన్ని వచనం నుంచి వేరు చేయగలుగుతున్నది. '... పదకరణలోపున్న పాదపరిమితి పొటిస్తూ విశమ వృత్తాలు వృష్టించవచ్చుగాని, పాదాంత విరామంగాని ప్రాప్తమైతిగాని చెప్పి తివకుండా ఒక వ్యాసాన్ని వృత్తంగా నిరూపించటం సాధ్యమయితుందనుకోను...' (పే. 98) అన్నారు రామారావు గారు. కాని, సాంగాలక నిరూపం తెలుగులో, లేదు. ప్రాప్తమైతి

సంస్కృతంలో లేదు. ఈ రెండు నియమాలు లేకుండా 'తలుగులో' 'దూతమైత్రేయ' (రాయప్రోలు), 'చిత్రాంగద' (మల్లారెడ్డి) రచించబడ్డాయి. అక్కడ పాదపరిమిత ప్రధానమయ్యింది - గతి నమ్మ విగతా వన్మి బచ్చిక నియమాలు కాబట్టి, ఇక, భావ-భావాంశాలుగా విభజిస్తే వచనం పద్యం కాదు. అట్లాంటివి చాలా పెంచి పెనపె పద్మనయోక్తలు పెనపె పద్యాలు కాని పాటిపి గూర్చి అంటున్నట్టు 'వచనపు తుంటుం పేర్పులే' అయినాయి. కాగా వచనాద్వయ పాదాల్లో ఉండే భావభావ సమత్వం ప్యాపార్చి విభజించటంపై వీగ్నే ముక్తల్లో ఉండదు. ఈ భావభావ సమత్వం వచనపద్య పాదాల అధియందే. అంతమంతో ఉపయోక్తమయ్యే పాదాల-పాదాలే భావస్ఫోరక పాదాల నియత ప్రయోగంతో వ్యక్తమయ్యింది. ద్వంద్వాలను పర్యక్తిం చేసి పదాలు ఓకయ పాదాల్లో ఒకటొకటిగా ఉండటం ద్వారా వ్యక్తమవుతుంది. ఇట్టిగా ఉండగా అండి నాగరాజుగారప్పట్టు (చూ. అనుబంధం) పాదు చెప్పిన మూత్రా నమత్వ విషయం అట్లా ఉంచితే, అంత్య ప్రాసలు తోడ్పడుతుంది. ఇంకా పాదాద్వయాల యతి ప్రయోగం వల్లా, ప్రాసల వల్లా కూడా వచన పద్య పాదాలు వచనం నుంచి భేదిస్తాయి. సాంప్రదాయిక పద్యాల్లో పద్యపాదానికి యతి ప్రాస నియమాలు నియామకాలయ్యున్నట్టు వచన పద్యంలోనూ రాకటానికి ఆత్మంతరం లేదు భావ గదాలు పాద పరిమితిని సూచిస్తాయి ఒకే భావగణం ఒకే పాదంలోంచి తరువాతి పాదంలోకి ప్యాపించగూడదని, పాదానికి పాదాంత విరామం తప్పనిసరి. ఈ విధంగా అవి - సూచిస్తాయి. అయితే ఈ వివిధ నియమాలు పరిశీలించి, అనువుగా కొన్నిటిని నియతంచేసి, ఉపాహారణ పూర్వకంగా (ఇక్కడ అంటిటి అవకాశం లేదుగానీ) ప్రదర్శిస్తే, ఈ అంశాలన్నీ, మున్నగునయ్యుతుంది. ఈ విధమైన నియమాల పాటింపు పెనపె పద్యపాద విలంబాలలో వచనం కాదు. అపాదాంశాల్లాని సంపాదిస్తాయి. శ్రీ శ్రీ, కుందుర్తి, తిలక్ పాదాలయినవి వచన పద్యాల్లో ఈ విధమయిన వివిధ పాదాల నియమాల పాటింపువల్ల కలిగిన 'అపాదారణ'ద్వారా పరిశీలించుకోవచ్చు. వచన పద్యంలో పాశ్చాత్య నిర్మాణ దృష్ట్యా అపాదారణత్వం సాధించ

కలగలుపులోని భేదాలను బట్టి, పాద పంక్తిను బట్టి ఈ వర్ణాల్లో వివిధ స్వరూపాలు నిచ్చున్న మయితాయి. ఈ ధోరణిలో వ్రాయుకొన్న ఒక 'సిస్టమ్' నిర్ధారణ మయిరుంది.

చివరి మాట --

పచన పద్యానికి నేను చెప్పిన లక్షణమే లక్షణం కావాల్సి గాని, తేవలం ఇది మాత్రమే నిర్దిష్ట మయిందని గాని వాదించే అతిశయం నాకు లేదు. నాకు స్ఫురించిన ఒక పద్ధతిని సూచించటం, మాత్రమే నా కాత్పర్యం. దీన్ని బహుధా చర్చించి మార్పులు చేర్పులు చేసి ముందు ముందు నిష్కృష్టమైన లక్షణం రూపొంద వచ్చు. లేదా మరోపద్ధతిలో లక్షణం రూపొందవచ్చు. ఎట్లా అయినా నా కళ్ళంతరం లేదు. అది నాకు సంతోషకరం. అయితే చిట్టచివరగా ఒకటే నా మనవి. పచన పద్యం 'పద్యం'. ఈ అంశం కాదంటూ, మరిచిపోతూ ఎంతగా పచన పద్యాన్ని గూర్చి ఆలోచించినా లాభం లేదు. పచన పద్యం 'పద్యం' అని మరిచిపోవటం నా సాధ్యం కాదు.

(రచన కాలం : సెప్టెంబరు 1978)

వచన పద్యం: ఒక పరిశీలన

—బండి నాగరాజు

పద్యం అవగానే దానికి పాదవిగ్ధత ఉంటుంది. అప్పుడు చూడదలి
నీయరు.

పద్యం యొక్క పాద వింశ్చిడానికి 'పాదవిగ్ధమైన పద్యం' కూడా ఒకటి ఉండి తీరాలి అన్నది 'రెండో విలువ'గా, దీనిని 'పాదం యొక్క అంతర్నిర్మాణం' అనవచ్చు.

ఒకటి నమనంది మూతల పరిమితిగాని, రెండు - అక్షరాల నిర్దిష్ట వ్యవస్థగానీ, గణపద్ధతిగానీ—దే వా సరే, ఒక పద్ధతి పరిమితిగా - అది చందశాస్త్రజ్ఞుల చెప్పబడ్డ పద్ధతి అయ్యి ఉండాలి—అదే యొక్క అంతర్నిర్మాణం—వీర్పడుతుంది.

1. పాదానికి మొత్తం ఇన్ని మూతలుండాలి. ఫలాని-చిట్టి గురువులు, లేక లఘువులు ఉండరాదు (లేక) ఉండవలె అని, విధి విషేషాలు ఒక పద్ధతి అంతర్నిర్మాణం.

2. పాదానికి మొత్తం ఇన్ని మూతలు; అయితే సరిగ్గా, గణితాన్ని బట్టి ఇచ్చేసిన మూతలకు విరుగుటూ, నమనంది విరుగుతుల నమనందిన గురులఘువుల విధివిషేషాలతో గణవిభాగం చెప్పడం ఆంధ్ర పద్ధతి అంతర్నిర్మాణం. ఇది పరిధాని బద్ధమైన శాస్త్రీయ పద్ధతి.

3. పాదానికి ఇదవై అక్షరాలుండాలి. 1, 4, 6, 10, 18, 18, 18, 20 సంఖ్యగల అక్షరాలు గురువులుగాను; తక్కినవి లఘు

మృత్యువును దూరముగా. ఇట్టి ఉపయోగములను వ్యవర్తించుచున్నదిగా చెప్పవలసిందే. అందుచేత మృత్యువును వర్జియి.

శ్రీ పుణ్యక్షేత్రములకు భ, ర, వ, త, త, ర, వ-అనే గణాలు పరుషగా ఉండవలసి కావలసి. అట్లుగానే దగ్గరనునది వసువతి-చివ అంతర్గతముగా గల పుణ్యక్షేత్రములను దూరముగా గూర్చి 'వెన్నదం' అనేది. 'వెన్న' అనునది పుణ్యక్షేత్రములను దూరముగా గూర్చి 'వెన్నదం' అనునది. పాదం అంతా ఒకయునునదిగా దినుసుకుంటున్నది. అట్లుగానే గూర్చి వివరణచెప్పిస్తూ గణం అనునదిగా తీసుకొని వెన్నదం అనునది. కాకపోతే వెన్నదం వర్జియి. పాదమునది. అట్టి గుండెను వివరణ కావాలి. అందులో వర్జియి ముఖ్యమైనది. అట్టి పుణ్యక్షేత్రములను వర్జియి. అందులో, పుణ్యక్షేత్రము, గణ పాదకర్మం వంటి మిషనరీయంవలె తెడదా పడాలి. కాని అందు దెప్పేది ఒకటి వంగతి. పాదానికి ఒక చందోబద్ధమైన అంతర్గతముగా వర్జియి ఉన్నది, ఉండాలి.

చందోబద్ధతతో - అక్షరాల దగ్గరనుంచి మూతలు గురు-అనువులు, గణాలు, పాదాలు, వర్జం అనే వర్జితో నిర్మాణం జరుగుతుంది. వర్జం దగ్గరనుంచి పాదాలూ, గణాలు, గురు-అనువులు, మూతలు అనే విధంగా అక్షరాల కాడికి విభజన అవుతుంది. మధ్యలో గణ విభాగం ఉండాలన్నా; అక్కర్లేదు, గురు-అనువు నిర్దేశం చాలు నన్నా, వస్తు స్థితి మాత్రం ఒకటే.

కాని, అక్షరాల దగ్గరనుంచి పదాలు, భావాంశాలు, భావాలు, వేరే భావగణాలు అనే రీతి నిర్మాణం చందోబద్ధమైన వర్జిత కాదు. పదాల నుంచి భావాంశాలు, భావాలు, భావవిల్ల భావగణాలు, భావ గణాలు అట్టి భావగణం - అట్టి అంతర్గతముతో ఏర్పడిన పాద బద్ధత వచన పద్యానికి వెన్నదం చందశాస్త్రానుసారం మూతల కాదు. అది వేరే వర్జిత కల్పన. అందువల్ల వచన పద్యాన్ని 'చందస్సు'గా గ్రహించడానికి వీలేదు.

ఈ పండిత్యంగా అతానీర వెతిక వాల్మీయ నంబి అయిన ఒకానొక మారుమూల మృగాన్ని ఆశ్రయించి ఋక్ష్వాద వ్యవస్థ (చకవంతోవా? లేఖవంతోవా?) అర్థవశంగా ఉంటున్నది. వచన పద్య పాద వ్యవస్థ భావపరంగా ఉంటుంది కాబట్టి, ఇది గూడా చందశ్వామి మర్యాదానుసారమే అని అధునిక తాకిక పాఠవ్యవస్థ నంబి అయిన వచన పద్యానికి ముడిచెయ్యటం వద్దతిగా లేదు. చందశ్శాత్రు లెవరూ అర్థ - భావ వశంగా పాద వ్యవస్థను నిర్ణయించింది లేదు అల్లాంటిదే విషయ వృత్తాల ప్రస్తావన కూడాను. అల్లాంటివ్వుడు ఇక చందస్సు కానిదేముంటుంది?

ఒక శుద్ధవచన భాగాన్ని - వ్యాసం గానీ, వ్యాపార ప్రకటన గానీ - భావగణాల వద్దతి నమపించి, పాద ఐదవ పాటించి రాస్తే, లేదా అదృశ్యేనే అది వచన పద్యమే అయ్యేటట్లుయితే, వచనానికి, వచన పద్యానికి 'లేఖవంతోనే లేదా' ఉన్నట్లు గ్రహించవలసి వస్తుంది. అంటే, వచన పద్యాన్ని గూడా శుద్ధ వచనంగా, పదవగా రాసేసి-మార్చి చెయ్యవచ్చునన్న మాట. అప్పుడు చందోధర్మం ఎక్క డున్నట్లు?

పాద ఐదవ లేని 'చందకం' అంతర్నిర్మాణం వల్లే 'చందస్సు' అయినట్లు, నిర్దిష్టమయిన అంతర్నిర్మాణం లేకపోయినా మూత్ర ప్రాయంగా ఒక పాద ఐదవ గల 'వచన పద్యం' ఒకటి మూత్రం నకృత్తుగానే అయినా ఉన్నది.

రచయిత కాను కల్పించుకొన్న కొన్ని నిబంధనలతో అలాంటి వచన పద్యం రాస్తున్నాడు. ఆ కల్పించుకొన్న నిబంధనలు చంద శ్వామి మర్యాదానుసారాలు కావటం వల్లనే వాటిని పాటించిన వచన పద్యాలు 'చందస్సు' అవుతాయని చెప్పడం. నిర్దిష్టమైన అంత ర్నిర్మాణం లేనందువల్ల పచనంలాగే ఉండినా, మూత్రం పరిమితితో చందోధర్మానికి కట్టుబడే మూత్రప్రాయమైన పాద ఐదవవల్ల అది శుద్ధ వచనమూ; శుద్ధ పద్యమూ కాకుండా వచన పద్యం కావలసి ఉన్నదని భావించాలి.

పద్యాలపై పెద్ద పాదా లుండాలి అన్నది కవి యిష్టం. పెట్టిపెట్టి పది పద్యం ఉండాలా, లేక ఎన్నెన్నో పద్యాలతో వచ్చు; కాని ఒకదాని కొకటి, లేక ఏ కొన్నింటితోపై నా పరిశీలనీటికి పాదాల్లో పామ్యం ఉంచుకోవాలి. ఒక పాదానికి ఇన్ని మూతలు; లేక కొన్ని పాదాలకు ఒక సంఖ్య, పరిశీలన పాదాలకు ఇంకొక సంఖ్యగా మూతల పరిమితి - అని ఇట్లా కవి కావ్య కల్పనతో వచ్చు. ఈ మూతల పరిమితిలో గూడా ఒకటి అలా మూతలు పొచ్చు తగ్గులు ఉన్నా ఉండవచ్చు. అంత్య ప్రాసాది అలంకార నియమం ఏదో ఒకటి ఉండకపోతే ఇదిగూడా శుద్ధ పదపంలో అంతర్భవించే ప్రమాదం ఉన్నది. ఇటువంటి నిబంధన లతో రాసే పాటిని పదప పద్యాలని - చందో విభాగంగా - గ్రహించ వచ్చునని అభిప్రాయ పడుతున్నాను.

ఒక చిప్ప ఉదాహరణ--

బడు పాదాల పదప పద్యం ఒకటి. దానికి పైపదటి రెండు పాదాలు ఒకటిగా - 15 మూతల పరిమితితో ఉంటాయి. తరువాతి రెండు పాదాలు ఒకటిగా - పన్నెండు మూతల పరిమితితో ఉంటాయి. చివరి పాదం పై నాల్గింటికి తిప్పమైనా, చివరి రెండు పాదాల పరి మాణంతో ఒకటిగా ఉంటున్నది. తొలి రెండింటికి, మలి రెండింటికి అంత్య ప్రాసం; తొలి రెండింటిలో చివరి పాదానికి అంత్య ప్రాసం కల్పించ బడ్డవి. ఇది అంతర్నిర్ణాతం లేని పాదబద్ధత మూత్రం గల పదప పద్యం. ఇందులో మూడో పాదంలో ఒక మూత లోపించడం యుటిగిని స్ఫురించకపోవచ్చు.

అమీవాని వొద్దిలేనివ చలం

అందగువాడు అందాచారం

గుడిపెపాటిది పోయింది

గుడిపాటిది వచ్చింది

కృష్ణన్ గా పుట్టి ఫుల్ స్టాప్ అయ్యాడు నిశ్చలం.

ఇట్లా భండో విభాగంగా గ్రహించినదగ్గ వచన పద్యము కొన్ని లేకపోలేదు. ఇతే తుదముట్టా ఒక వద్దతిగా రావిన పంచు పద్యము ఏసాటి ఉన్నా యో చూడవలసి ఉన్నది. అయ్యదగారి ఇంటింటి పజ్జాలు' ఈ కోవకు పన్నిహితమైనవి.

వచనపద్యాన్ని గూర్చి 'భారతి'లో సంవత్సర-వూర, రామ-రాపు గార్ల సిద్ధాంత ప్యాసాలు చూచిం తరాన నాకు తోచిన ఈ పద్య ముటలు మనని చేశాను. వారికి నా కృతజ్ఞతలు.

భారతి, ఏప్రిల్ 1978 పే. 61-62)

వచన పద్యం: చందోరీతి

— సంవత్సరమార్

పాద విభజన

భాగం¹ మూలంగా వచన రచన అని పట్టా రచన అంటే చందోరీతి రచన అని చెందు తెగలు కనిపిస్తాయి. ఏడయినా ఒకరచన, రచన చెందు తెగలో దీనికి చెందుతుంది అని నిర్ణయించవలసినప్పుడు ఒక పద్ధతిని అనుసరించవలసి ఉంటుంది. ప్రధానంగా రచన పాద విభజనతో నిర్ణయించుటే చందో విభాగానికి చెందుతుందని, ఆ విధమైన విభజన లేకపోతే వచన విభాగానికి చెందుతుందని చెప్పవలసి వుంటుంది. ఈ దృష్టితో పరిశీలించితే 'వచన పద్యం' అనే ప్రక్రియ చందో విభాగానికి చెందుతుందని స్పష్టమవుతున్నది. 'వచన పద్యం'లో పాద విభజన అద్భుతమూ కన్పించడమే దీనికి కారణం.

అయితే పాద విభజన ఏ విషయాలు ఆధారం చేసుకొని జరుగుతుందనేది విచారించవలసి ఉంటుంది. చందస్సు యొక్క ప్రథమాచ్చిన్నావకాలంలో తత్ప్రచయితల మనస్సులలో గల అయోమయం కాలక్షయం అన్నట్లే, అవ్యక్త భావన మాత్రమే పాద విభజనకు కారణం అని చెప్పవలసి ఉంటుంది. కానీ తరువాతి కాలంలో ఆ రచన ప్రాధాన్యంగా గుర్తించిన అవకాశాలు చాలావని వర్ణించి కొన్ని సీమలుగా కూడా పరిమితం చేసి, అవి పరిమిత విభాగ పర్యవేక్షణలో ఉండడం కూడా అని గుర్తించి, ఈ విధంగానే మన పాటికి కొన్ని స్థిరంగా ఉండిపోయిన సీమలు ఏర్పడి ఉన్నాయి కాబట్టి, మనం పాటికి ఆధారంగా చేసుకొనే విచారణలు ఉంటుంది.

చందస్సులో కొన్ని అక్షర ప్రాధాన్యం గల గదాలు, మూత్రా ప్రాధాన్యం గల గదాలూ ఏర్పాటు చేయబడినవి. అయితే అక్షర గదాలలో ఆయా గదాలలో ఉండవలసిన గురు అక్షుల వర్ణాల క్రమం నియతంగా ఉంటుంది. కాని, మూత్రా గదాలో మూత్రా సంఖ్యకు అధిక ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. ఉదాహరణకు ఇంద్ర గదాలు ఆరు అని ప్రస్తుత వ్యవహారం. వీటిలో ఐదుగురు చతుర్థాక్షర గదాలు, రెండు పంచ మూత్రా గదాలు. ఈ ఆరింటిలో విడివిడిగా ఒక్కొక్క గదానికి గురు అక్షుల వర్ణక్రమాలు నిర్ణీతాలే కాని, ఆరింటికి సమానత్వం లేదు. అయినా వీటన్నింటి కలిపి 'ఇంద్ర గదాలు' అనే అంటారు ఈ యీ గదాల సంఖ్య ఆధారంగా పాదాలు ఏర్పడుతాయి. అక్షర గదా సంఖ్యా ప్రాధాన్యం గల వర్ణాల్లో, నాలుగు పాదాల్లోను సమ వర్ణ సంఖ్యా, సమ గురు అక్షుల వర్ణ క్రమం ఉంటుంది. వీటిలోని అసమత్వమే ప్రధానంగా 'వచన వద్యం' లో కనిపిస్తుంది. కంద వద్యంలోని పాద స్వరూపంలో అసమత్వం ఉన్నది. అటవెరిలో కూడా అలాగే ఉన్నది. అయితే ఈ అసమత్వం కొన్ని నియమాలుగా పూర్ణమే నిర్ణీతమైంది కాబట్టి అంగీకృత మవుతున్నది. 'వచనవద్యం' అధునికమయింది కాబట్టి నిర్ణీతం కాలేదు.

మూత్రా గదాల స్వరూపంలో కొంత అనియతత్వం ఉన్నదన్న విషయం పై వ వర్ణ క్రమం చేయబడింది. ఈ అనియతత్వం గదాల నిర్ణయం వల్ల వచ్చిందని చెప్పవచ్చు. ఆ విధంగా కాక మూత్రా సంఖ్యను మూత్రమే ప్రధానం చేస్తే, పై అనియతత్వం పోవచ్చు గాని, పాదానికి రావలసిన 'తూగు' మాత్రం దెబ్బతివడానికి అవకాశం ఉన్నది' అందువల్ల మూత్రాగదాలను, మూత్రా సంఖ్యమూ గాక తేవలం 'తూగు, ను ప్రధానంగా స్వీకరిస్తే, ఎన్ని అనియతత్వాలున్నా, వద్యపు సడక మాత్రం సంరక్షింపబడుతుంది, అందుకే కుందుర్తి గోపాల చక్రవర్తి 'కలంకలు' పత్రికలో ఇలా అన్నారు "వచన గేయాన్ని కుంటు పడనియకుండా అధ్యంతం చదివేటట్లు చేయగల పాగను, విసురు అల వరురు కోవడం చందోబద్ధమైన వద్యరచన కంటే శక్తమైన పని... వచన గేయంలో ఒక్క ఉపమానాల విషయంలోనే... కాదు, ఇతర

నందచ్యాలలో కూడా, ఈ 'విసురు' ఒక ముఖ్య లక్షణంగా వేసు ప్రతిపాదిస్తున్నాను" విజానికి చందస్సుకు ఈ పదక, తూగు మూత్రమే ప్రధానం గదా! దాని కొంత, అంతే అడకల పై విధ్యం కొరకే అనేక రకాలయిన క్రమాలేర్పడి, పలువిధాలయిన పద్యాలు రూపొందిన వని చంద స్తత్య పరిశీలకులకు స్పష్టమయ్యే విషయమే.

ఈ దృష్టితో ఏదో విధమయిన ఒక నడకను, తూగును ఆధారం చేసుకొని వచన పద్యంలోని పాదాల నిర్మాణం సాగుతున్నది. పాదాలుగా విభజింపడం వల్లనే ఈ తూగు స్పష్టమవుతుంది. ఈ ప్రధానమయిన విషయాల వనువరించి పాద విభజన కల్గిన 'వచన పద్యం' చందస్సు విశాగంలోనే చేరుతుంది.

భావ గణాలు

మూత్రం, మూత్రాగణాల ఒక నియతక్రమం వల్ల పాదానికి తూగు వస్తున్నది. కానీ, అది లేకుండా రావడానికి వీలున్నదా? అనే వందేహం ఇక్కడ కలుగుతుంది. వస్తుందనే సమాధానం. దీనికి మరొక రీతి ఉన్నది. ఇందులో తూగును కల్పించేది మూత్రాదులు గాక, భావమే. ఈ మూత్రా, మూత్రాగణాదులు పాదాలకు 'సమభారం' కలిగిస్తుండడం వల్ల తూగు వస్తున్నది గదా! అదేరీతిలో భావం వచన పద్యపాదాలకు సమభారం కలిగిస్తుంది. ఉదాహరణకు:

ప్రతి మాటకీ శక్తి ఉంది; వదును ఉంది

ప్రతి మాటకీ అర్థం ఉంది; ఔచిత్యం ఉంది

తిలక్ - 'నవక - కవిత'

పై వి రెండు పాదాలు. ఈ రెంటికీ సమంగా గణ విభజన గానీ, మూత్రా విభజనగానీ మొదటి నుండి చివరిదాకా కుదరదు. కానీ ఈ రెండింటికీ విలక్షణ మయిన 'తూగు' ముద్రిస్తూనే ఉంది. వీటికి ఇదెల్లా వచ్చింది? ఒక భాషాన్ని ప్రస్తరించడంలో పై రెండూ ఒకే విధమయిన పద్ధతి వలంబించి ఉండడం గమనించ సలసిన విషయం. 'మూత్రం బట్టి, శబ్దాల బట్టి గాన ఇక్కడ అర్థాన్ని బట్టి గణవిభజన ఆభాస రూపంగా

చేయవచ్చు. 'ప్రతిమాటకీ' అనేది ఒక గణం. 'శక్తి ఉంది' అనేది మరొక గణం 'వదులు ఉంది' అనేది వేరొక గణం. ఈ విధంగా మొదటి పాదాన్ని విభజిస్తే, రెండవ పాదంకూడా, మూడవ, అడరూ దృష్ట్యా మొదటి దానితో సమానం కాకున్నా పై రీతి విభజనను అట్టి సమాన మవుతుంది. ఇక్కడ ఇవి భావాన్ని అట్టి విభజింప బడిన పాదాలు, అదే విధంగా

“నీకు కలంవుంది, ప్రజలకు బలంవుంది

నీకు హృదయం వుంది, ప్రజలకు ఉదయం ఉంది”

‘అక’లో కుంగుర్తి

రెండు పాదాలుంటే ఉదాహరణ వృష్టమవుతుందని ఇలా చూపించడ మయింది కాని, ఒకే ఒక పాదానికిగల తూగుసుగూడా, ఉదాహరణల దృష్ట్యా చూపవచ్చు. మరొక ఉదాహరణ:

“దూకండి సముద్రంలోకి

ప్రాకండి కిర్తిలోకాలలోకి

అతుకును గుప్పిట్లో బంధించండి

శయంమీద అగ్నేయాస్త్రం సంధించండి”

—‘అక’

అదే చోట అంతృ పాప్రనియమము వల్లా, క్రియా పదములకు పాదములకు ముందు కేమకల సంధించడం వల్లా, మొత్తము మీద, పంక్తి సామ్యము, భావసామ్యము వల్లా “ఉంపు” సాధించ బడింది. సర్వత్రా ఇదే విధానం నిశ్చితంగా ఉంటుందని చెప్పడానికి వీలులేదు. పద్య పద్యానికి గణకమం మారినట్లుగా ‘వచన పద్యాల’లో కూడా ఈ మార్పు ఉంటుంది ఏ ‘వచనపద్య’ గమనాన్ని ఆ వచన కవులు తమ ప్రతిభాంశమును అట్టి యీ ‘వినుయ’ సాధించ దానికి కొన్ని ప్రత్యేక పద్ధతులను ఎన్నుకొంటారు. ఈ వై విధ్యము లేకుండా అంతా ఒకే మూసలో పోసినట్లుకాని చెప్పి, మనసుకూ సొంపుగా ఉండదు కదా! ‘కావ్యాలాది వృత్తములు బై విధ్యమును జితగా తీసుకొని కావ్యముతో, భావ్యములై, ఇనబోతులను చేసి

కొట్టు అధిక కావ్యములలో కూడా ఈ వివిధపద్ధతుల ద్వారా అందంగా రచనలకు అనుగుణమైన పద్ధతులను నిర్ణయించుకోవచ్చు.

పాదవిభజనకు విశ్చితంగా నియమం చేయడానికి వీలు చాలా వక్కువ అని ఇంతకు ముందు స్పష్టం చేయబడింది. అయితే నిశ్చితమైన ఒక నియమం లేకున్నా, ఒక పద్ధతి అంటూ ఉప్పట్లు చెప్పకోవచ్చు. సామాన్యంగా శావం పూర్తి కావడంతో పాదంకూడా పూర్తి అవుతుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు శావం పూర్తి కాకున్నా శావాంశం పూర్తి అయినా కూడా పాదం పూర్తి కావచ్చు. శావాంశాలను బట్టి ఒకే శావం అధిక పాదాలుగా కూడా విభక్తం కావచ్చు. వన్న మాట, ఉదాహరణకు :

“వివ్వచ్చుని కాణంలా విచారం దూసుకుపోయిన గుండెతో
దిగులుతో, రైవ్వంతో, బరువుతో, చాదతో
బ్రతుకు బజార్లో నిలబడింది”

—మొదటి ‘కాలం అగిపోయింది’

ఒక్కడ మూడు పాదాలున్నవి ‘విచారం దూసుకుపోయిన గుండెతో’ బ్రతుకు బజార్లో నిలబడింది’ అనేది ఒక శావం. ఇందులో రెండు అంశాలున్నవి. చాదతో ప్రధానమైంది ‘బ్రతుకు బజార్లో నిలబడడం’ ఇది ఒక అంశం. ఈ నిలబడడం వట్టిగా కాదు ‘విచారం దూసుకుపోయిన గుండెతో’ ఇది రెండవ అంశం. ఈ రెండవ అంశానికి ఉపమానం ‘వివ్వచ్చుని కాణం’. ఈ ఉపమానంతో కలిసి రెండవ శావాంశం ఒక పాదంగా ఏర్పడింది. ఆ ‘దూసుకుపోయినప్పుడు’ కలిగిన మార్పులన్నీ అనుబంధ శావాంశం. ఇవన్నీ ఒక పాదంగా ఏర్పడ్డాయి అయితే మూడు పాదాలుగా మాత్రమే రచించి ఈ శావాన్ని విభజించాడు. కానీ ఇంకా ఎక్కువ పాదాలుగా కూడా విభజించవచ్చు. మొదటి పాదాన్ని ఉపమానంవరకు ఒక పాదంగా రెండవ పాదంతో చెప్పబడ్డ వాళ్లు మార్పులను వాలుగు పాదాలుగా విభజింపవచ్చు. అప్పుడు పై శావం ప్రతిపదగా గాక సప్తపదగా ఏర్పడుతుంది. కానీ ఎల్లా పాద విభజన చేయవలెననేది, రచయిత అభిప్రాయంతో ‘శక్తి’ని తీసుకువచ్చే విధంగా నిర్ణయించుకోవలసిందే.

దీర్ఘిణి చందః పదమార్గం దృష్ట్వా పద్యానికి కావలసిన అయ
తూగు లేదా గమకం కేవల అక్షర, మూతల క్రమ సమావేశం వల్ల వే
గాక, భావాల్ని వ్యంజితోని ఒక వై లక్షణాన్ని అనుసరించిన పదాల
కూర్పు ద్వారా చేసే పాద నిశ్చయవల్ల గూడా కలుగుతుందని స్పష్ట
మవుతున్నది. అంటే రచయిత యొక్క ఉద్దేశం, భావం అవి
వ్యంజనా పరిధిలోకి వస్తూనే, కాషా ప్రయోగ రీతిలో తూగును
స్వయంగా సంపాదించుకోవడం జరుగుతుందన్న మాట. ఇది వచన
పద్యానికి ప్రధానమయిన మూల నిష్ఠయం. దీన్ని ఆధారంగా చేసుకొని
వచన పద్యం పలు రీతులలో సాగునూ ఉన్నది. ఇందువల్లనే, అక్షర
మూతాగణ ప్రాధాన్యం ఉన్న సాంప్రదాయిక చృందస్సులకు ఒక
నియత నియమం నిర్దేశించబడ్డట్లు వచన పద్యానికి నిశ్చిత పరచడానికి
వీలులేకుండా పోతూ ఉన్నది.

పాద సంఖ్య నియమం :

ఈ వచన పద్యం యొక్క పాద సంఖ్య గూడా నియత
మయింది. వైదిక చృందస్సులలో పాద సంఖ్య పరిగా, నియతంగా
కనిపించదు. కాని, లౌకిక చృందస్సులలో మూతల పద్యం నాలుగు
పాదాలతోనే ఉండాలనేది నియతం చేయబడింది. ఇదే నియమం
ప్రాంతీయ భాషా చృందస్సులలోకి గూడా వచ్చింది మన తెలుగు
చందస్సులలో గూడా అదే నియమం. కాని, కొంతమంది కవులు
దానిని ఉల్లంఘించడం అక్కడక్కడ జరిగింది. పద్యానికి ఆధికంగా
మరొక పాదాన్ని చేర్చి 'పంచపాది' అవడం జరిగింది. ఇంకా ఆధికంగా
పాదాలు చేర్చి 'మాలిక' అవడం జరిగింది. ఇంతేకాక ద్విపద విషయం
ఇదివరకే చెప్పబడింది. త్రిపద, పట్నద వంటి మూడు, ఆరు పాదాలు
గల ప్రత్యేక పద్యాలుగూడా ఏర్పడినాయి. ఇంకా అక్షరం స్పష్టంగా
చెప్పబడని, ముద్దు పళని ప్రాసిన 'సప్త పద్యలు' కూడా ఉన్నాయి.
వీటన్నిటినీ చూస్తే పాద నియమం చాలా అనియతంగా సాగినట్లు
స్పష్టం. వచన పద్యంలో కూడా పాద సంఖ్య నియతం గాదు. ఒకటి
మండి చాలా పాదాలు గల వచన పద్య ఖండిక లున్నవి.

ఇక్కడ ఒక విషయం తెన్నవలసి ఉన్నది. వచన పద్యంగా చెలామణి చేయబడుతున్న రచనలు కొన్ని, మూలా చృందస్మృత— రగడ, తచ్చేదాలు, మొదలై వచ్చినవి — అక్రమంగా విరిచి పేర్కబడి కన్పిస్తున్నవి. అట్లా రచించడంవల్ల, అవి 'వచన పద్య' స్వరూపం విషయంలో అపోహలు కలిగించడానికి కారణం అవుతాయి. కాబట్టి ఆయా రచయితలు వాటి విషయంలో 'వచన పద్య' స్థితికి భంగం చాలి విధంగా రచన చేయడం అవసరం.

మిత్రమ వచన కవిత :

అయితే, దీర్ఘమయిన వచన పద్యంలో చెదురుగా, కొంత విక్రాంతికోస మన్నట్టుగా, లేక చమత్కారంకోస మన్నట్టుగా, లేదా ఏదో ఒక విశేష భావస్ఫూర్తి కన్నట్టుగా, చెండు మూడు మూలా భండ : పాదాలను రచయిత బుర్రయోగించడం అక్కడక్కడా చూడ వచ్చు. ఉదాహరణకు :

“పువర్ణస్త్ర ఎత్తాలి నీవు ; తన్ను సుమీ ఇక
మరో మనోలోకాన్ని కల్పించుకోవా లిప్పుడు
దుఃఖంతో అగిపోక కష్టంతో నిల్చిపోక
పతనంతో పారిపోక మరణంతో మారిపోక”

—మొదలా రంగాలపు 'అభివా'

ఇందులో చివరి చెండు 'తురిగ వల్లన రగడ'కు చెందినవి-యని, అది ప్రాస లేకున్నా రగడకు ప్రభావమయిన అంతర్గత ప్రాస వీటి కుంది. పువర్ణస్త్ర ఎత్తడం కోసం ఉత్సాహాన్ని కలిగించేందుకు చెప్పు తున్న భావంతోబాటు, పరిచితమయిన పదకను రచనకు సమకూర్చి గైర్లం చెబుతున్నట్టుగా అనిపిస్తుంది. ఈ విశేష భావస్ఫూర్తి కొరకు ఈ విధంగా మూలా భండ : పాదాల ప్రయోగం జరిగినట్లు చెన్నవలసి ఉంటుంది. ఇదే నిధమయిన ప్రయోగం 'అదృష్టార్థ గమనం' (తిలక్) మొదలయిన కొన్ని రచనలలో గమనించవచ్చు. కాని, ఇట్లాంటి ప్రయోగాలు మూతం చాలా అరుదుగా ఉన్నాయి.

[వ:పత్తిమార (1907) నుంచి]

ఉపయుక్త గ్రంథ, వ్యాస సూచి

1. అంజనేయులు, కుందుర్తి (1958) 'హృదయం నిమిత్తం' (గోపాల చక్రవర్తి 'కలం కలలు' పీఠిక) హైదరాబాదు : నవ్య సాహితీ సమితి.
2. — (1965) 'నా మతం' (శిలా పీఠాంశ 'హృదయగర్భిత మూర్త్యుడు' పీఠిక) హైదరాబాదు : మనమా.
3. — (1967ఎ) 'ఒక మంచి ప్రయోగం' (సి. వి. కృష్ణారావు 'వైశరణి' పీఠిక) హైదరాబాదు : ప్రీవర్స్ ప్రెస్.
4. — (1968బి) 'నాలోని నాదాలు' హైదరాబాదు : ప్రీవర్స్ ప్రెస్.
5. — (1969) 'వర్తమాన సాహిత్యం: పోకడలు' ఆంధ్రప్రదేశ్ సామ్య సంవత్సరాది సంచిక.
6. అంజనేయులు, కుందుర్తి & గోపాల చక్రవర్తి (సం. 1967) 'వచన కవిత్వ: వివిధ కవుల కథానా, దృశ్యకానా' హైదరాబాదు : ప్రీవర్స్ ప్రెస్.
7. కాంతారావు, టి. ఎల్. (1969) 'తెలుగులో వచన కవిత్వ భారతి, నవంబరు.
8. నరసింహశాస్త్రి, నోరి (1971) 'వచన కవిత్వ: అభిమానుల అమృతములు, భారతి, ఏప్రిల్.
9. నరసింహారెడ్డి, వే. (1969) 'వచన కవిత్వ' షివ్ ప్రవచనం సెప్టెంబరు.
10. నారాయణరెడ్డి, సింగిరెడ్డి (1967) ఆంధ్ర కవిత్వము : పంప్ర దాయము, ప్రయోగము. హైదరాబాదు : సాంక ప్రచురణం.

11. మాధవశర్మ, పాటిపండ్ల (1988) 'అంధ్ర సువోధాగతము: చండ: శిల్పము' మైదరాబాదు: సొంత ప్రచురణం.
12. రంగారావు, మాదిరాజు (1969) 'యుగ సంశ్లేతం' వరంగల్లు, సాహితీ బంధు బృందం.
13. భమణ్ణాచెడ్డి, తె. వి. (1964) 'తెలుగులో విచన కవిత్వం' భారతి, బాన్.
14. — (1967) 'వచన కవిత్వ: అవరోధాలు, అవకాశాలు'. (8 వ అయిటంలో ఇచ్చిన పుస్తకంలో).
15. రామమోహనరావు, అద్దేపల్లి (1969) 'విచన గేయం : అంత స్తత్వం'. శనకశర్మ - I.
16. రామారావు, చేకూరి (1971) 'భాషా శాస్త్రంలో పరిపర్తన విధాంతం.' యస్. సి. యస్. వేంకటాచార్యులు & ఎ. రాజేశ్వరి శర్మ (సం) 'భారతా మంజరి'లో. సికింద్రాబాదు: గోతి ఈశ్వరయ్య.
17. వర వర రావు, పెండ్లాలు (1987) 'స్వచ్ఛంద కవిత్వంలో వస్తువు' (8 వ అయిటంలో ఇచ్చిన పుస్తకంలో).
18. విజ్ఞం, అరివిరాతి (1981) ప్రాచీనాంశాలకుల ద్వనికీ, అధునిక కవిత్వంలోని భావ అయకూ గల సాదృశ్య వైషమ్యాలు. శృంగేరి పబ్లికేషన్, అనంతం.
19. శ్రీనివాసరావు, శ్రీరంగం (1989) నేటి తెలుగు కవిత్వ: కొత్త దిశలు. భారతి, పబ్లికేషన్.
20. సంపత్కుమార, కోవెల (1982) 'తెలుగు చందో వికాసము' వరంగల్లు: కులవతి సమితి.
21. — (1985) 'విచన పద్యం: దాని స్వరూపం' భారతి, బాన్.
22. — (1987) 'వచన పద్యం: చందోరీతి'. (8 వ అయిటంలో ఇచ్చిన పుస్తకంలో).

23. — (1968) 'వచన పద్యం : దాని పేరు' అన భర్త్య. 108 పువత్యరాది పంచిత్ర.
24. --- (వం) (1970) 'చేతనాప ద్తం-2' వరంగల్లు. సాహితీ అంధు అప్రదం.
25. సీతాపతి, గిడుగు (1921) 'అనంతని ఉండమ్మ'కు 'ఉపోద్ఘాతము'. మద్రాసు: వావిళ్ళ రామస్వామిసోన్నులు & సన్స్.
26. — (1961) 'తెలుగు ఉండో రీతులు' హైదరాబాదు: ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు.

